

EGYETEMES REGÉNYTÁR

MAGDUSKA ÖRÖKSÉGE

REGÉNY

IRTA
ABONYI LAJOS

BUDAPEST, 1903
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5433-72-6 (online)
MEK-13802

ELSŐ RÉSZ

I.

Mint valami csodáról, úgy beszéltek az egész városban álmélkodva, szörnyüködve, de még a mellé szerény véleményképpen ki is cifrázva egy-két szitokkal, összeszamarazva, összemarházva a fejcsóválás mellé, hogy Bana Sándor nem fogadta el az örökséget, melyet Szilágyi István uram hagyott neki, azaz voltaképpen nem is neki, hanem a feleségének és utána a gyermekeinek.

Nem csak nem fogadta el, hanem színéből, kedvéből kikelve, egész fölháborodással, undorodva visszautasította.

Reszketett minden tagjában, midőn ezt kimondta ott az urak előtt. Sápadt volt, mint egy halálra vált, midőn ezt kimondta, de azért kimondta, nem egyszer, de százszor, annyiszor, a mennyiszer csak előhozták; biztatták reá, hogy ne bolondozzék, mert ilyen dolgot ép észszel nem lehet cselekedni. Aztán voltaképpen joga sincsen hozzá, mert kiskoru gyermekeinek nyiló örökségi kedvezményeket még az apa sem utasíthat vissza.

Bánta is azt Bana Sándor.

Aztán merő bolondnak kell lenni ahhoz, hogy valaki ilyent cselekedjék. Ne kapjon két kézzel, ragyogó arccal, kapzsi örömmel ilyen nagy vagyonon.

De hiszen beszélhettek Bana Sándornak, akár egy döglött számárnak; noszsolhatták, ösztökélhették, szidhatták, mocskolhatták, kapacitálhatták, sőt üthették, rughatták, - mert ilyenekben is részesült egy-egy jószívű atyafi részéről, - mindegy volt neki; mindezt akár egy kőoszloppal cselekedték volna.

Valóban nincs mit bámulni azon, hogy az emberek, a közvélemény így föl voltak háborodva; valóban csoda is volt az és pedig olyan csoda, mely nem kétszer egy esztendőben, de kétszáz esztendőben sem történik egyszer. Olyan ember, mint Bana Sándor, nem igen akad második a világon, nem a felső-alpári pusztán, nem hires és nagy Kecskemét városában, de széles ez egész Magyarországon sem.

Erre az egyre sem mondhatnak egyebet, mint hogy nincs helyén az esze...

Mert Bana Sándor egy szegény tanyás, gányó ember volt, az öreg özvegy Lakatosné nagy-asszonyomnak a tanyáján, Felső-Alpáron, tizenkét álló esztendő óta, azaz egész azon idő óta, a mint Szilágyi István uramat és tanyáját mindjárt a negyedik esztendőben odahagyta.

Szilágyi István uram pedig dúsgazdag ember volt.

Lakatosné nagyasszonyom maga sem volt valami gazdag asszony, hát a tanyás kertésze hogy lett volna az? Egy kis feles rozsocskát, kukoricácskát termesztett, csak hogy megélhetett belőle családjával. Bizony abból nem lehetett meggazdagodni, de még gyarapodni sem.

Bana Sándor nagyon, de nagyon szegény ember volt. Soha sem látott rajta még uj szürt senki; vagy ha látott, olyan régen volt az, hogy már el is felejtette.

Na pedig neki is volt egyszer, és akkor nagyon boldog volt.

Tehet is róla, ha nem vehetett azóta.

A szegény Magdusnak sok kacsát, csirkét, libát kellett nevelgetni, hogy azzal pótolhassa a szükségeseiket. Pedig irgalmatlan, lélekölő, idővesztő, kinzó, borzasztó dolog volt ez... még hozzá a felét elhordta a szarka, meg a kálvinista varju. A Szikrában pedig fészkelte egy egész ármádia.

Még e mellé aztán sok apró gyermekkel kelle kinlódnia a szegény Magdusnak egész életében.

Egész élete, házasságának tizenhét esztendejéből tizenhat, abban folyt le. Sohasem fogyott ki az apró gyermek a háztól.

Az eleje ugyan már felnőtt, de azt már szolgálatba kelle adni, hogy könnyítsen magán; a közepe elhalt, így aztán az utója mégis csak aprónak maradt a háznál. Ha Pistika és Lidika szolgáltattak is már pajzán- és pesztonkaképpen, még mindig négy aprószent volt otthon, kik elég sok bajt, gondot szereztek egy édes szülőanyának; mert csak a Sárika volt még olyan nagy és okos, hogy libát lehetett vele őrzetni.

Meg aztán négynek ötször kellett vágni napjában abból a kenyérből, - mindig is mellette állt a kés; - így aztán ritkán futotta ki egy sütés egy hétre, s csak az volt belőle a szerencse, hogy így aztán sohasem volt száraz kenyér, se panaszos az asztalon, az abrosz alatt.

Mindezekre csak azt mondta mosolyogva Bana Sándor, nagy jó kedvvel megsimogatva a szöske kis Pösziike fejét, a mint hozzá térdeire fölcsimpeszkedett:

- Azért fogy olyan hamar, mert jó. Ugy-e picuka? Széles e világon nincs ilyen asszony több, a ki ilyen könnyeret tudna sütni; nem hiába származik Kecskemétről...

És maga is vágott egy jó nagy darabot abból a kenyérből.

Erre a dicséretre már az asszony is elmosolyodott, a mint a baromfi-sereg szörnyű sivalkodásától kísérve, ott elment mellette.

S a mosolygásán nemcsak az látszott meg, hogy milyen jól esik neki a dicséret attól, a kit szeret, hanem az is, hogy ez az asszony nagyon, de nagyon szép lehetett valaha.

Most már egyéb szép sem volt rajta, csak gyönyörű fehér fogsora, a melyből egyetlen egy sem hiányzott s olyan friss, fényes, fehér volt még, akár tizenhat éves gyermekleány korában, mikor a kis tóhajlati csárdás-zsidónál szolgált, vagy a mint a zsidó szerette mondani, nála volt örökben.

És a szemei voltak még szépek, ha néha kedvre villantak.

De szegény Magdusnak most már ritkán volt jókedve. A parasztasszony hamar öregszik. Előbb a sok gyermektől nem ér rá magára, szépségére, ifjúságára is adni valamit, később a sok munka töri meg. Legszebb idejében, harminckét éves korában már kész öregasszony.

Csak ha vasárnaponkint, legkivált nyári ünnepnapokon, a templomba menéskor kicsipi magát, mutat még kackiás csínosságában egészen takaros menyecskét.

No de Magdusnak ehhez is csak ritkán jön kedve.

Azt mondja, nem illik az egy asszonynak, kinek olyan fia van, ki nem soká sor alá kerül.

Csak ez a bolond Sándor tartja azt, hogy még fiatal és szép. Öreg biz ő már...

Elmulik az idő... És pedig gyorsan... Ime, már Lidika is 14 éves, két esztendő múlva ott lesz, a mikor ő férjhez ment. Már az ő párnáihoz, dűnyháikhoz gyűjti a koppasztásokat, azokba a cihákba, melyeket a jó öreg Amsli bácsi adott prezentbe s háladatosságból ráadásul azért a sok tollért, melyet tizenkét esztendő óta tőle elhordott.

Teremtő szent isten! Hát ahhoz még mennyi idő és mennyi liba kell, hogy a Sárika, Pannika, Pöszike párnái is megteljenek! Szerencse, hogy Jánoskáról nem kell így gondoskodni... Az majd csak, - mint pásztorember, - valaha csak a kalapját fogja a feje alá gyűrni vánkoslul...

És aztán elgondolkozik nemcsak azon, hogy milyen hosszú idők multak el: milyen régen volt az, mikor ő fiatal volt, mikor szép volt, - hát még az milyen, de milyen régen volt, hogy a jó öreg Amsli örökbe fogadta négyesztendős korában, - mennyit dolgozott, mennyit szenvedett árvaságában és azóta is, és mégis földhöz ragadt szegény maradt, kinek, ha elköltöznek innen, mindenét el bírná vinni egy kétlovas kocsi magával.

Éppen úgy, mint másszor.

Elszomorodik és sóhajt, mikor erre a sok gyerekre gondol... Jaj, ha azok árvaságra jutnának.

A partról, a ház végén, lemegy a kuthoz, melyet gyönyörű, szép, nagy, árnyas szilfák és fűzfák árnyékoznak a hajlason; a mint meritené a vedret, az ostorfa megáll a kezében.

Fölemeli fejét és elnéz messze... Sok, sok szép tanya fekszik, fehérlik nagy messzeségben előtte, szép vetésekkel, melyeknek tetején a kalászatokat mozgatja a szellő, mint a tavon a hullámokat.

Nem irigyel senkitől semmit, de azért mégis fáj a szive.

Hej amott, amott az a gyönyörű fehér kis tanya, a dombon az a szép kis nyárfa-erdő... Az is az övék lenne.

Pedig a szive is fáj, ha reá gondol.

Azt gondolta, egész életét ott éli végig boldogul.

Mindegyik gyerekének lehetett volna ilyen tanyája. Hatnak hat.

Hogyha ez az ember, már tudniillik Bana Sándor, ilyen bolond nem lett volna.

Meritené a vedret.

Aztán ismét megáll. A lanyha juniusi szellő harangszót is hoz magával a távolból. Akkor szokott az így hallatszani, mikor minden harangot meghuznak.

Akkor is így szóltak.

Nagy komorsággal zugnak a messze távolból, mintha csak a tulvilágról jönne a hangjok.

Hogy ránehezedik a szivre. Kivált az a nagy!

Én Istenem, milyen messze elhallatszik a hangjok!... De minek is hallatszik? Hogy elfelejtene mindent, hogy megnyugodnék mindenben, ha ezek a harangok újra, meg újra nem juttatnának eszébe mindent...

Mikor feljön a kutról... könny rezeg a szeme pilláján... Nem törölheti le, mert vedret visz a jobbkezeiben, a másikban meg locsolót...

Bana Sándor, a mint ott ül a ház előtt a padkán és játszik a Pöszikével, észreveszi és megcsóválja a fejét.

- Hallod-e, Magdus, te neked megint eszedbe jutott valami!

- Nem tagadom! A harangszót hallottam...

Bana Sándor csak folytatta nyájasan:

- Sajnálod, ugy-e?... - kérdé tőle gyöngéden, megindult hangon...

Szánta a szegény asszonyt, de azért nehezeire esett neki... s tette nyomban utána:

- Ne sajnáld, az Isten áldjon meg...

Magdus megtörülte a szemét.

Bana Sándor megfogta a kezét s vigasztalta tovább.

- Látod, galambom, hiszen úgy sem volt szabad annak a vagyonnak a mienknek lenni... Tudod te azt jól, hogy a pokol lett volna rajtunk, gyermekeinken.

- Tudom! - felelt Magdus halk, reszkető hangon.

- No hát, - szólt rá Bana Sándor.

És most is, mint már számtalanszor, azt hitte, hogy ez egyetlen szavával meggyőzte.

Magdus oly szomoruan felelt, lesütötte a fejét.

- De mégis, - óh istenem, - tehetek én arról, hogy olyan nagyon szeretem a gyermekeimet, és szerettem volna őket mind, mind jó módúaknak látni?...

Kis vártatva fölemelte fejét s halkán, némi bátortalan tartózkodással fordult Sándorhoz.

- Hát kegyelmednek, - vallja meg igaz lelkére, - talán nem jutott soha eszébe azt a vagyont sajnálni?...

Azt hitte, most valami nagyot mondott s ugyancsak az elevenére tapintott.

Bana Sándor megcsóválta a fejét...

- Most is csak azt mondom, a mit akkor mondtam, s nem fáj egyéb, mint hogy kinevettek érte.

Bana Sándor azt mondta akkor, a mikor a visszautasítás okáért faggatták:

- Nem vagyok arra a vagyonra rászorulva.

Hogyne nevettek volna ezen?...

Bana Sándor egy szegény, földhöz ragadt, koldus gányó volt: nagy családja, sok gyermeke és semmi egyéb vagyona két munkás kezénél.

Szilágyi István uram pedig dúsgazdag ember.

Ha Bana Sándornak az a két munkás keze éjjel-nappal még fél századig folyvást kapált vagy aratott volna, s a mit keresett, mind, mind, pénzben félre tehetne volna, még sem ért volna föl az a Szilágyi István uram vagyonának csak a tizedrészével sem.

Mert Szilágyi István uram nagyon gazdag ember volt.

Kecskemét városa óriási határában gyönyörű pusztáinak mindenikében volt egy-egy szép tanyája. A mellett szép nagy kőháza, boltozatos kerek kapuval a csongrádi-utcában. Gyönyörű szőlői voltak s mindenféle barma, marhája, lova, a mi csak a gazdasághoz tartozik, bőségesen. Pénze a takarékpénztárban, a bankban.

Szilágyi István uram egyike volt a város tisztességesebb földmives polgárainak. Vagyonánál csak a tisztesség, a közbecsülés volt nagyobb, mellyel szintugy a városházánál, mint az egyháznál öregségében találkozott.

A városnak minden harangját meghúzták fölötte, mikor temették.

Mint a hogy mondják példabeszédben: Soha sem érte szó a háza elejét.

Fiatalkoráról ugyan, - mivelhogy felesége nem volt ő kegyelmének, - beszéltek, hogy nem vetette meg a fehér-népet, meglehetősen vig életet élt, a Csikla Károly sok banknótát hegedült ki

a zsebéből. - No de mivel kisebb-nagyobb mértékben minden nőtlen ember, aggregény ilyen módon éli végig a világát, s mivel az ő életéből semmi megbotránkoztató cselekedet nem jutott nyilvánosságra: a pletykaságok Szilágyi uramról is a későbbi korban elmaradtak, ő kegyelme igen tiszteletreméltó ember volt.

Öregségre úgy is szokott az lenni.

Olyan furcsa beszédek csak akkor merültek föl újabbán, mikor Kecskemét városának minden harangja elzugott fölötte, s a csodálatos végrendeletet fölbontották, melyben számos rokonának, köztük igazán szegény cselédembereknek mellőzésével egy idegen gányó-családot tett általános örökösevé.

Az embernek megállt az esze az álmélkodásban.

A dolgot aztán még Bana Sándor tette csodálatosabbá.

Kivált, hogy ennek a csodálatos cselekedetének semmi elfogadható helyes okát nem tudta vagy nem akarta adni.

Ez utóbbit ugyan föl sem vették: ki gondolna olyasmit, talán valami önérzetet vagy büszkeséget egy nyomoruságos gányóról?

Vagy szűkelméjűség, vagy babonás félelem az átoktól, mely a kijátszott vérrokon részéről érhetné.

Szilágyi uram részéről már tapogattak annyit, hogy ezelőtt tizenkét esztendővel Bana Sándor az ő szolgálatában állott, s ő kegyelme igen örömet kilátogatott a felső-alpári tanyára...

Nem lehet-e itt is ama nagyhirű, dicső költőnek a tréfás verseit elmondani: „Fiatal is, szép is a menyecske!”...

Sőt voltak olyanok, a kik azt mondták: a mint a pusztabíró ur a Szikra felé lovagolt, a saját szemeivel látta, hogy Szilágyi uram ott ült a ház előtt a padkán, térdére vette a gányó barna kis fiát, a parányi kis szöszke leánykától pedig békén szivelte, hogy szurtos, kis kövér kezeivel a bajuszával játszik... S ő kegyelmének könnyek potyogtak a szeméből...

Erre csak azt mondjuk:

- Az ember nem tudhat semmit.

Hogy aztán a gányó meg éppen ezért utasította volna, vagy utasítaná vissza az örökséget... Ez már aztán igazán a hihetetlen dolog. Egy ilyen nyomoruságos parasztban, - a mint már mondtuk is, - nem is lehet képzelni ilyen önérzetet. De meg szó a mi szó, olyan háznál, a hol ilyen viszony áll fön, az asszony parancsol, a férjem uramnak pedig kusti, hallgass, huzd meg magad a dolga...

Nem lehet hát itt elképzelni az egész dolgot.

S az a nyomoruságos, földhöz ragadt szegény ember semmit sem látszik azzal törődni, hogy így folyvást föntartja a törvény menetét.

Tőle függőben maradhat, akár ítéletnapig.

- Ugy van az, azt mondom! - vette föl a szót tovább Bana Sándor. - Hát nem jobb-e nekünk nyugodt szegénységünk, mint parázson járni, tövisen hál, poklot hordani holtig szivünkben, lelkünkben, megbolondulni fölharagított kísértetektől; mindenekfölött pedig nem a legjobb-e, édes Magduskám, hogy még most is és mindig olyan nagyon szeretjük egymást?...

Magdus mérgesen lerázta nyakáról az ember erős karját, mellyel a fejét magához lehuzta!...

- Menjen már Sándor, ne járja mindig a bolondját...

De azért nem haragudott ám igazán, - csak éppen hogy úgy dukált, tréfából. Hát erre aztán meg hogy engedett volna Bana Sándor, mikor meg nem hajolt sem törvény, sem nagy vagyon előtt?

El nem eresztette az asszonyt a nagy világért, - s gyönyörködött arcán, szemein, egész alkatán... látta benne folyvást a tizenhat éves leányt, az árva kis szolgálót a kistóhajlati csárdában, az Amsli zsidónál, a ki örökbe tartotta...

- Hallod-e, te! - szólott hozzá, kezénél fogva huzva maga felé, - de csak szép leány, de csak gyöngy leány volnál te! Menyecskének meg olyan voltál, a milyen nincs is a világon.

Melyik fehércseléd nem engedne ennyi hizelgésnek? Erre már aztán Magdusnak is megjött egy kicsit a kedve, tréfásan felelt ő is...

- Csak az a baj, hogy volt, s a voltért nem ad a zsidó semmit! még a jó öreg Amsli bácsi sem.

No megállj, - gondolta magában Bana Sándor, - ha te így figurázol, majd mondok erre hát én is neked valamit.

- Mégis azt mondják a rossz nyelvek, hogy vannak olyanok is, a kik a voltért is sokat adnak...

Magdus erre aztán nem tréfált tovább, hanem asszony létére, egész férfias erőteljességgel fölemelte a tenyerét.

- Hallod-e te Sándor, azt mondom, ha te többet ilyent a szádon kieresztesz...

Sándor azzal mutatta, hogy tréfált, hogy jóízűen kacagott és magához ölelte.

- Szegény jó asszony, hiszen ismerlek tetőtől-talpig, ismerem áldott jószágodat, becsületes leányságodat, ismerem egész életedet, szomorú sorsodat, gyászos árvaságodat. Hát szeretnélek én téged ilyen nagyon, ha mindezeket, - egész a túhegyétől a fokáig, - nem ösmerném?

- Miért haragítasz hát?

- Csak azért, hogy jussom legyen a kibéküléshez; mert hiszen olyan öregre teszed magadat, hogy meg se ölelgetnél máskülönben.

Magdus folyvást dörögött.

- Ő a bolond, ő csinál bolondokat, ő teszi a dolgot, magunkat gyanussá azzal, hogy a nagy örökségtől idegenkedik, - és aztán mégis ő beszél; s aztán mikor ki akar békíteni, mindjárt csak megdicsér, szépségemet, becsületes leányságomat magasztalja és szomorú árvaságom históriáját hozza elő.

- Hallgass már te!

- De bizony beszélek és beszélek mindaddig, míg azt a vagyont el nem vállaljuk.

Bana Sándor tette magát, mintha haragudnék.

- Ne hozd ezt elő többet, ha szeretsz, Magduskám.

- Akkor meglátod, itt hagylak egyszer, mert én nem tettem, de nem is teszem rá a kezem vonását, - feleli rá Magduska.

És Bana Sándor egy csókkal csukja be a perlekedő száját.

De hogy megértsük ezt az egész dolgot, legkivált azt a csodát, a mivel Bana Sándor a bámuló világot meglepte, el kell beszélünk a szegény Pákay Magdus árvaságának egész históriáját.

II.

1857-ben történt.

A kis tóhajlati csárdában, ott, a hol az állás be volt deszkázva, a sarokban egy ember föl-
akasztotta magát.

Nagy, terjedelmes, zsindelyes épület volt ez a csárda. Alacsony, széles tornác volt az elején,
melyben a középső ajtótól jobbra-balra oldalfolyosók nyitak. Előtte kerített, téres udvar volt.

Hátuljával pedig, hol a csapszékajtón, mint csak egy dombról, lejtőn kellett lemenni, a híres
Kis-tóra nézett, melynek partjai náddal és sással voltak benőve.

Az állás pedig, hat téglaoszlopon, ott állott az udvar közepén, a csárda és istálló között.

Az eset nagyon kora hajnalon történhetett. A kocsis vette észre, a mikor a lovakat vezette
ítatni.

Megcsóválta a fejét.

Furcsa e' nagyon!

Alig hitt a szemének.

Hogy akaszthatta föl az az ember magát?

Odavetette a lovaknak a kötőféket, hogy siessen a megmentésére, - ha hirtelenébe éri, hátha
még életre lehet ébreszteni...

Kivette a bicskát a zsebéből: - hanem az első kőoszlopnál megállt.

Bátor gyerek volt, helyre egy fattyu, de azért okos is egyszersmind. Azt gondolta magában
Bana Sándor, - így hívták a kocsist, - nem jó, nem tanácsos ilyen dologba tanubizonyosság
nélkül belefogni.

Még alig hogy pitymallik; ki tudja, mit gondolnának?... Legelőször is hát nagy lármát
csapott... Különben is így szokott történni rendesen...

A nagy lármára azután mindenki, a ki csak élő volt, fölébredt a csárdában. Az öreg Amsli a
felesége vattás szoknyáját kapta magára, a felesége meg egy mancseszter nadrágot vetett a két
lábszáránál fogva a nyakába kendő helyett. Szálikáról, meg a gyerekekről meg már nem is
kell beszélni.

Különben is, a mint hírt vették a dolognak, hogy miről van szó, mindenik eltisztult rémü-
letében a csárda mögé, a hol a tószélén a fuvarosok aludtak.

Csóválták azok a fejöket.

Hogy ebben a csárdában mindig kell ilyen valaminek történni.

Csak Magduska, a kis árva szolgáló maradt ott egyedül s még annyira sem vesztette el
lélekjelenlétét az eszemadta, hogy egy veder vizet is hozott.

Sándor elvette kezéből a veder vizet.

- Maradj ott, Magduska! Ne jöjj közelébb, ha félsz! - mondotta neki figyelmes kiméle-
tességgel.

Magdus nagyot sóhajtott.

- Láttam már én ennél borzasztóbbat is...

- Igaz, - hagyta rá Sándor nagy szomorúsággal. - De azért mégsem jó az ilyet látni.

Még jó, hogy szálló-vendég volt az éjjel a csárdában. Beszorította az este a zivatar, mikor lóháton jött a csongrádi vásárról.

A csárda az uton esik, a két város között. Még jó, hogy meghagyták s nem bontották el, mint a többi. Pedig talán éppen erről jobb lett volna, ha soha, de soha meg nem épült volna.

A vendég is előjött hát a nagy lármára.

Sándor föllélekzett.

Hála istennek. Legalább nem voltak maguk egyedül.

Magdus pedig fölsóhajtott, a mint a kis folyosóról kilépni látta.

Sándor csak a fejét csóválta. Ott volt az az irtózatosszoba is.

Vajjon abban aludt-e? Vajjon hogy tudott ottan aludni?

A vendég aztán, mikor megértette a dolgot, egészen odajött a kocsis sürgetésére.

Magas, daliás alak volt. Igazi példányképe egy alföldi magyar gazdaembernek. Szép, formás, izmos és sugár.

Már látta Magdus az este is és nagyon megbámulta.

Maga sem tudta, miért? Nem ösmerte, soha sem látta az előtt, hírét sem hallotta, - bizonynyal tehát csak azért nézte meg olyan nagyon, mert ő kegyelmén, még jó negyvenes ember létére is, nagyon megakadhatott a fehérchseléd szeme.

A sok fuvaros is előjött végtére a csárda mögül, kivált mikor Amslitól megértették, micsoda baj forog szóban, mi riasztotta ki őket csendes pihenésükből.

De Magdus is elment őket behívni. S ott is felejtette magát.

Elbámult a nagy pusztaságra...

E közben egészen világos lett.

A nap éppen akkor emelkedett föl a láthatáron.

Csak egy viharos éj után szokott ilyen élespirosan, haragosan sütni... Elbámult a nagy messze síkságon, beragyogta a tavat, pocsolyákat, a locsogókat a sáros ut kerékvágásaiban, messziről a láthatártól - egész a kistóhajlati csárdáig.

Szembe vele aztán nem látszott egyéb semmi, messze, messze, le végig a mezőkön, csak az ő fényes csillogása. De olyan visszataszító hideg volt. A levegő meg volt hűvösödve.

Mozdulatlan néma csendességben terült el a nagy pusztaság.

Még a madár sem járt.

Magduska csak bámult, elbámult messze, messze, mindent feledett, a mit a háta mögött hagyott.

Nem birt ellentállani a lelkének.

Csak ebbe a néma, megdöbbenően emlékeztető, hűvös reggelbe bámult bele.

Óriás ereje volt annak az emlékeztetésnek.

Teremtő Isten! Akkor is ilyen volt a reggel, nyár közepén ilyen hidegen csillogtak a vizek.

Ilyen haragosan nézett a nap.

Óh, hogy locsogott a sár kis lábai alatt! Milyen nagy csöndesség volt. Nagy sor mindez egy négy éves gyermeknek!

Nagy messze, messze, mértföldrekre nem volt más élő, csak ő!

Hogy borzadt így egyedül... A világért nem mert volna visszamenni abba a csárdába. Odabenn még borzasztóbb volt neki.

Nem is gondolkozott... Nem is sirt tovább... pedig éhes volt, fáradt volt, fázott... Feledte... feledte mindezt, mert félt.

Csak mint egy kis állat, meghuzta magát a hid alatt... Ezen bámulta el magát. Ezen gondolkozott el.

És Magduska, a mint így állott s emlékezéseivel messze visszarepült a múlt időkbe, egészen elsápadt egyszerre, még ajkát is elhagyta a vér, pedig vidor, szép piros leány volt különben.

Messze földön ritkította viruló szépségben a párját.

Legalább Bana Sándor azt mondta róla.

Most sem állhatta meg, hogy annyi ideig ne lássa.

Könnyebb volt a lelkének, hogy kiszaladjon felé egy minutára.

Csak elképedt a tekintetétől.

- Látod, Magduska, mondtam úgy-e, hogy ne gyere oda...

Magduska nyájasan mosolygott vissza... A Sándor láttára apródonként szinesedni is kezdett orcácskája.

- Nem attól van a! - felelt neki.

Sándor szeliden megfogta a kezét.

- Ne jusson már mindig az eszedbe...

Magduska érzéssel felelt.

- Majd nem jut, ha elmegyünk innen.

Sándor megvakarta a fejét...

- Óh Istenem, csak tudnánk valahova... - S tette utána édes sejtéssel:

- Így együtt!

- Jó Sándor... Szegények vagyunk mink ahhoz... Egymás nélkül pedig nem megyünk el innen.

- Furcsa! Ha mi szegények vagyunk is, de gazdag az Isten.

Elhallgattak. Egyszer aztán eszökbe jutott, hogy talán már soká is hallgattak és soká is tartják egymás kezét.

- Ne-ne! Engem megint egy veder vizért küldtek!

- Jaj teremtmőm... Hátha most aztán baj lesz belőle, hogy nem vittél...

- De hiszen, vihetnék annak a jábornak már az egész tavat!

- Igaz a!... Hát aztán mondd csak... kicsoda, micsoda?

Sándor egyet rántott a vállán.

- Nem ismeri senki... idegen ember. Az az utas, a ki tegnap este ott ivott egyedül a hosszú asztal végén.

Magduska összecsapta a kezét.

- Teremtő istenem!... Az az utas?... Az a nagy őszhaju, szakállas ember? Az a csendes ember? Óh! Óh!... Azért volt hát olyan szomorú!

S tette utána gyorsan:

- De hiszen az nem volt idegen.

- Honnan tudod? Láttad valaha?

- Nem. De az e vidéki embert meglehet ismerni a beszédéről. Nem lehet azt eltanulni, sem elszokni róla. - Az itt teröm a mögygyel, a cserösznyével. Mint a hogy ingerkednek velünk: Ögyél könyérrel mögygyet, ha nem köll, tödd el, majd mögöszöd röggel... Bizony így beszélt ő kegyelme is.

- No lám! Hát beszélt veled?

- Tegnap délután, de nem szólt sokat, csak pár szót, inkább engem hagyott beszélni... Szegény öreg ember!

- Hát ő volt? De sajnálom. Olyan jó, szelid embernek látszott.

- Ugy hát visszamegyek veled, még egyszer megnézem szegényt.

Sok, sok nép volt odacsődülve. Már valamennyi fuvaros ott volt, ija-fia egytől-egyig.

Most hát nem is fér oda. De nem is furakodott. Oda vetett egy pillantást. Megelégedett azzal.

- Csakugyan az, szegény!

- Ösmered? - szólt akkor hozzá valaki.

Fölnézett arra, a ki hozzá szólt.

Hát az a délceg gavallér ember volt.

Most másodszor állott vele szemben az a szép, nagy, magas ember. Gyönyörű fekete bajusza volt neki kicsapva... Ezüstgombos volt a dolmánya... Bizonyynal gazdag ember ez.

S olyan hatalmasnak mutatta magát a többi között, mintha ő volna itt a fő.

Kevély és egyenes volt, mint a cédrus...

Most is megnézte nagyon.

Tudja Isten, olyan nagyon muszáj neki ezt az embert nézni. Még el is pirult bele... Alig birt felelni.

- Nem ösmered? Nézd meg jól... Ha van hozzá bátorságod.

Magduska azt mondta: van bátorsága. És megnézte jól.

- Nos?... Most is csak azt mondom? - sürgette az a szép fiatalember, mintha ő lett volna itt a parancsoló...

És le nem vette a szemét Magduskáról, míg az a holtat nézte.

- Most is azt mondom, tegnap láttam először.

A szép ember mellét kidüllesztette. Meg volt elégedve a válaszzal.

Azután megcsippenté a Magduska állát hamiskásan a két ujjával.

Most pirult ám el még Magduska igazán.

És annak szörnyen tetszett, hogy a leány pirul.

Jobban tetszett, mintha elhalaványodott volna.

És megkérdezte a nevét.

- Magdának hívnak, - felelt az jámboran.

De az ember azt akarta tudni, ha nem csalódik-e?

- Mondd hozzá a vezetéknévedet is.

Félt attól a névtől, de azért várta azt.

A leány kinyitá rá nagy szép szemeit, csodálkozva, minek az a vezetéknév, miért akarja azt tudni.

- Miért? Én nem akarok törvénybe menni... Én nem tudok semmit.

Most megsimogatta az arcát... s mormogta magában: Éppen olyan! Szakasztott a mása!

Fenhargon pedig azt mondta neki:

- Lelkem szógám! Nem vagyok én komiszáros. S ottfelejtette kezét a vállán.

Ekkor mondta meg éppen a leány az egész nevét.

- Pákay Magdának hívnak.

- A Pákaynak, a csárdásnak vagy a leánya? - kérdé gyorsan elfogulva.

- Annak, - felelé az.

- Szegény leány! - És aztán nézte nagy sajnálkozva, érzékenyen.

S a leány úgy vette észre, hogy a szép ember keze e pillanatban megreszketett a vállán.

Még talán többet is vett volna észre.

Beh bolond is ez a lányfajta... Milyen érzelmet tulajdonít mindjárt minden tekintetnek, minden kézmozdulatnak.

- Ösmersz engem? - kérdé tőle.

- Nem! - felelt a leány szeliden, szemérmesen.

- Azt gondoltam, ismersz! - folytatta a szép ember, tekintetét folyvást a leány égő arcára s gyönyörű szemébe szegezve, lesve annak legparányibb kifejezését.

Magduska a fejét csóválta.

- Soha sem láttam kegyelmedet.

- Talán a nevemről emlékezel reám, a Szilágyi Istvánra?

- Soha sem hallottam hírét.

Az ember szemei most fölragyogtak, boldog volt, a mint nézte azt a leányt.

- Jobb is így.

Boldog volt, hogy annak folyvást lángban ég az arca. El nem halványodik csak egy pillantásra is a láttára.

Hogy az előbb az övé holt-halovány volt... azt bizonynyal nem vette észre senki.

Most már aztán jól érezte magát egészen... Megfogta a leány kezét egész bizalmasan...

Magduska pedig - tudja Isten - irult-pirult; de azért nem huzódott attól az embertől... Nem is tartotta soká lesütve a szemét... Tudja az Isten! Muszáj... Muszáj volt neki nézni azt az embert... Azután kezdett gondolkozni, hol látta valaha? Talán mégis látta valamikor.

De tudja ég... nem birt az eszébe jutni...

Ugy gondolta hát: nem látta soha.

Mi lehet hát olyan ismerős rajta?

Hanem Bana Sándor messziről már megsokalta a dolgot. Oda kiáltott:

- Gazd' uram! Baj van!

Kutya kergette parasztja, hogy ennek is most jut valami eszébe. Most akart éppen valamit mondani ennek a leánynak.

- Mi a baj, no?

- Hát bizony az, hogy ez a szegény ember ni, a kegyelmed pejkójának a kötőfékére akasztotta magát.

Az embert egy pillanatra megzavarta az eset, de azután a másik pillanatban meg tudott felelni... még tréfált is.

- Az bizony baj! Embereljetez hát meg egy másikkal, ha csak véletlenül nem náthás a lovatok.

Ezt már aztán Sándor vette zokon s mormogta magában:

- De kevély ez az ember.

Amsli fölvilágosította...

- Mert nagyon gazdag ő kegyelme.

Sándor nem vette valami nagyra a dolgot.

- Könnyű neki, ha hagyott rá az apja.

- Nem a... Mind maga szerezte...

- Akkor hát van neki jussa kevélynek lenni.

Ezzel szent volt a béke... És Sándor is kezdte Szilágyi uramat valaminek tekinteni. Olyannak, a kivel szóba lehet állni.

Az pedig, a mit Szilágyi uram a leánykától kérdezni akart, semmi sem volt egyéb, mint egy agyoncsévelt közönséges paraszt-udvarlási frázis.

- Van-e már szeretőd?

Magduska nem felelt... megvetette azt a kérdést.

Ezuttal azonban nem volt az a közönséges, ostoba incselkedés.

Szilágyi uram ismételte a kérdést.

Magduska erre aztán nekipirult és büszkén fölemelte a fejét, azt kérdezve dacosan:

- Mi köze ahhoz kegyelmednek?

Ebben azután az is meg volt mondva, hogy - van.

Szilágyi uram jóízűen mosolygott.

- Szeretnék a násznagyod lenni.

De már erre azután egészen nekigyult a Magduska arca, haragos villámokat löveltek a szemei. Tudja jól, mit akar ezzel mondani. Minek nézi őket?

Bosszusan egyet rántott a vállán.

- Csak annak kell a násznagy, a ki férjhez akar menni.

Szilágyi uram elnevette magát.

- Mintha te nem akarnál, csak lehetne.

Azután ismét megfogta a kezét és bánattal teljes, nagy érzéssel nézett rajta végig:

- Milyen jó módu ember volt ennek az apja egykor.

Nézte viselt szoknyáját, szinehagyott keszkenőjét a fején, a foltos nagykendőt, cipőtlen lábait.

Szánta, nagyon, hogy ilyen szegény.

És ekkor megszólalt jóságosan és tréfálkozva:

- Mondd inkább azt, édes lányom, hogy nincs módod hozzá, a mint a nóta mondja: „Szegény vagyok, nem szabad szeretni”; vagy pedig: „Az ágya még szövetlen, Derekalja töltetlen, Még a réten a tolla, A vadruca hordozza.”

- Miért csufol kegyelmed?

Az felelt még jóságosabb hangon:

- Én nem csufollak, lelkem, hanem azt kérdezem tőled: mit mondanál, ha én mindezen segítenék?

Magdus nagy kerek szemekkel bámult rá.

Amaz azt gondolta, azért néz rá úgy, mintha nem értené, és folytatta, magyarázta a dolgot bővebben.

- Ugy-e? Egy ilyen szegény párnak, hogy összekerülhessen, szükséges egy vetett ágy, egy láda, meg egy fejős tehén. Mit mondanál, Magduska, ha én mindezekről gondoskodnám?... No szólj már egyet, Magduska!

Magduska pedig nem szólt, nem felelt, csak azon gondolkozott magában, hogy: Milyen szép dolog volna ez mind, ha igaz volna.

Szilágyi uram pedig nem tréfált, hanem egy nagy bugyellárist kivett az apró gombos lajbi megül, a belső zsebből... Egy nagy, nagyon nagy bankót vett ki belőle, a melyet Magdus még sohasem látott életében, még az Amsli bácsi kezében sem.

- Tudod-e milyen bankó ez?

- Nem!

- No látod, ez százforintos. Ezt én neked adom! - szólt Szilágyi uram mosolyogva.

S nagy boldog gyönyörűséggel a leány kezébe simította át a százas bankót.

Magdus huzódott, és akadozott a szava.

- De hát minek?

Szilágyi uram zavarban volt ez előtt a jámbor leány előtt, nem tudott egyebet mondani neki:

- Csak!

Aztán olyan édesen nézett reá. Mintha mondta volna szemével, hogy: nagyon szívesen teszem, mert nekem jól esik!

De Magduska nem elégedett meg ennyivel, tuszkolta vissza a százas bankót a gazd' uram kezébe.

Szilágyi uram annyira meg volt indulva, hogy hebegett.

- Csak vedd el... azért adom, mert szegény vagy; azt akarom, hogy összekerüljete, összekeljete a mátkáddal; azzal, a kit szeretsz. Mert bizonyos, hogy van. Ha pedig nincsen, majd ha lesz, az ősszel. Egyszóval azt akarom, hogy jó sorsod legyen, dolgod jól folyjon.

Mindezeket hol hebegte, hol hadarta gyorsan; Magduska pedig ezek alatt mindig csak azt kérdezte magától:

- De hát miért adja ezt nekem? Mért akar ilyen jó lenni hozzám? Mi szándéka van velem?

Értésére is akarta adni:

- De hát hiszen mivel érdemeltem én ezt meg? Nem szolgáltam én ezért!

- Beszéltem a gazdáddal... - A zsidó, - a gazdád azt mondja, hogy te egy nagyon jó, becsületes leány vagy... Szép, jó kis leány... Hát megérdemled.

Magdus ezt még nem tartotta elégnek. Annak különben is úgy kell lenni.

- Hát aztán?

No, mit mondjon már most?

Szilágyi uram erre egész izgatottságba jött, törülgette a homlokát.

Mintha csak kicserélték volna.

Alig birt tovább szavakat találni. S midőn talált, reszketett ajaka, s reszketett minden arcizma, mikor kinyögte:

- Ösmertem az édesapádat, meg az édesanyádat.

Azután nagy sóhajtól könnyült kebele:

- Szegények! Jó emberek voltak.

Kérte Magdust szeliden, megindulva, érzékenyen:

- Vedd el, kérlek!...

Oly édesen, oly melegen, oly szépen nézett reá.

Magdusnak a szemei könybe lábbadtak és gondolta magában: Azt mondja, ösmerte apámat, anyámat. Óh Istenem!

És ő is édesen nézett vissza reá. Hiszen csak kedves lehet neki az, a ki az ő anyjáról és apjáról megemlékezik és rólok ily szépen beszél.

Elérzékenyült ő is.

No hát jól van.

- Hát azután mit csináljak én ezzel a pénzzel? Tehenet vegyek?

Szilágyi uram megcsóválta a fejét és folytatta gyöngéd nyájassággal, - s még az arcát is megsimogatta:

- Nem, édes szógám... Vásárolj ezen, a mi a ládába kell. Ágyat, cihát, tollat, hogy férjhez mehezz; aztán, ha férjhez mégy, majd hajtatok én neked egy szép borjas tehenet.

Magduskát még jobban meglepte az ámulat. Erre már felelni sem tudott. Azt sem tudta, meg kelljen-e köszönni, vagy sem. Illik-e az vagy nem?

Szilágyi uram még ezzel sem elégedett meg, hanem azzal végezte:

- Ne félj, édes lelkem, most már mindennel ellátlak, mindenkor gondom lesz reád, csak hogy egyszer megtaláljalak.

Megtalálta!

Furcsa! Mintha ő el lett volna veszve. Mintha nem szolgálna már itt tiz esztendő óta az Amsli zsidónál.

Láthatta volna már a gazduram réges-régen, ha csak akarta volna; hiszen erre járt a csongrádi vásárra évek óta.

Eszébe juthatott volna, ha akarta volna.

Miért nem akarta eddig? S miért akarja éppen most?

Egy szóval, el nem tudta gondolni, hogy és miért, micsoda különös jóindulatból, vagy a jó sorsnak milyen különös gondviseléséből történik Szilágyi uramnak ezen hirtelen jött jó-akarata?

Nem is lehet azt oly könnyen, addig az egy pillanatig kitalálni, a míg a kezét tartja.

Szilágyi uram érzéssel megsimogatja kezét... míg arcán édesen elédeleg, önkéntelen maga felé vonja.

És Szilágyi uram ezeket mondja magában:

- Szegény Julis! Éppen ilyen volt.

Magdus megriad, elpirul. Gondolja, hogy kitalálta Szilágyi uramat s össze tudja egyeztetni mondásait, gondolatait, a mint annak másik keze gömbölyű vállacskáján megpihen.

Jézus! Mit akar ez az ember?

Ugy van! Szilágyi uram azért nem látta eddig, mert csak most vette észre, hogy nagy leány lett.

Ámde Szilágyi uram keze nem az ölelésre téved, hanem reásimul arra az ócska keszkenőre a leány feje tetején; nem nehezedik reá fejére súlyosan, csak úgy, mintha egy gyöngé madárka reszketne rajta.

Az ijedésből magához tért, hanem most már aztán megállt az esze.

Ha megölelte volna, vagy meg akarta volna csókolni, mindjárt tudta volna, mit gondoljon. De így most már nem is tud gondolni többé semmit, még annyit sem, mint azelőtt.

Szilágyi István uram egészen el volt halványodva és szomorúan állott előtte.

Most már nem tréfálkozott. A szeméből csak bánat és jóakarat sugárzott.

Magduska aztán mondta magában:

Nem hazudik. Igazat mond. Igazán csak az én szegény anyám és szegény apám jut eszébe. A nagy szerencsétlenség, mely őket érte. Szánakozik rajtam és jót akar tenni velem.

És aztán jól esett neki nagyon az a kéz a fején, az a kéz a vállán... Ugy huzta, vonzotta egyszerre az ember felé, - maga sem tudta megmondani, micsoda. Több-e, vagy csak a hála, a remény, bizalom?

Édesen, boldogan nézett a szemébe. Magduska bámulta, mint egy felsőbb lényt, mintha csak a sorsa lett volna a kezébe téve.

És ebben a nézésben egy nagy, véghetetlen nagy szeretet ébredt.

Erre a nézésre aztán Szilágyi uram is alig bírta megállni, hogy a keblére ne ölelje.

Megállotta. Hanem aztán megint vidámabb lett s megint kedve jött a hamiskodáshoz. Egy szóval nem volt többé kicserélve. Megint maga volt Szilágyi uram. A kackiás, a csélcsap, a tréfás, a hamis, a lányos, a menyecskés Szilágyi István uram...

Olyan tüzesen pillantott a Magdus szemébe, hogy más leány megbódult volna tőle.

- Aztán, kedves kis szógám, el ne feledj ám; gondolj ám reám.

Akár csak egy szerelmes gavallér ember.

Más ember annak vette volna, hogy ime ezek már értik egymást, ennek a leánynak a fejét a gazdag ember megszáditette. Más leány irult-pirult volna. Ebbe a köszönésbe bele csábult volna.

Magduska nem felelt semmit, nem is sütötte le álszemérmesen a szemét, csak mosolygott szeliden és nézett a lovához lépő Szilágyi uramra, jóságosan. Szilágyi uram olvasta-e szeméből vagy nem, azt nem tudja Magduska, hanem tudott annyit és mondott azokkal a szép kék szemeivel annyit, hogy a mikor csak kedves lesz neki a jó Isten napja, mikor mosolyog vagy éppen dalolhatnékja leszen, mindig gondolni fog Szilágyi uramra; - de a mikor szomorú lesz is és bánkodik, gyászba borul, maga sem tudja miért, akkor is eszébe fog jutni Szilágyi uram.

Csak hozná a jó Isten, hogy megvigasztalná, - megsegítené nyomorúságában.

Szilágyi István uram aztán, a mint felül a lovára és jó nap Istent mond a többinek, neki azt sugja, mitől olyan nagyon boldog.

- Isten áldjon meg!... gondom lesz reád.

S még ennek is utána teszi, mikor már fönnáll a nyeregben:

- Mindig!...

Bana Sándor csak tartotta eddig békén a kantárszárat, a mint a lovat is fölnyergelve idehozta, de most úgy vágja a borraival a földhöz, hogy a hány krajcár, annyifelé gurul.

Miért is beszélt az az ember olyan soká azzal a leánynyal?

Magduska meg erre elfelejti hogy a távozó lovas után bámuljon, összecsapja a kezét és fölkacag rettenetesen.

Ez aztán a kölcsönös vallomás, ez aztán a kölcsönös, legártatlanabb boldogság.

Kivált azután, a mi következik.

- Ne-ne, te bolond.

Bana Sándor csak azt felelte vissza:

- Az ám, de a te válladra miért tette a kezét az az ember?

Magduska éppen azon rántott egyet.

- No bizony, hát rátette.
- De a kezedet is megfogta.
- No hát megfogta.
- De miért fogta meg?
- Miért, miért, hát kérdezd meg tőle.

Bana Sándor megcsóválta a fejét.

- Te neked valamit adott az az ember! - Te neked pénzt adott az az ember...

Magduska fülig elpirult.

- Honnan tudod azt?

Bana Sándor megfelelt bátran, biztosan.

- Láttam, a mint eleresztette a kezedet, te azonnal a kebledbe nyultál.

Magduska nem felelt, hanem sirásra fakadt.

- Látod? Ugy-e igaz!

- Igaz! - nyögte Magduska kinosan. S mintha valami nagy bűnt követett volna el, betakarta arcát kezeivel.

Bana Sándor halotthalvány lett, leeresztette a karjait, majd megrepedt a szive, boldogtalan volt nagyon.

Magduska csak sirt, nem tudta menteni magát. Kivált mikor az az ember csak folyvást folytatta a szemrehányást, csak azt hajtotta, csak azt hánytorgatta, csak az volt a száján, egy szó keményebb, mint a másik.

- Tudom én azt jól, hogy cselédnek szoktak pénzt adni, de a szegény szolgának csak krajcár jár, nem nagy pénz.

S folytatta még bánatosabban:

- Az pedig, a mit te kaptál, Magdus, nagy pénz volt, mert ha kicsi lett volna, cseléd-ajándék lett volna, nem a kebledbe rejtetted volna, hanem a kendő csücskébe kötötted volna.

Erre aztán Magdus egyszerre nagyon fölmérgesedett, kikapta azt a pénzt a kebeléből, mintha égette volna... s úgy összegyűrve, két kézre fogta, készült, hogy darabokra tépje.

- Azt gondolod talán, hogy a becsületemet adtam érte... hallod-e te rossz... istentelen... azt gondolod? hogy...

Sándor kikapta a kezéből, aztán kiegyengette. Az egy szép, ujdonatuj százas bankó volt.

Megörült nagyon. Éppen azért örült meg, mert a bankó sokkal nagyobb volt, mint gondolta.

De nem a pénznek örült meg, hanem annak, hogy ez a pénz mutatta azt világosan, hogy ez a szegény leány ártatlan; büntelenül, hibátlanul illette azokkal a kiméletlen szavakkal...

Ennyi pénzt nem adnak egy kis korcsmaszolgáló csókjáért.

Csak részeg ember dob ki ok nélkül leánynak, cigánynak ennyi pénzt.

- Jaj, édes Magduskám! Látom, hogy nem vagy hibás; bocsáss meg... ne haragudjál, az isten áldjon meg.

- No lásd, ugy-e? - fenyegette Magduska. - Nem te mondtad azt, hogy gazdag az Isten!... Aztán mégis én vagyok a hibás.

Sándor aztán erre a boldog célzásra még a kalapot is félrenyomta a fején és epedve nézett a leányra. - Most már ismét övé volt a hatalom... Nagy dolog az a százasként... Képes egy egész élet boldogságát megállapítani.

Most már aztán csinján kell bánni ezzel a leánynyal.

Mert ha száz forintja van, még itt is hagyhatja az emberfiát.

- Igazán akkor lettél volna bolond, ha el nem vetted volna... Tudod, én nem kértem... Nem azért, mintha kérdeném, hanem hát tudod, mivel hogy részeg nem volt, hát aztán miért adta mégis ezt a pénzt neked?

- Mondtam már, hogy nem tudom.

- Bizony ezt eddig egy szóval sem mondtad. - No mégis csak mondott valamit?

- Azt mondta, hogy azért adja, mert ösmerte az apámat, meg az anyámat és engem megsajnál, hogy ilyen ágrólszakadt vagyok.

Bana Sándor megint csak csóválta a fejét.

- Furcsa! Ha nekem minden ember száz forintot adna, a ki az apámat, anyámat ösmerte, aztán megszánna! hej, de gazdag ember lennék, gazdagabb még Kovács László uramnál is.

S tette utána, hamis szemhunyorítással:

- Aztán nem mondott egyebet semmit?

Magdus bátran a szemébe mert nézni.

- Nem a!

Bana Sándor, ha csak csinján is, de csak firtatta tovább a dolgot.

- No hát ha nem mondott egyebet semmit és részeg sem volt, akkor más valaminek, de mégis valaminek muszáj a dologban lenni. Mert csak nagy dolognak kell lenni, a miért az ember száz forintot adjon; mert akkor még csak el tudná az ember képzelni, ha olyan részeg lett volna, mint az a tegnapi ember, az a szegény akasztott ember, olyan magával tehetetlen részeg.

Magdus bámulva ismételte utána:

- Olyan magával tehetetlen részeg...

- Igenis, olyan magával tehetetlen részeg.

Erre aztán mind a ketten elhallgattak és összerázkódtak mind a ketten, mintha egyet gondoltak volna.

Sándor aztán tompán, kinosan megszólalt.

- Tudod-e, miről gondolkoztam én most?

Magduska megkérdezte félénken, suttogva, csendesen:

- Miről?

Bana Sándor nagy lassan, vontatva megmondta:

- Hát arról, hogy ha olyan magával tehetetlen részeg volt az az ember: nem akaszthatta föl magát.

Magdus rettegett a folytatástól.

- Hát aztán?... Mi jön ki ebből?

- Mi ám! No lám, ez még csak most jut eszembe, hogy gondolkozzam rajta. Az jön ki belőle: - hogy más akasztotta föl!...

III.

A szegény akasztott embert pedig e közben elvitték szem elől. Ez, az esetben egészen beleszédült Amslinak két itce borába, meg egy itce pálinkájába került: - nem azért éppen, mintha az ily szomorú szolgálatot meg nem tennék ingyen, de hát hiába, úgy dukál, mikor a paraszt ember becsületből vagy barátságból cselekszik valamit.

A borraival nem veszi el, hanem az áldomást jóban, rosszban megvárja.

Pedig nem sokat ceremóniáztak a jámborral. Az egyik fuvaros megfogta a kezét, a másik fölemelte két lábánál fogva. - A feje csüggött és hosszú ősz hajfürtjei a sáros földet separték, de ez már mindegy volt neki.

Bevitték az extra istállóba, melynek ajtója is volt. - Leterítették egy kötél izékszalmát, azon kinyújtóztatták és ott hagyták. Hadd legyen ott addig, míg kijön rá a törvény.

Kalapját, pipáját, tarisznyáját, mindenét mellé rakták a szegény jámbornak, akár csak egy alvónak. Nem szabad volt onnan hiányozni semmijének. Még az irtózatosságra használt kötőféket is mellé tették. Amsli csak nagy rimánkodásra engedett meg abból egy darabot levágni, babonás használatra a lóabrákba, egy sovány lovú parasztnak. Azt mondta: A ki ilyen bolond, úgy is megteszi lopva.

Azután ráhajtották a szűrét... és rázárták az ajtót.

Mindezekből aztán elég volt, sőt sok is ennyi. - Amslit kilelte a hideg, - a Lizi néni, a Szálíka, meg a gyermekek ki sem mertek jönni többé a szobából, míg az az ember itt volt.

Hiába mondta Magduska: Pedig az már nem bánt senkit! No de Magduska sem tudta, milyen okosat, milyen éppen találót mondott ezzel. Amsliéknak mégis csak könnyebb volt a dolguk; ő reájok csak az esemény rémes volta, irtózatossága nehezedett, de Sándornak, no meg Magduskának is azóta, hogy Sándor kitalálta, annak titokzatossága, szövevényes megfejtetlensége okozott fejtörést.

Hogy az az ember olyan tehetetlen részeg volt, s éppen ez bizonyítja, hogy nem maga akasztotta föl magát.

De hát ki akasztotta föl?

Sándor az mormogta.

- Az ám! Kicsoda?

És aztán egész nap nem bírta a fejéből kiverni, mindig csak oda jött vissza; mindig csak arra gondolt:

- Ki tehetett? Ki cselekedhetett és hogy miképpen történhetett ez a dolog?

Csak már jönnének a városból és vinnék el innen.

Az este eljött, de a városból nem jöttek ki az akasztott emberért. Ott kellett hálnia a szomszédjában. Ott kellett strázsálni; csak a fal választotta el tőle.

Mikor Magdus megfejt és jó éjszakát mondott neki, azt mondta a köszönés után nagy sóhajtván:

- Hej Magdus, meglásd, nagy baj lesz ebből.

És azután nem tudott aludni egész éjjel. Sürgött-forgott a szénatartóban; sokszor úgy rémlett neki, mintha az akasztott ember is egyet fordult volna a másik istállóban, majd hortyogást, majd szuszogást hallott.

Pedig mindebből nem volt semmi.

- Még majd azt mondják, hogy én akasztottam föl. Pedig az a kötőfék!

A belső hőség neki gyújtotta, azután pedig fázott. Odanyult a homlokához. A hideg veríték verte ki magát rajta.

No már ezt soha sem gondolta volna, hogy így járjon.

Megtörölte.

Azután meg az a száz forint sem ment ki a fejéből.

Akkor meg azután a Bundzsó gyújtott rá az állás alatt.

Ráült a farkára, nekitámasztotta a földnek a két első lábát, szemben a holdvilággal, hátracsapta a fejét és vonított keservesen, irtózatosan.

Sándornak megreszketett a szive.

- Hogy vesztél volna meg még kölyökkorodban...

Ezt azután már nem lehetett tovább állni egy becsületes fiatalembernek, ki semmi bűnt nem tett, semmi hibát nem követett el, mégis ennyi meg ennyi minden jön össze a bosszantására, hogy ne alhassék. Valakin csak ki kell a bosszuját tölteni.

Kiment a sötét istállóból és oldalba ütötte azt a kutyát.

Hanem aztán a mint kiment, nemcsak azt a nagy állást látta, meg a kutyát alatta, hanem azt a gyönyörű szép holdvilágot is, a mely az állás fölött ragyogott és beragyogta nemcsak a szép csillagos eget, hanem a csárda udvarát is.

És egyszerre ismét szebb színben állott a világ előtte, - feje megkönnyült, tisztábban látott mindent, tisztábban tudott gondolkozni.

Hanem azért egy mindig megmaradt a fejében; azt az egyet nem bírta onnan elüldözni. Mint az a bagolymadár ott az állás tetején, ha el-elkergette is, mindig, mindig csak visszatért... ráült.

- De hát valósággal ki is akaszthatta föl? - mondá azután bosszusan.

- Ej, mi közöm hozzá?

Majd ismét belekötött magába és vitázott magával.

- De bizony van közöm hozzá; ha addig élek is, ki kell sütni, hogy ki cselekedte...

Ámde most már tudott nyugodtabban gondolkozni. A mint ott leült az istálló küszöbére és pipára gyújtott: elmosolyogta magát, - és nézte a holdvilágot.

Megtalálta a helyet, a módot, hogy és miképpen lehetne okosan gondolkozni. Ugy fog cselekedni.

Bánatot, gondot megosztva könnyebb viselni, mint a hogy az öröm is édesebb.

Nem sokkal okosabb dolog lett volna már eddig is, ha megnézte volna, hogy mit csinál a Magduska? Vajjon alszik-e az a szegény kis ártatlan lélek? Nem reszket-e ő is féltében, mint a hogy ő fázott abban a sötét istállóban?

Magduska ott aludt a tornácon. A szalmazsákon egyetlen rossz, csikos vánkos volt a feje alatt és a csillagos, magas égen kívül a másik viselt szoknyájával takarózott... Lábacskáit összehuzta, mert mégis fáztak addig, a míg a Bundzsó oda nem huzódott pártfogást keresni.

Most a Bundzsó elkotródott onnan, mert Sándor megállt a Magduska lábainál...

Nézte, gyönyörködött benne, a mint a holdvilág reá süttött szép orcácskáira, picike, sima orrára, kerek állára, gömbölyű vállaira.

Aludt szépen, csendesen; még szép fehér fogacskái is látszottak, úgy mosolygott a holdvilágra... keblecskéi nem is emelkedtek, oly szelid, csendes volt az álma, még a pehelyt is oda lehetett volna tenni az ajkához, azt sem fujta volna el.

Sándor szinte sajnálta, hogy fölkelte.

Hátha valami nagyon szépet álmodik?

Hanem megcsókolni azt szabad, mert úgy lehet, hogy arra föl sem ébred.

Bizony fölébredt a!

És ijedtében úgy képen teremtette Sándort, hogy táncolni látta a csillagokat.

- Vagy te vagy az, Sándor? - szólt azután magát elnevetve.

Pedig jól tudta, hogy az... mert nyomban, hogy így eljár a keze, védelemre is fogta cselekedetét.

- Látod,... megkaptad a magadét... mert nem illik az emberre úgy lopva ráijeszteni.

- No bizony!

És elnevelték magukat mind a ketten, jóízűen.

Mondta aztán a Sándor:

- Jobb inkább, ha elmondod, mit álmodtál?

Magduska, mintha még nem is aludt volna, vagy pedig egyszerre kiment volna a szeméből az álmom, nagy, vig mosolygással azt felelte:

- Hát biz én egy szép fejős tehenet álmodtam. Tarka volt és aztán borja is volt neki.

- Óh te számár! Hiszen borjának csak kellett lenni neki, ha fejős volt. Hát aztán kié volt az a tehén?

Magduska minden tartózkodás nélkül boldogan dicsekedve felelte:

- Kié lett volna? Hát a mienk.

Sándor tette magát, hogy nem érti.

- Már mint kicsodáé?

Magduskának meg szintén jól esett, hogy a kölcsönt visszaadhatja.

- Bizony nagy a feje... Hát az enyém, meg a tiéd.

De már ez olyan édesen van mondva, hogy erre meg kellett a Magduskát ölelni.

A tehén kedvéért aztán ezt most Magduska is szívesen engedte.

Hát szent lett a békesség.

Aztán elbeszélgettek édesen, boldogan arról a tarka fejős tehenről, a melyiknek borja is volt. Hány itcét adott? Volt-e szép szavu csengetyűje? Hogy hívták? Hát a borja milyen volt, üsző-e, vagy bikuska? Mindezt kikérdezték és elfecsegték egymásnak kölcsönösen... Az ő boldog jövőjük, az ő sorsuk volt a tehen.

Hanem hát még a legnagyobb most jutott Sándornak az eszébe.

- Hogy került az a tehen a házhoz?

Magduska nem himezett-hámozott; ha már benne van, hát csak megmondja. Miért ne mondaná? Hiszen csak álom!

- Hát biz azt a tehenet Szilágyi István uram adta.

Sándor aztán erre nagyon elkomorodott, eleresztette a Magduska kezét, lesütötte a fejét. Elhallgatott.

- Ez nagyon rossz álom.

Magduska aztán meglökte a könyökével.

- Ihol van ni! Már meg megint meg van bolondulva! Mi jut már megint az eszedbe, hogy ugy elszomorkodtál?

Sándor szomoruan bólintgatott a fejével.

- Nagy jussom van nekem ahhoz, hogy szomorkodjam; mert én meg a mint ma éjjel folyvást azon törtem a fejemet, hogy azt a jámbort ki akaszthatta föl, mint történhetett, hogy...

Magdus duzzogva, a szájára legyintett.

- Ne beszélj nekem arról az akasztott emberről. Látod, olyan szépen beszélgettünk előbb...

Sándor a fejét csóválta.

- De muszáj nekem arról beszélni, mert nem megy ki a fejemből.

Magduska mosolyogva simogatta meg a homlokát

- Látod, én mihelyt letettem a fejemet, elfelejtettem és aludtam.

- Látod, én meg éppen azért jöttem ide hozzád, hogy nem tudtam aludni és föltettem magamban, hogy meg kell tudnom, meg kell tőled kérdezni valamit. Ha te nekem ezt megmondhatnád... akkor aztán rendében volna minden.

Magduska nagyra nyitotta szemeit.

- Mit mondjak én meg neked?

- Csitt, hallgass, majd mindjárt rájön a sor. Nézd meg csak, hogy gombolyodott ki a dolog előttem. Az az ember holtrészeg volt, magát nem akaszthatta föl. Másnak kellett fölakasztani. A csárdában rajtunk meg Szilágyi uramon kívül nem volt senki. Az a göthös Amsli olyan gyenge, hogy egy ludat nem bírta el a vállán, ő nem tehette. Magamról tudom, hogy nem cselekedtem. Sem te, sem Lizi asszony, sem Szálíka nem cselekedhettétek. Ugy hát vagy ver érte az Isten, vagy nem ver, de már biz én kereken kimondom, más nem cselekedhette, mint Szilágyi István uram!

Magduska csak összezsapta a kezét.

- Jaj te, ne beszélj olyanokat.

Sándor a mellére tette a kezét...

- De merem én azt mondani. Jó nyomon vagyok én, hallod-e. Az ő lovának a kötőfékére volt az az ember fölakasztva... Aztán most jön a sor te reád.

Magduska könnyörögve emelte felé a kezeit.

- Az isten áldjon meg, Sándor, mi bajod velem, hogy engem is bele akarsz ebbe a dologba keverni?

- Most már nem azt mondom, hogy azt akarta Szilágyi uram, hogy légy a szeretője, hanem azt mondom...

És Sándor egész nyugodt biztossággal kimondta:

- Magdus! Te láttál valamit... te tudsz valamit. Te neked látnod kellett valamit!

Magdus sirva fakadt.

- Teremtő édes istenem! Mit láttam volna én?

Sándor folytatta könnyörtelenül:

- Különböznél miért adott volna neked száz forintot, ha csak azt nem akarta volna elérni, hogy elhallgassad, a mit láttál, a mit tudsz, soha senkinek ne mondd!

Magduska aztán erre zokogva borult a nyakába és azt zokogta:

- No hát itt van a kut, vagy itt van a tó, hát jól van, beleölköm magamat, ha nem hiszel a becsületednek. Ha azt gondold, hogy nem neked mondanék meg mindent, a mit tudok... Hát megmondom azt is, hogy fejős tehenet ígért... De azért én most is azt mondom, ne éljek egy óráig, ne jussak a mennyországba, ha tudok valamit, ha láttam valamit; mert én nem tudok, én nem láttam semmit.

Sándor aztán szeliden megsimogatta a fejét, átkarolta s megcsókolta azt az ócska kendőt, a mire rá borult; hiszen új volt az valaha, mikor adta, pajzán gyerek korában... Az volt az ő szíve érzésének első nyilatkozata. Hogy megvoltak azóta mind a hárman együtt...

Nem cserélné föl ez a leány azt a kendőt a máséval soha.

Szólott hát elérzékenyülve, szeliden:

- Nem azt mondom én, hogy te tudod, hogy láttad, hanem azt mondom, hogy az az ember azt gondolja, hogy láttál valamit, - és aztán te láthattál is csakugyan valamit, a miről nem is gondold, hogy nagy dolog, aztán már azt is elfelejtetted.

Magdus bátran fölemelte a fejét.

- Nem felejtettem el én semmit, mert én mindenre jól emlékszem, a mit tegnap láttam, vagy hallottam.

- Nohát mondd el nekem mindent, a mit tegnap láttál, - úgy a mint igaz. Hallod-e, megpróbálni is jó ezt, mert aztán a törvény előtt is könnyebb lesz beszélni.

Magdus megint szörnyűködött.

- Óh istenem! Hát a törvény elébe is kell menni?

- Hogyne! Mindnyájunkat ki fognak kérdezni, a kik csak itt voltak a csárdában, hogy megtudhassák, ki volt a gyilkos.

Magdusnak reszkettek a karjai...

- Aztán én olyat mondjak, a mivel valakit gyanuba keverjek vagy éppen vesztére legyek? Jaj, belebetegszem én abba! Ne beszélj nekem. Ne mondd, hogy ne féljek. Tudom én azt, hogy megy. Voltam én már törvény előtt... Irtózom én attól...

Nagyot sóhajtott.

- Kicsike voltam még akkor. Ekkora ni! Alig látszottam ki a földből. Mikor az a nagy eset volt, az az irtózatos nagy eset. Bevezettek a városba, egy nagy szobába, a hol sok cifraság volt a falon. Aztán ültek sokan egy hosszú asztal mellett. Egy kalácsot adtak a kezembe, hogy ne sirjak... Az ágyi, a ki már meghalt, a kitől ide adtak, mint szegény árvát örökbe, megcirógatta piros orcámat, melyet a hideg kicsipett. Azt aztán elküldték mellőlem. Magam maradtam a szoba közepén. Akkor élémbe állítottak egy hosszú, hosszú sor embert. Lánc volt mindnyájának a kezén, lábán. Végig vezettek előttük s kérdezték, mondjam meg, melyik volt az, a ki az édes szülét bántotta... Én csak bámultam: az igaz, nem merem többé a kalácsba beleharapni; de nem szóltam semmit. Én Istenem, de jó is volt az, hogy nem esküdtem egyiknek sem a fejére... Mit mondjak én hát most is, mikor azt sem tudom, hogy hol kezdjem?

Sándor szeliden megfogta a kezét.

- Gondolkozzál és mondd el, a mi eszedbe jut; mit csinált tegnap az egyik ember és mit csinált a másik?

Magduska így kezdte:

- Az öreg úgy reggel jött; letette a tarisznyáját, lekönyökölt a hosszú asztal végén, a tenyerébe eresztette a fejét és szomoru volt nagyon... A Szálíka egy üveg bort tett elébe, abból ivogatott nagy lassan.

- Hát aztán?

- Mikor aztán az üveg üres volt, lassan megkopogtatta vele az asztalt és Szálíka megint hozott egy másik üveggel.

- Hát aztán mit mondott?

- Mit mondott? Nem szólt az egy szót sem senkihez.

- Azt mondd, senkihez! Hát a mig ott volt, fordultak meg az ivóban mások is?... Csak azért kérdelem, mert tudod, olyan rossz a világ, hogy minden második utas szegény legény. - Megölik a szegény embert tiz garasért is, ha nála tudják.

- Fordultak! Délelőtt két ur jött Csongrádról, - délután egy juhász a jakabszállási pusztáról, tudod, az a veres ember, a ki már másszor is járt erre; - volt két fuvaros is... aztán este felé a zivatar beszorította Szilágyi gazduramat.

- Hát aztán?

Ez mind azt jelentette, hogy: beszélj tovább; még nem elég, még mindebből nem tudunk semmit.

- Hát aztán... elmentek mind... ki a zivatar előtt, ki a zivatar után. Csak maga maradt az öreg, meg Szilágyi uram. Szilágyi uram szobát kért.

Itt Magduska hirtelen megállt; nagy lélekzetet vett és megtörölte a szemét...

- Miért nem mondd tovább?

- Azért, mert nagyon, de nagyon szomoru dolog jutott eszembe. - Szilágyi uramnak nem kellett a szoba. - Megrázkódott a folyosó végén és azt mondta: „Ebben a szobában ölték meg a Pákayt?” Amsli bácsi azt felelte: „Nem.” - Szilágyi uram erősködött és másikat kért. A

másikban meg a hizott ludak vannak... Amsli bácsi hát elment, megkérdezni az asszonyt, hogy mit csináljon. Én ott maradtam a gyertyavilággal. Ekkor Szilágyi uram jó éjszakát, jó egészséget mondott az öregnek.

- Hiszen az elébb azt mondtad, hogy nem szóltak egymáshoz...

- Most is azt mondom. Az öreg nem is szólt egy hangot sem, föl sem emelte a fejét; Szilágyi uram sem szólt hozzá egész este. Legalább az én hallatomra nem szólt. Hanem ekkor szólt mégis egyet. Mert hiába, köszönni, csendes nyugodalmat kívánni illik annak is, a kit sohasem látott az ember életében. - Azt mondta neki:

- Jó éjszakát, Mihály!

Sándor e mondásra megrándult.

- Hallottad te ezt?

- Hallottam hát! Különben honnan tudnám, hogy Mihály? Tisztán hallottam. Hát aztán mi ebben a csodálatos? Mi abban a különös, ha valakinek azt mondják: Jó éjszakát, Mihály?

Sándor fölütötte a kalapot a fejébe és a szeme ragyogott.

- Hát az, hogy Szilágyi uram tegnap mégis azt mondta, hogy nem ismeri azt az embert. No látod, a nélkül, hogy gondolnád, mégis tudsz valamit. Látod, pedig te sem mondtad meg tegnap, hogy Mihálynak hívják.

Magdus durcásan egyet rántott a vállán.

- Hát még az is valami?

- Valami bizony, még pedig nagyon valami.

- Magdus aztán folytatta szomoruan:

- Meg aztán hallod-e, nem akarom én bele ártani magamat, nem akarok én törvénybe menni. - Nem tesznek ott igazságot. Az én apámat, anyámat is megölték, kis testvéркеimet is megölték, elrabolták mindenünket. Még sem jött ki soha, ki cselekedte.

- Nem jött ki, mert nem mentek nyomon.

- Dehogy nem! Sok ember volt befogva. Aztán kieresztették mind, mert mind ártatlan volt. Ezt jól tették. Legalább ne átkozzon engem senki, sem az enyimeket a haló földünkben. Te se firtasd hát ezt a dolgot, nehogy ártatlant keverj bele.

- Jól van, jól, hanem hát, hogy is volt csak tovább?

- Hát aztán az öreg ember kibódorgott az ajtón, olyan részeg volt, hogy a mint kilépett az udvarra, nyomban elesett a sárban.

- No lám, ugy-e? Ezt én is tudom, mert én jöttem el az istállóból fölemelni. Elsegitettem az állásig és aztán otthagytam.

Itt megálltak, nem tudtak tovább menni.

Magduska megszólalt ekkor:

- Mondtam én, hogy ezzel nem leszel okosabb. Csak ott vagyunk, a hol voltunk.

- Nem igaz a'. Mert már a napnál világosabb, hogy ebben a dologban Szilágyi uramnak kell tudni valamit.

Magdus ismét és ismét csak határozottan ellentmondott, s mindig, mindig csak erősebb cáfolattal igyekezett fölülkerekedni.

- Oh jó Sándor, hogy törhetne és miért egy olyan gazdag ember, mint Szilágyi uram, egy ilyen szegény csavargó koldus életére?

Erre nehéz volt felelni. Sándor hát azzal vette élet, hogy megharagudott.

- Ejnye no; te meg de pártját fogod annak az embernek!

- Mert jó ember!

Édes csalfasággal nézett a Sándor szemébe.

- Hát ha mi egy hamarjában összekerülhetünk, nem neki köszönhetjük majd azt is?...

Sándor erre egészen neki mérgesedett.

- Köszöni a majd megmondom kicsoda!... Azért mégis csak ő ölte meg azt az embert... Aztán ha ő a hibás, akkor miért keveredjem én helyette a bajba?

Magdus szeliden megfogta a kezét.

- No, no! Sem te nem ölted, sem Szilágyi uram nem ölte. Nem is jöhetett volna ki tudtunk nélkül abból a szobából.

S ekkor aztán kivágta védelme legerősebb fegyverét.

- Mert ott hált az Amsli gazdával, meg a gazdasszonynyal egy szobában.

Erre aztán már nem birt megfelelni Sándor. Hallgatott. Hátrált. Most ütötte hát Magduska a vasat.

Megfogta mind a két kezét.

- Hej, hej, Sándor! Ne ártsa senki magát abba, a mi nem a dolga. El szokták a szegény embert nyomni, legkivált ha gazdag emberre akarja a vizes bundát teríteni.

- Igazad van, Magduska! - felelt Sándor szomoruan.

De aztán még szomorubban folytatta...

- Hanem hát akkor aztán megint csak az lesz belőle, mivel más embernyi erejű férfi nem volt táján sem a csárdának, hogy csak engem vesznek gyanuba!

- Nem a! - vigasztalta Magduska, - megint csak marad úgy, a hogy volt, hogy maga akasztotta föl magát.

Sándor ellenkezett, de csak azért, hogy hát ezt hogy üti el a Magduska?

- Ugy ám, de ha a holtreszeg volt! azt nem tehetette.

Magduska elmosolyogta magát e bárgyuságon.

- Furcsa! Tudja ezt meg valaki, hogy holt részeg volt, ha csak mi meg nem mondjuk neki.

- Igaz a!...

Erre aztán már egyszerre nyakonkapta Sándor Magduskát, nagy örömében.

- No lám; a min egy jóra való ember egész nap hiában töri a fejét, hogy?... mint?... egyszerre egy ilyen hitvány leány kitalálja.

Hanem azért mégis azt mondta: De hát akkor ki cselekedte?

Délben aztán kijött a komiszáros.

Jaj de könnyü lélekkel jöttek el Sándor és Magduska is előle. Szóba sem jött, hogy részeg volt-e az az ember vagy nem.

Ha nem kérdezi senki, hát minek szaporítsák azzal is a szót?

Aztán jobb is - így mondja a Magduska, - nemcsak azért, mert nem hibás Szilágyi uram, de azért is, mert ha ártatlanul bajba vagy éppen szegyenbe keveredett volna is - nem kapnák meg azt a szép tarka fejős tehenet.

Nagyot lélekzett...

Hanem hát ekkor behívták Magduskát mégegyszer...

- Azt mondják, hogy az az ember, a ki fölakasztotta magát, holtreszeg volt.

Összenéztek Sándorral.

Vajjon ki mondhatja azt?

Ki meri ezt mondani?

IV.

Szilágyi uram megsarkantyuzta a lovát, eleresztette a kantárját, s az a mint vágatott, csak úgy csapta, csak úgy rugta föl az ut pocsolyáiból a sarat, a sáros vizet a szemébe, ruhájára, mintha csak valami haragos kéz vagdalta volna égő arcához.

Bánta is azt Szilágyi uram.

Csakhogy minél hamarabb távol lehessen attól az irtózatoss helytől, a gyehennától, mely összeégette, elhamvasztotta gyönyörű ifjúságát; a pokoltól, melynek emlékezetét ki nem tudja irtani lelkéből; a pokol lángjától, melynek égetését el nem tudja oltani szívében, melynek gyötrelmét, kínját, félelmét hordozza a sirig; - az átkos helytől, mely tönkretette, összezúzta egész életét, melyet mégis el nem kerülhet; koronkint föl kell keresnie, mert a sorsa úgy hozta magával...

- Hej, Pákay!... Ha te nem lettél volna a világon!

És aztán mégis, mégis csak keservesen, élesen nyilal az agyába...

- Hej, mégis, mégis csak magam vagyok az oka mindennek.

Óh, hogy egy bűnös napot, egy végzetes órát, egy borzasztó percet, a kárhozat, a pokol, az elkárhozás pillanatát, nem bírja helyrehozni egy egész hosszú élet!

A mint vágat, a mint száguld, mindezek elől szeretne menekülni.

Szomoruan lecsüggeszti a fejét,... nem lehet azoktól szabadulni, - nem lehet azokból ki-gyógyulni.

Hazudik az a piros arc, mikor nevet, - s csak magát is ámitja, mikor reményli, mikor várja, hogy megnyugszik valaha.

Pedig milyen rég volt már az!

Mikor már jó messzire elvágatott, lova meglassodik magától. Csendesken bandukol az uton. Mintha észre sem venné, csak mereven néz előre és semmit sem tud arról, ha vajjon azokat a sötét nagy tornyokat nézi-e, melyek a távolban mereszke-
denek, vagy pedig az emlékezet nehezedik lelkére a tűnő felhőkön, rég elmúlt idők sötét képeivel...

- Hej, kistóhajlati csárda, átkozott csárda!... Égtél volna le, mielőtt lábamat a küszöbödre tettem.

Bár soha ne tettem volna!

Hordta volna el a perjédet, a hamudat a szél széles e világon, s nőtte volna be a fű a helyet, a halmot, a hol állottál.

A kistóhajlati csárda már régen messze volt mögötte, régen egy parányi sötét vonallá süppedt az ég szélén; azután elsülyedt a földbe, elveszett még az iránya is, a merre volt és még mindig ott érezte közel a háta mögött.

Azt a csárdát és azt a sok, sok rémképet, a mely vele jár, melyeknek száma most ismét egy ujjal szaporodik.

A szive vert, a homloka égett, a feje szédült...

- Bár soha se ittam volna a borodból; bár soha se huzzák volna benned a nótámat a cigányok, bár soha ne keveredtem volna rossz betyáraiddal cimboraságba!

Két nagy könnycsepp hullott le a pilláin.

- Beh boldog volnék, ha ez mind, mind csak álom lett volna!

Nagyot sóhajtott.

Óh, irtózatoss nap volt az a tegnap!... Az a tegnap! És ez a ma!...

Az az irtózatoss szoba, a kárhozzat szobája!... Az a leány, meg az az ember!

Megdöbbsent; félt egyiktől úgy, mint a másiktól.

Mit mindent, régi dolgokat, emésztő nagy fájdalmakat, rémes irtózatosságot juttattak ezek az eszébe. A nagy esetet, a melynek titkát (most már) rajta kívül nem tudja senki.

Minden kint, minden borzalmat újra föllevenitenek, melyeket még a boldog szerelem édes emléke sem enyhít, csak fájóbbá tesz, mint nagyobb a szemrehányást, a lelkiismeret mardossát, ha reájuk gondol, ha szive mélyébe száll.

És pedig gondol reájuk éjjel-nappal mindennap. Azzal kel, azzal fekszik; viszi magával mindenfelé, nem marad el tőle, mint az árnyék. Évek, hosszú évek óta hordozza a nagy terhet szívében, lelkében, mintha nem is egymaga élne testében, hanem rajta kívül még egy elkárhozott, nyugtalan lélek, egy kegyetlen rém, kinek egészen az ő kínzása a rendeltetése, hasgatja az agyvelejét, tépi, szurja a szívét, fölébreszti, mikor legédesebben alszik, elszomorítja, mikor édes jövőről, boldog reménnyel akar gondolkodni.

Nem lehet soha!... - mondja szomorúan.

Megint ott van és gondolkozik helyette.

Mindennek, a mi történt, te vagy az oka! Te rajtad fordult meg, te csináltad voltaképpen.

Mikor, mint ifju, a bor hevétől lángoló fővel mulatott, a pohárral a kezében, a nótával az ajkán, és a cigány huzta keservesen, egyszerre keserű lett a pohárban a bor, a nóta hangját egy láthatatlan kéz elfogta, a pohár ezer darabba hullt szét a falon... Az a láthatatlan rém volt az, mely azt az ő kezével odavágta...

Szép piros ajaka volt a gyönyörű csárdásnének, és édes, forró volt piros ajakának a csókja.

Óh, nem tudott többé soha jóízűen mulatni.

Azután férfi lett. A lélek, a sziv nyugalmát, a mit az ifju kor bohóságain zajos tivornyák meg nem adtak, talán meghozza majd az istenhez térés, az áhitat a templom szent falai között.

Az a rém megint megizgett-mozgott ott az agyában és egy erős, nehéz kérdést adott föl neki.

Ha megtérsz is te az Istenhez, vajjon kibékül-e ő veled, vajjon ő megbocsátja-e bűneidet?

- Bűneimet, - mondja, és meghajol e nagy súly alatt.

Nagy, nagy és sok, sok bűn az abban az egyben, a mit cselekedett.

Szegény Julis! Vajha sohase szerettelek volna! Vagy ha már egyszer megcsaltál, elhagytál másért, hagytál volna el örökre, - ne öleltél volna meg újra, ne bolondítottál volna!

És aztán a mint imádkozik, meghajlik az Ur színe előtt székében, - a míg az ősz főpap prédikációjának saskeselyűjével a jó Isten mennyországának magasságáig emelkedik: ő a földig süllyed le; holthalovány lesz, reszket; - annak a láthatatlan rémnek a keze megfogja, nem eresztí oda az Urnak az asztalához, hanem vezeti, hajtja, korbácsolja ki onnan, és megy, és majdnem megtörnek alatta térdei, s majdnem reá szakadnak a templom boltozatainak nehéz ívei...

Nem mer azokra nézni.

A mint az ősz főpap azt a poharat tartja: az ur Jézus ártatlanul kiontott vérééről beszél.

Ah! Az az ártatlanul kiontott vér az egekre kiált és nem szárad meg soha!

A hivek énekelnek, az orgona zúg, a csodás és bájos hangok lélekemelő, magasztos harmóniája bűgássá olvadnak egybe, s a boldogok seregéből emelkedett áhitattal mennek szép sorral, a mint az ősz főpap mondta: tisztességes renddel járulnak az Ur szent asztalához, a kik magokat arra elkészítették és méltónak tartják.

Ah! ő nem tartja magát arra méltónak.

Kimegy a templomból.

Szédül, a mint kilép az ajtón és kérdezi magától.

Lesz-e ő méltó arra valaha?

Az a kegyetlen rossz lélek neki is azt mondja:

Soha!...

Nem igaz! Kiáltja neki vissza dacosan. Megbántam, keservesen megbántam bűneimet és jóvá teszem azokat jó cselekedetekkel, - letörlöm a szenvedők, özvegyek, árvák könnyeit...

Csupán csak azért, hogy bocsáss meg, édes jó Istenem és ne érjen a te büntetésed...

Büntetésed volna a halál, mert nem hozhatnám helyre bűneimet; meghalnék a nélkül, hogy a te kezed áldólag megpihent volna rajtam. Hagyj élnem!

Büntetésed volna a nyomoruság és szegénység, mert elvennéd tőlem az alkalmat, hogy megtérhessek, embertársaimon segíthessek.

Adj hát nekem, édes Istenem, erőt, hatalmat, módot ahhoz, hogy mennél több jót tehessek felebarátaimmal, jótéteményeim által megvezekelhessem ifjúságom bűneit és jóvá tehessem, helyrehozzam, kipótoljam azokat a szenvedéseket, a miket azok okoztak.

Mert a jó cselekedetekkel, - azt mondja a szentírás, és azt mondja a nagytiszteletű főpap, - ki lehet engesztelni a te haragodat és a ki gazdag ember, több jót cselekedhetik.

Egy szóval imádkozott a meggazdagodásért.

A rossz ember, a bűnös ember imádkozott azért, hogy áldja meg őtet az Isten.

Ezt sugdosta neki az a rossz lélek, ezzel csufolta az a kegyetlen.

És aztán mégis hiába csufolta; a bűnös ember napról-napra, évről-évre gyarapodott, gazdagodott.

Valójában egyetlen célja, egyetlen óhajtása életének az, valaha nagyon, de nagyon gazdaggá lenni.

De mivel úgy sincs más, - ez a boldogsága is.

Mikor abban fárad, az után töri magát, szánt, vet, marhákat nevel, ügyesen kupeckedik, nyer és ismét nyer, gyarapszik évről-évre, egyik tanyát veszi a másik után: mindinkább inkább többen ismerik és a kik ösmerik, nagy örömmel, boldogsággal köszönnek neki; a kik eláradva köszönnek neki, tisztelik is nagyon és mennél gazdagabb, folyvást annál jobban és annál többen tisztelik.

Felnő az első emberek közé.

Majdnem olyan első, olyan tisztelt, mint egy szenátor.

Arca fölragyog az örömtől, kipirul, szemei csillognak és a milyen szép férfi, olyan boldognak látszik, hogy nagyon sokan irigylik.

Csak egyet nem értenek, csak azt nem tudja senki magának megfejteni, miért töri magát ő kegyelme olyan nagyon, hogy még folyvást gazdagabb lehessen; mikor ő kegyelmének sem felesége, sem gyermeke nincs, s abból a zajos ifju korból sem maradt semmi élő emlékezés.

Csak maga tudja egyedül, miért ad neki boldogságot a meggazdagodás, - miért érzi a lelkét könnyebbnek, a szívét nyugodtabbnak.

Ifju koráról, az igaz, a szép leányok, de mostan szegény, beteg özvegy asszonyok beszélhetek volna.

És aztán a mint így oltogatta a gyehenna lángját a szívében, nőtt, nőtt apródonkint a reménye is még egy parányi boldogsághoz az életben.

Ez volt egyedül, a mivel vigasztalni tudta magát, a miben teljes szent meggyőződéssel hitte az Isten kibékülését.

És ezért kellett neki, - ha fájt is, ha irtózott is tőle, - koronkint fölkeresni azt az irtózatoss helyet, mert ott volt az a szegény pici leány, a parányi kis teremtés, kora árvaságra jutva, a legszánandóbb, a legnyomorultabb mindama szerencsétlenek között, a kik annak a borzasztó esetnek az áldozatai voltak.

Neki kell annak gondját viselni, végigkísérni messziről egész élete folyását.

De úgy, hogy arról ne tudjon senki, ne is gyanítsa senki.

Még maga se tudjon róla az a leány, hogy gondja van reá.

Vagy később, majd ha megnő és nem lehet többé elkerülni, hogy ne tudjon róla, ha jót tesz vele, sőt majd neki is jól esik, ha boldognak látja: még se tudja azt, hogy az ő szívét mi indítja jóra az ő irányában.

Talán jobb is, ne is gondolkozzék arról.

Hadd higgyjen mást.

Maradjon az titok örökre.

És ismét elborult és ismét elsötétült. Eltűnik a vigasztaló angyal.

Ennek a titoknak a gondolatával ismét előjönnek kinos emlékezései, ama borzasztó nap, ama rettenetes eset.

A kízó rém ismét suttog.

Hasztalan biztatja a lelkét: Nem fog arról már beszélni senki; mind némák azok, a kik azokat az irtózatot valaha látták, nem árulhatja el egy sem az ő nagy titkát, melyet nem tud rajta kívül senki.

Most már igazán más senki.

Hárman voltak; az az irtózatot szoba, az a leány, meg az az ember.

A szoba nem tud beszélni, a leány nem emlékszik, s az ember meg van halva.

Lovát folyvást csendes lépésben eresztí... a mint lesütve tartja fejét, bólint vele és ismétli mélyen, tompán, mintha annak elrepülő lelkét sötét hollóként kísélnék gondolatai.

- Meg van halva!...

Összevonja szemöldet, komoran, haragosan.

Megrázkodik.

- Hah!... Hogy félt ettől az átkozottól!...

Ez az átkozott az a rém, az a rossz kísértet, a kinek kárhozott lelke vele járt az ő lelkével és háborította, zaklatta, hosszú évek óta, egész élete folyásában.

Vajon kísérteti fogja-e még a lelke is holta után?

Nem!... Nem!... Most megpihen tőle.

Vétek, nem vétek, azt mondja: hála Istennek, hogy meghalt...

Bizony örült ő annak reggel, ha nem mondhatta is senkinek. Ha nem tudta is senki miért, de azért volt egy kis kedve.

Miért ne örülne a halálának?

A mi bánata, a mi keserősége, a mi nyomorúsága van, mind ettől az embertől jön.

Míg ez az ember élt, nem lehetett teljesen nyugodtan a jóé, a becsületes életé.

Ez az ember kapocs volt közte és a bűn között. Nem eresztette el. Zálogban tartotta a lelkét.

Nagyot, keserveset sóhajtott.

Mennyiszor kiváltotta tőle, és a gonosz még sem eresztette szabadon!

Óh, az a Mihály rossz, nagyon rossz ember volt.

Hány esztendő, de hány esztendő óta volt neki kízó ördög!

Egy bitang, gonosz ördög, a ki nemcsak nagyon megfizettette magát, zsarolta folyvást, hanem kínozt, szivta a szive véré, emésztette a lelkét. Mindenütt ott volt a nyomában, fenyegette nyugalma, kárthatossá tette egész életét.

Óh, Isten, óh teremő jó Isten! Hiszen az a gonosztevő az, a ki összefoglalta az ő bűnüket az övével, mint megosztóját bűnük titkolásának, a hallgatásért kapott bérpénz, megfizetés nyomán büntársává avatta.

A vére föllázadt...

És mégis csüggedten, lehajtott fővel, megtört szívvél meg kell adnia magát... A bitangnak, a gazembernek, a rablónak, a gyilkosnak igazsága van.

Elismerte, mikor gyáván elhallgatta bűnüket és elismerte, mikor ismét ő fizetett meg folyvást a hallgatásért.

Ez az ember bizton mondhatja, hogy benne volt a rablóbandában, bizton a szemére lobbant-hatja, hogy a bűnnek ő volt a kutfeje; a szép csárdásné szeretője volt s ő bérelte föl őket gyilkosságra és rablásra.

Óh, szörnyű irtózat!

Nem a szemébe mondta, kiáltotta-e először is, mikor egy hónap múlva találkoztak az után az irtózatoss éj után, a mikor nem akarta megismerni, mikor el akarta kerülni?...

- Soha se tedd magadat, Szilágyi István, te is csak olyan gyilkos vagy, mint a többi, mint mi mindnyájan, a kik ott voltunk.

- Én?... - szólt ő, elszörnyedve tévén a mellére a kezét.

- Igenis... éppen azért nem félünk tőled, a mint te se félsz tőlünk: nagyon jól megcsináltuk egymásnak.

Egy láng lett egész testében, lelkében, az izmai feszültek, a pisztolyához nyult, mely ott volt a kis táskában az oldalán.

És a bitang, az akasztófa cimere, a megrögzött gonosz a szemébe kacagott neki.

- Nem te nyitottad ki az ajtót? Nem te ölted meg a kis leányt?

Elsápadt, elhalt, majd lehanyatlott a lováról, leereszté a pisztolyt kezével...

Majdnem megrepedt a szíve; majdnem megőrült szenvedésében.

El kellett szivelnie ettől a rabló gonosztevőtől, hogy midőn azt mondja: „mi mindnyájan a kik ott voltunk” ötöt maguk közé sorozza.

Ah! irtózatoss nap volt ez is...

És nem félt a pisztolytól, elébe tartotta szurtos, gyilkos kezének tenyerét.

- Hallod-e, István, száz forintba volna szükségem.

És odaadta neki az első száz forintot.

Még most is reszket minden izma, fölháborodik vérének minden cseppje, ha az eszébe jut.

Rémülve nézett széllyel s még az sem nyugtatta meg, hogy egy nagy pusztaság közepén volt a találkozásuk, a hol messze, messze nem látszott semmi élő lény, a hol a madár sem járt.

Megnyugodott. A mit az a rossz beszélt, nem hallhatta senki.

Keservesen és szorongva az égre nézett.

- Hát az Isten?

Szomoruan lehajtotta fejét. Elcsüggedt... Az Isten, az Isten, hiszen az ugyis régen tud mindent.

Még maga sem tudta eddig, csak most vette észre, most eszmélt, mily irtózatba esett bele!

Elfordította a fejét tőle és intett a gazembernek; a másikkal nyújtotta a pénzt.

- Menj... menj... Isten hírével... nem ismertük egymást, sohasem láttuk egymást.

A régi, megrögzött vén lator mosolygott:

- Nem úgy van az, István... Sok száz forintot fogsz te még nekem adni. A mikor csak megszorulok, ha senki sem talál is reám, hol bujdosom, te rám találsz, mert én az utadba akadok.

- De hát mi bajod velem, jámbor ember?

- Mi bajom? Az a bajom, hogy cimboránk voltál és gazdag ember vagy, mi szegények maradtunk; de ha akasztófára jutunk, nincs igazabb annál, hogy te is oda jutsz. Megillet az gazdag embert is.

És a világ csak forgott vele. Összefutott előtte az a nagy pusztaság, a homokbuckák ráborultak a vetésekre, s a szentlőrinci nyárfák eljöttek a távolból, a fülébe sugdosni.

Szédült, kábult, boldogtalan, irtózatoss boldogtalan volt, még azon a rémes éjszakán sem volt olyan boldogtalan.

Már régen nem volt ott az a betyár, ki tudja, hol járt azóta? ő neki mégis folyvást a fülében csengettek azok a rémületes és borzalmas szavak az ajakáról...

- Hasztalan tagadnád; nem lehet azt eltagadni. Cimboránk voltál a csárdában, cinkostársunk voltál amaz éjszakában.

- Talán nem te vagy az oka mindennek? Tagadd, tagadd, hogy az egész nem rajtad fordult meg...

- Nem voltál-e ott?... Nem te voltál-e a szép csárdásné szeretője?... Nem háltál-e ott a hátulsó szobában?

Hah! Hogy zugott a fülébe minden öldöklő szemrehányás!

- Aztán nem mentél-e be a szép asszonyhoz? Nem te nyitottad-e ki az ajtót? Nem te hagytad-e aztán nyitva, mikor visszajöttél?

- Ugy-e, örültél, ugy-e, nem bántad, hogy a Pákayt megölték?

Mindezt, mindezt ott a szemébe mondta, fülébe ordította az az irtózatoss ember.

Ah! Még a füleit is hasztalan tömte el azok elől a hangok elől; a veséig, a szivig, a lelkéig hatottak.

- Tagadd el, hogy nem örültél... tagadd el.

- Hát mentél-e te segíteni, mikor Pákay kiáltott, sikoltott, üvöltött rémületében?

- Ugy-e, nem mentél?

- Nem bizony, mert csak azt gondoltad: ha a Pákayt megölik, a menyecske te reád marad egyedül.

- No látod, hát nem mondhatjuk mi azt most, hogy te ölted meg a Pákayt? Nem ott rogyott le az ajtódban, mikor futott, hogy segítségül hívjon?

- Lám-e, mikor az ő ajtójukat nyitva hagytad, a magadét meg be tudtad csukni előtte.

Óh, irtózatoss, irtózatoss!

- De irtózatoss is lesz annak a szobának az emlékezete neked!

- Látod, azért vagyunk mi felőled nyugodtak; mert más, ha lenne olyan, akárki tehetné, de te el nem árulhatsz, el nem adhatsz bennünket.

- Ha tőled jönne ki ez a dolog, magadat is belekevernéd.

- Belekevernénk mi.

- Még azt is mondhatjuk: Sok pénze volt a Pákaynak, gazdag ember volt, te raboltad el, abból lettél gazdag.

- Csak úgy megérdemled az akasztófát, mint mi valamennyien.

- Látod, látod! Te rajtad szárad valamennyinek a vére!

Ekkor keservesen arcába csapta kezeit, sirt, zokogott, a mellét tépte.

- Óh, Isten! Óh, Isten! Hogy büntetsz, miért büntetsz ennyire, egy hibás lépésemért, egy könnyelműségemért?

Mind igaz ez, mind úgy igaz ez látszat szerint, a mint az az irtózatoss ember elmondta; pedig a gazemberek csak az alkalmat használták föl, mikor szép szeretőjét meglátogatta.

És ezzel fogja kínozni, ezzel fogja üldözni egész életén keresztül az az ember, nem engedi még azon az uton sem békén járni, mely a jó Isten megengeszteléséhez vezet.

E gondolatnál egyszerre - mintha csak fölébredt volna - azok a régi rémek eltűntek, elröppöltek valamennyien.

Most már meg lehet nyugodva.

Földi büntetés, földi gyalázat többé nem érheti. Csak az Isten kegyelmét kell most már kiérdemelni.

S az út, mely ennek érdeméhez vezet, csak szép, csak gyönyörködtető, csak éltető, csak lélek-, szívmelő, boldogító lehet.

Hogyne örülne hát azon, hogy az az ember meghalt?

És azt hiszi, hogy azzal nem követ el bünt, ha örül. Nem sérti meg azzal az Istent.

Ugy sem halt volna meg másképpen. Ugy sem érte volna tisztességesebb halál. Régen, nagyon régen - nem egyet, hanem száz akasztófát érdemelt volna.

S a poklok kínját azért, a mit vele cselekedett.

Hogyne örült volna hát, hogy megszabadult, megmenekedett tőle?... azaz, hogy még sem örült, csak azt mondta:

- Jól van ez így!

És a mikor ezt mondja magában, elismeri, érzi, tudja, hogy örülhet; még sem tud nevetni, kacagni; mégis bántja, mégis nehéz neki valami, a minek bizonytalansága homályos, áthatlan ködként borong előtte.

Nem lát tisztán. A lelke nem hiába hogy meg van rontva, folyvást csak azon háborog: Vajjon van-e még a földön mitől félnie? S ha van, mi lehet az?

És végighányt az emlékében mindent. Tegnap találkozását a csárdában ez emberrel. Végig elgondolta kezdettől végig.

A csárda kapujában látta-e valaki és kik látták, mikor vele találkozott?

Kijött eléje.

Itt várta az reggel óta.

Mikor azt mondta neki:

- Hát még most is élsz, Mihály?

Hallotta-e ezt valaki és van-e ebben valami, a mi gyanus lehetne?

És aztán tovább erőltette az eszét, hogy minden eszébe jusson kezdettől fogva, minden perc, minden szó, minden szemhunyorítás, minden cselekedet.

Hogy is volt, mint is volt?

Miket, mi mindent beszélt, mi volt a szóváltása azzal az emberrel? És hallotta-e azokat valaki, s ha hallotta, mit találhatott azokban különöset?

Nyugtalan volt.

És egyszerre megrándult.

Megtalálta azt, a miért nyugtalankodott.

Nem gondolta volna ezt...

Megdöbbszent és úgy találta, hogy ennek az embernek a halála is őt terheli, - ezen ember halálának is ő az oka.

Mikor azt a nagy bankót odaadta a jámbornak, egy más idegen ember is ült az asztal tulsó végén. Ivott csendesen, nyugodtan, mintha figyelme sem lett volna azon, a mi az ő személyén kívül történik.

És most emlékszik tisztán, hogy abban a pillanatban az a veres ember egy lopott pillantást vetett oda.

És aztán erre erősen ver a szíve, agyonrakérdezi nyugtalan lelkétől, ha vajjon ezt a pénzadást most nem készakarva tette-e, nem az a rossz, háborgó, kárhozatos lélek ösztönözte-e arra, a ki vele járt,... hogy gyanus emberek előtt cselekedje?

Óh, hiszen gondolhatta, hallhatta, tudhatta, milyen hirben áll ez a vidék, hogy itt a szegény védtelen utast tiz garasért is agyonütik.

Elgondolkozott mélyen. Ez az ember nem maga ölte meg magát, hanem megölték.

És most már azt mondta arról a gazemberről, az akasztott emberről:

- Az igaz, hogy olyan szomorú volt az a szegény öregember, mintha csak legnagyobb bűneinek színhelyén, a mit sohasem érzett még, bűneinek sulya alatt, nem a megtérés, hanem a gyászos élet megünása szállta volna meg.

De mind a mellett nem vihette végbe azt a végzetes cselekedetet.

Igenis, határozottan mondja, nem vihette végbe.

Az a szomorúság, az a csüggedés csak előérzet volt benne, mely még a legnyomorultabb állatot is meglepí végpercei közeledésekor. Gyászos végét sejtette az a szerencsétlen, nyomorult öregember. Azért volt olyan szomorú.

Igenis most határozottan mondja, hogy azt az irtózatot tett nem maga hajtotta végre.

Más tette.

Nemcsak öreg, tehetetlen emberről volt itt szó, hanem egy olyan öntudatlan jámborról, a kit a bor még tehetetlenebbé tett.

Mikor kitántorgott, elbukott ott az ajtóban.

Ah! Most már mindez jobban eszébe jut, tisztábban, mint akkor, mikor először csak megnyugvását találta meg az eset által.

Más tette ezt a dolgot. Ugy ám, de ki? Az a juhászember elment naplemente előtt.

Maradt-e még valaki ottan?

Jött-e be valaki, - kérdi, - vagy ki volt még rajta kívül férfi a csárdában?
Gondolkozik... Senki, senki rajta kívül.
Egyszerre homlokon üti magát.
Igaz a! Hát az a hánya-veti kocsis, a ki még az ő lovának a kötőfékét hozta szóba.
Milyen szemtelen fogás!
Egyszerre minden gyanuja e felé az ember felé szállt.
A gyáva, nyomorult!
Mert kétszeresen gyáva, nyomorult, a ki egy ily tehetetlen öreg embert mámorában lep meg,
mikor magát nem is védelmezheti.
És a döbbenést döbbenés követi.
Hiszen ő azt mondta ott, hogy nem ismeri azt az embert
Pedig hallhatták többen is, a mint nevén szólította.
De nagy ügyetlenség volt ez! Ez gyanussá teheti.
És az az ember az ő lovának a kötőfékére volt fölakasztva! Ez meg a gyanut nevelheti.
Ah! Nem lesz többé gyáva. - Megmutatja, hiszen nem árthat vele többé magának.
Nem szabad neki szóba sem jönni, mert ez még nagyobb dolgokat vonna maga után.
Mindegy; - bár az a sok irtózat érte is ott; visszatér abba az átkozott csárdába...
És éppen most fejezhet be örökre mindent.
Már majd ott van a szép nagy város szőlői alatt, de azért megfordítja lovát...
S mikor azt mondja odakivül a pitvarban a Magduska: „Ki meri azt mondani, hogy részeg volt?\": a mint az ajtó nyílik, belép, - nagy ámulatára, - Szilágyi István uram áll vele szemben,
és még nagyobb ámulatára azt mondja:
- Én merem azt mondani, hogy holtrészeg volt.

V.

Magduskában csak elhalt a lélek. Csak lehanyatlott a feje a mellére; azután hol elszíntelenedett ajkaihoz, hol a könybe lábbadt szemeihez emelte kendőcskéjét; majd a komiszáros urra, majd meg Szilágyi uramra vetett egy-egy szomorú pillantást.
Meg volt ijedve nagyon. Mert a szegény Sándorért majd megrepedt a szíve.
Hát még a szegény Sándor! Elsápadt, kétségbeesett.
Azt sem tudta, hányadán van a világ vele. Csak azt hitte, csak azt gondolta, hogy a hol ilyen nagy hatalommal, nagy haraggal járnak az emberek, lehetetlen, hogy valakivel valami igaztalanságot vagy legalább is méltatlanságot ne kövessenek el...
Magduskának pedig egy hang nem jött ajkára. Nem birt szólni egy szót.
De mit is mondjon most már?
Sándor is csak azt mondta: nem tud semmiből semmit.

Az egyetlen egy, a nagy dolog, a mit el kellett titkolni, a miből annyi veszedelem, annyi herce-hurca származhatik,... be van mondva; tudja a komiszáros, pedig talán az esze-ágában sem fordult meg, mikor idejött.

Öreg ember volt az akasztott ember, koldus volt, sem országa, sem hazája nem volt neki, csavargó volt az istenadta, sem ég, sem föld be nem vette, sokat bujdosott, sokat szenvedett, meglátszott törődött, sovány testén.

Megunhatta az életét... Azt gondolják, azután addig van.

De különben is miért vették volna el az életét? A csizmája is a lábán volt, a rossz szürét sem vitték el, sem üres tarisznáját. - Más egyebe pedig nem volt neki...

Hogy gondolt volna hát a komiszáros mást, mint a mit látott: egy embert, a ki magát fölakasztotta?

Ez egy befejezett dolog, mely semmi hosszas teketóriát nem kíván; rövid a processzusa, már csak ásó, kapu kell hozzá.

Csak akkor, mikor a fejénél megállott és az arcára tekintett, méltatta nagyobb figyelemre: mutató és hüvelykujjával átfogta az állát.

- Hm! Hm! - ümmögte egypárszor.

És aztán pár pillanatra elgondolkozott, mintha emlékezetének tárházában keresne, kutatna annak a számos, vagy inkább számtalan betyárnak, csavargónak az arcképe közül, a kik valaha a kezén megfordultak.

Ez az ábrázat olyan ösmerősnek tetszett neki...

No, de mivel ki nem találta, azzal sem sokat törődött, egyet rántott a vállán s már éppen tovább ment volna, otthagytá volna, ha egy más körülmény is nem vonja magára a figyelmét.

Az akasztott ember mellett heverő kötőféken, az elvágott hurkon kívül, egy sajátságos kötés volt a végén; ezzel volt a gerendára kötve, s mert a szárat derekán vágták el, úgy maradt a kötés egészen épen.

Szép és furfangos egy kötés volt az.

A komiszáros a kötetést nézte, figyelemmel, és csóválta hozzá a fejét.

Az a kötés alföldi fortélyosság. Csak a századik ember tudja. Ha a kötetést a belső vastag száráról huzza valaki, az csak szorosabbra huzódik, majdnem eloldhatatlanná válik, míg a vékony vége megrántásával egy gyermek is föloldja egyszerre.

Azonban csak úgy vette, hogy a szerencsétlen csupán a halálát akarta ezzel, minden véletlenekkel szemben jobban biztosítani.

Még most sem fordult meg más az eszében.

És talán meg sem fordult volna soha, ha éppen mikor már egész röviden átesett a kérdezőseken, be nem toppan Szilágyi uram lélekszakadtan.

Ámbár azt mondta magában, hogy az ördög hozza most, aztán mégis gondolkozóba esett.

A mit Szilágyi István uram mondott, egészen más fordulatot adott a dolognak.

Ámbár az eset szokatlan, errefelé nem szokott ilyesmi történni, de hát még sem lehetetlen.

Az alföldi betyár, ha rabol, ha gyilkol, egész más eszközökkel, más módon szokott cselekedni, s a hol meg éppen rablásról alig lehet szó, a haragosát egész egyszerűen le szokta ütni.

A komiszáros urnak egész a kis körmében volt ennek a tudománynak a teóriája, hogy az egyik esetről vagy a másikon, hogy szokott történni a dolog. Alig látszott lehetőségek, mégis kénytelen volt megadni magát.

Hogy ez úgy történt meg, minden kétséget kizárt.

Még a szegény Amsli is holtra rémült erre, de hasztalan igyekezett a csárdája becsületét védelmezni, a kegyetlen komiszáros azt felelte neki, hogy ez egy meghaladott álláspont, mindezekben, a miket fölhoz, régen tulvannak, most már csak az a kérdés, ki cselekedte?

Amslinak mindezekből egyetlen szó, a meghaladott álláspont, ütötte meg a fejét legjobban.

- Gott über die Welt und Kerekegyháza!

Az az hát, a mit meg kell találni!

Gyanuba jönnek mindazok, a kik azon nap és éjjel a csárdában voltak.

Furcsa egy törvénytétel volt az, a melyik ott a csárda hosszú asztalánál megindult. Ez volt azután az igazi nyilvánosság. Csak az nem hallgatta, a ki nem akarta.

Kik is voltak csak ott a földél alatt az éjjel?

Elszámolták mind.

A sor hamar letelt mindenkiről, férfiről, asszonyról, leányról. Hogy lett volna ez? Hogy lett volna az? Éppenséggel egyetlenegy sem.

Csak Sándoron maradt a kérdés.

Eddig még aztán könnyű és tréfa is a dolog; de mikor majd a komiszáros a kis szobába kívánczik valakivel, annak aztán nem jó lesz a sora.

Ezt mondja mindenki magában és Sándorra gondol.

És aztán ez volt az, a miért nem mert egy hangot szólni a szegény leány, ez volt a miért el volt halványodva és törölgette a szemét... csak azt forgatta eszében, csak azt forgatta szívében, mikor a komiszárosra vagy a kissozára nézett.

- Óh teremő Istenem! Mi fog azzal a szegény Sándorral történni?

Beviszik abba a kis szobába, hátrakötik a kezét.

Szörnyet fog halni rögtön, ha hallani fogja a jajgatását.

Mert csak nem vallhat az magára semmit, a ki ártatlan.

És a ki nem vall, vallatják addig, a mig el nem vállalja.

Még oda sem került Sándor a kis szoba küszöbére, már is mindnyájan, a kik ott voltak, még a vármegye hadnagyai is kárhozkodtak Szilágyi uramra.

Ez az egész ember nem lehetett olyan valamire való ember, hogy érdemes lett volna törődni a halálával.

Mi szüksége volt azt a dolgot így fölbolygatni?

Hát az a szüksége volt, hogy az ő lova kötőfékére volt fölakasztva az az ember.

No, bizony, azért, hogy ő kegyelmének a lova kötőfékére volt az az ember fölakasztva, nem hitte volna ám azért senki, nem fogta volna ám azért reá senki, hogy Szilágyi uram tudna valamit a dologban; nemcsak azért, mert odabenn hált a csárdásokkal egy szobában, hanem azért is, mert ő kegyelme olyan régi becsületes ember, hogy ilyesmiben a gyanunak még csak árnyéka sem érheti. De hát a háziak szemében Sándor sem lehet bűnös.

Amsli valósággal méregbe jött a Sándor védelmében. Szidta a vármegyét, szidta az akasztott embert, még azt is, a ki kitalálta először, hogy miképpen kell magát az embernek fölakasztani, vagy akár a másikat fölakasztani.

Verte a mellét, esküdött égre-földre, hogy annál ártatlanabb ember nincs a világon, még tóditotta is, hogy olyan jószivű, hogy még a lovat sem bántja soha, inkább meghalna, mint csak hogy egyet is ráüssön a lóra.

Majd meg fogja ő mutatni, hogy milyen ártatlan a Sándor.

Kiszaladt, beszaladt.

És egyre kereste, hordta az ellenbizonyítékokat, bűnyomokat, melyekkel, föltette magában, hogy okvetlen másfelé fogja a gyanut terelni és pedig az igazi utra.

Legelőször is hozott egy pityke-gombot, melyet ott talált az állás oszlopa mellett; azután mutatott egy nagy patkós csizmanyomot, mely szintén ott volt, a hol a gombot találta közelében.

Ezeket még csak megnézte a komiszáros ur, de már azzal az egy szál vörös szőrrel, melyet állítólag a kötőfék kötőcsomóján talált és a mutató- és hüvelykujja között tartva, nagy sebesen, tüzzel dicsekedve hozott, elkergette a pokolba.

Hiába mondta Amsli, hogy ez bajuszból van, s akkor maradt ott, mikor valaki a fogával huzta rá a csomót.

Sándornak pedig nincsen bajusza. Ha volna, sem lenne veres, hanem barna.

Komiszáros ur mindezekre azt mondta: Ezek semmik.

Mérgesen kirohant vissza az udvarra és kiabálta dühösen:

- No, ha ez egy sem álláspont, - pedig mind ott volt az állás alatt, - majd megmutatom én, hogy megtalálom mégis azt a meghaladott álláspontot is, a melyet a komiszáros ur emlegetett! Csak azt tudnám, micsoda az a meghaladott álláspont és hol kell keresni?

Most már aztán Szilágyi uram maga is a mellére eresztette a fejét bánatosan; mikor azt a nagy jajveszékelést, annak a szegény leánynak a kétségbeesett szomorúságát látta, kínos és fájdalmas szemrehányást tett magának.

- Mégis kár volt azt cselekedni!

Pedig a szegény Sándorhoz még egy ujjal sem ért senki, még egy árva rossz szóval sem volt illetve.

No de nem lehetett másképpen gondolkozni, mivel maga a komiszáros ur is csak azt mondta, hogy egy, csupán egyetlen egy ember jöhet gyanuba.

És bizony az az ember nem lehet más, mint a ki ott áll hajadon fővel, halotthalaványan mellette s már - akár egy rabnak, - egy pandur áll a háta mögött.

Hiszen csak ne találtak volna nála valamit.

Ha Szilágyi uram is százszor, meg százszor megbánta már, hogy így elhirtelenkedte a dolgot, ha elgondolta, hogy ime lám, úgy sem lett volna semmi baja: Sándor hasonlatosképpen keservesen fölsóhajtott. Nem neheztelt senkire szegény, sem a komiszárosra, sem Szilágyi uramra, hanem csak magát okolta legjobban.

Sándor azt gondolta el:

- Ime, azért vert meg az Isten, és pedig ugyanazzal, mert én is ártatlan embert akartam gyanuba keverni.

A Szálíka is, a gyerekek is mind sirtak, sajnálták már a szegény Sándort.

A Lizi asszonyság maga pedig nagy nyájasan hizelkedett a komiszáros urnak. Csinál nagyon jó ebédet, minden lesz, a mit a komiszáros szeret, csak a szegény Sándornak ne legyen semmi bántódása.

A komiszáros ur mindent ígért, hanem azért kipödörte a bajuszát, keményen megállt Sándor előtt, kifeszítette a mellét, hátrатette a kezeit, mintha csak már tartott volna benne valamit és rámeresztette Sándorra azokat az éles, szúró szemeit.

Sándor, bármilyen halovány volt, bárhogь meg volt ijedve, nem sütötte le a szemét, szemébe mert nézni a komiszáros urnak, de nem hetykén, nem vakmerően, nem erőltetve, hanem szépen, illedelmesen.

A komiszáros ur erre azt mondta:

- Hm!

Ez az ő dikcionáriuma és lélektani tanulmányai szerint annyit tett:

- No már akárhogь van, akármint van, de ezt a dolgot aligha cselekedte.

Az első próbát szerencsésen kiállotta.

Következett a második. Nem a kis szoba, nem a négyszem közt a komiszáros urral... Még ezt egy harmadik is megszokta előzni, a véletlen, nem is várt pofon, a mely után bizonynyal kell egy negyedórát pihenni...

Még ezekre mind nem került a sor.

Most még csak az ijesztgetés járta, egy szivtelen, kegyetlen játék, már tudniillik, ha ártatlan ember forgott a játékban.

A második az volt:

- Vesd le csak azt a lajbit, édes fiam!...

Szegény Sándor, szeretett volna meghalni, szörnyet halni abban a pillanatban vagy elbujni valahova.

Egyaránt félt a fájdalomtól és a szégyentől.

És a komiszáros ur nézte merően, figyelemmel, míg a mellényt leveti magáról... Sem durcásan, sem haragosan nem tette azt, hanem csendesen fohászkodva... Reszketett és két nagy könyecsepp jött a pilláira.

A komiszáros ur erre is azt mondta:

- Hm!

A Szálíka, a gyermekek sivalkodva odaszaladtak a komiszáros urhoz. Magduska zokogásra fakadt.

Szilágyi uram pedig, hogь ő miatta most egy ártatlan ember szenved, olyan kínokat állt ki, mintha folyvást kést vertek volna a szívébe; törte a fejét, mit tegyen, mit cselekedjék, hogь megszabadítsa a fájdalomtól és a szégyentől ezt a szegény fiut.

Hogьne sajnálta volna nagyon?

Ártatlan ez a fiu, bizonyosan ártatlan, és aztán az a leány is nagyon siratja.

A komiszáros pedig, - mintha a szívek titkát és a szívek kulcsát birná, - ekkor hirtelen oda-fordult Magduskához.

- No, édes szógám, rászántad-e most már magadat, hogy mondasz valamit?

Magduska félve, gyöngén, alig hallhatólag nyögte.

- Mit mondjak, kérem alássan?

- Azt, édes leányom, hogy - mert bizonyosan beszéltetek együtt erről a dologról Sándorral, - mit mondott Sándor?

Magduska félénken rebegte:

- Csak annyit, a mit ő kegyelme, hogy részeg volt az az ember.

- Hát a nevét annak az embernek nem mondta meg neked Sándor?

Magduska félénken, kérőleg nézett Szilágyi uramra.

Hiszen nem hazudik, ha azt mondja:

- Nem mondta, kérem alássan.

Ekkor hirtelen gyorsan megfordult a sarkán és gyors megrohanással, egész más hangon reá kiáltott Sándorra:

- Ki volt az az ember? Hogy hívták azt az embert?

Sándor nem jött zavarba.

Egy pillanat alatt elgondolta, hogy ártatlan embert miért keverjen bajba. Higgadtan, nyugodtan felelt:

- Nem tudom, kérem alássan.

- Nem tudod? - szólott a komiszáros ur... és következett az ártatlanság harmadik próbája.

Fölemelte a kezét, a tenyerét...

De azt megfogta valaki hátulról...

Végtelen nagy hálával, boldogsággal nézett ezért Sándor Szilágyi uramra.

Szilágyi uram ott állott halálsápadtan kettőjük között.

Reszketett, de legyőzte. Az ajka remegett, de igyekezett nagyon, hogy uralkodjék rajta.

Erőt vett magán, szörnyű nagy erőt, szive és lelke harcán; legyőzött mindent, a rémeket, a félelmet.

Bátorságot öntött lelkébe, és érzé, hogy szive, lelke tisztul ez elhatározástól.

Hangján azért nagy megindulás látszott, szólott, bár tompán, de meghatott reszketegséggel.

A komiszáros ur látta, hogy félti, sajnálja nagyon azt az embert.

Szilágyi uram azt mondta:

- Igazán nem ismerheti, mert ez a legény gyermek volt még, mikor ez az ember futóbetyárrá, bujdosóvá lett. Mert ez az ember, ha nem csalódom, a hogy emlékszem a vonásaira, a mint ifju koromban láttam, ez az ember aligha más, mint az a híres rabló és gyilkos...

És aztán kimondta bátran, de egyszersmind könnyelműen is az akasztott ember nevét.

- A Kolofánt Mihály!

A komiszáros ur nagy meglepetéssel, de egyszersmind nagy boldog meglelégedéssel ismételte utána:

- A Kolofánt Mihály!...

Ihol van ni, azért volt hát olyan ismerős előttem.

Cseppet sem csodálkozott azonban azon, hogy Szilágyi uram ösmeri; semmi különöset nem talált abban. Éppen úgy láthatta életében és éppen úgy emlékezhetik reá, a régi híres nyalka betyárra, a régi időből, mint ő.

Még hozzá is tette Szilágyi uram, most már okosabban:

- Nohát, ugy-e igazam van? Ugy-e aligha tévedek?

A komiszáros ur egész jó kedvre jőve felelte:

- Persze, hogy igazsága van; persze, hogy így van, persze, hogy nem csalódik.

És egészen elhagyta marconasága... A másik bajuszán pödört egyet, mintha most már egy egészen más dolog kulcsa jött volna a kezébe; nem birta eltitkolni az örömét.

Igy gondolkozott:

- Most már tudom, hogy aligha a pénzéért ölték meg. A szél, a mely Szeged felől fú, lehet az oka.

Még az Amslit sem szidta, arra sem ripakodott reá, a mint az egészen nekiriadva szaladt be a szobába.

És erősítette, kiabálta, hogy megtalálta az álláspontot.

Kezében egy juhászkampót tartott, a mint az a nyél végéből kitört s még a fadarab is benne volt. Fényes és tiszta volt. A fa törése pedig egészen uj és friss.

Amsli hadarta, a mint mutogatta:

- Akkor tört el, a mint a kőkerítésen átugrott, - mert én a kaput éjszaka mindig becsukom, - mert rátámaszkodott; ott is ott van az a nagy patkós csizma-nyom. A fal pedig egészen sáros lett a csizmától.

A komiszáros ur elvette a kampót és aztán ismét a mutató- és hüvelykujja közé tette az állát. Egybevetette a jelentéseket... A nagy patkós csizmát, a juhászkampót, a lajbipitykét, a kötést a kötőféken, még a vörös bajuszszálat is.

- Megvan!... mormogá.

Ez a Gátugró János!

És aztán egyet sugott a pandur fülébe.

Sándorhoz pedig odaszólt:

- Hanem hát azt kérdezem én tőled mégis, édes fiam, hogy és miképpen került hozzád, mit keresett nálad az a szép, ujdonatuj százforintos bankó, melyet a lajbid zsebében, a bádóg tükröcskében találtak?

Erre aztán sokan megijedtek egyszerre, elbámulni pedig elbámultak mindnyájan, Sőt nemcsak elbámultak, hanem jobban elbáméskodtak, mint valami megérthetetlen dolgon, legkivált a kik arról még csak nem is álmodtak.

A kik pedig tudtak róla, azok úgy megvoltak lepve, hogy nem is tudtak gondolkozni.

A felelet aztán még jobban megdöbbsentett mindenkit.

Az a lehető legostobább volt, a mit csak mondani lehet. A mit a tolvaj szokott rendesen felelni.

Sándor azt felelte:

- Nem tudom!

Ha nem lett volna mosolyra ébresztő, nevetséges, haragudni lehetett volna érte, hogy egy ember nem tudja, mint került egy százforintos bankó a zsebébe.

A komiszáros ur pedig az mondta rá:

- Vigyázz a szavadra, édes fiam!...

- Vigyázok, kérem alásan, - felelte Sándor, - de nem tehetek róla, ha mást nem mondhatok.

Ez a felelet pedig azt tette, hogy a nagy világért, nem ezért a nagy világért, de annak minden kincséért meg nem mondaná, hogy a bankó kitől került a kezébe.

Már hogy áztatná el, hogy hozná gyanuba egy szegény ártatlan leány becsületét egy becsületes legény?

Hátha a hóhér állana a fejénél!

Most azután megint megmozdult a komiszáros ur karja, de Magduska sem volt ám rest, nem várta, hogy fölemelje.

Akármit átallotta, akármit röstellette, irult-pirult, mégis kimondta gyorsan:

- Kérem, ne tessék bántani. Enyém az a bankó, kérem alásan, én tőlem került hozzá!

A komiszáros ur gyorsan felé fordult, hogy a szemébe nézzen, azokban keresse az igazságot, de Magduska nemcsak lesütötte a két szemét, hanem hogy valaki beléjük pillantson, a kezét is le kellett volna szedni rólok.

A komiszáros ur hitetlenül mosolygott, csavargatta a bajsztát, ümmögött, nézdelte a leányt véges-végig, mintha csak a szépsége értékét akarta volna megbecsülni.

Aztán mondta furfangosan:

- A tied, szógám! De meg is kell ám azt mondani, édes fiam, hogy kitől kaptad, mert azt nem hisszük ám el olyan könnyen, hogy az égből esett a kötényedbe.

Már éppen Amsli akart égre-földre esküdni, hogy alighanem ő vagy más valaki váltani küldte azt a bankót és úgy felejtették ottan bizonyosan, - mikor Magduska szorongva, küzködve megint megszólalt:

- Átallom megmondani, kérem alásan... Ugyszólván erővel hagyta a kezemben... hanem...

Aztán beborítva hirtelen az égő arcát a másik kezével is:

- Bizonyisten, azért nem csókolt meg csak egyszer sem érte...

És ekkor aztán megint mindnyájok nagy meglepetésére, megint csak Szilágyi uram lépett közbe.

Tanakodott, habozott ő kegyelme egy darabig, de azután megint csak erőt vett rajta a szive, nem látott benne semmi mást, csak a jót a cselekedetében, tehát megszólalt:

- Én adtam neki azt a bankót! - szólott, mindnyájok nagy csodálkozására.

De hát akkor miért támaszt gyanut ő kegyelme, ha minden gyanut is ő akar eloszlatni? S tette utána szeliden:

- Azért adtam neki, hogy olyan nagyon szegény...

- Tudom! Tudom! - szólt a komiszáros ur, a szótagokat meghuzva s mosolyogva...

S nagy szemeket nyitott reá, mintha csak mondaná:

- Hm! Hát kegyelmed az a nagy gavallér? Csak nem tud mégsem kifogni belőle!...

Vigyorgott s csóválta a fejét hamiskásan.

S míg a szép uj bankót az ujjai között forgatta, addig Szilágyi uram, filigran ezüstgombos mellényének belső zsebéből elővette rengeteg nagy bugyellárisát, kinyitotta ott a komiszáros ur előtt, hogy tartalmával megismertesse.

Hogy erősebb nyomatékokat adjon állításának, teljes bizonyítását annak, hogy az a bankó csak-ugyan tőle került, beszélte, hogy minden bankó, mely a kezén megfordul, meg van jegyezve. Mert hogy annyi hamis bankó van, mindenikre rá szokta írni, kitől kapta.

És aztán könnyedén, a nélkül, hogy csak távolról is, csak egy pillanatra is gondolt volna könnyelmű tetteinek messzehordóságára, azt mondta:

- Az én kezem írása van a hátán mindegyiknek. Ezeknek is, annak is. A legkönnyebb kérem, meggyőződést szerezni, hogy ez a kislány is, én is igazat beszélünk.

A komiszáros oda sem nézett. Sőt úgy a levegőben eltolta a kezével magától még a szándékot is.

Azért sem.

Ugy is csak dicsekedni akar ő kegyelme a sok bankóval.

- Nem kétkedem.

És egy mákszemnyi fontosságot sem látszott a dolognak tulajdonítani.

De fontosságra nem gondolt a másik sem.

A komiszáros ur aztán, a kinél találták, visszaadta Sándornak a bankót, hanem most már a mint odaadta, egy hamisat kacsintott a Szilágyi uram szemébe.

- Hanem szó, a mi szó, ugyancsak gavallérosan kezdi kegyelmed.

Sándornak pedig nagy nevetéssel szólott:

- No, most már fölveheted azt a lajbit, édes fiam!

De hát mi van ebben olyan nagy nevetni való?

Bátran fölvehette, sem egy pitykegomb nem hiányzott róla, sem nem lett kék a belső bélése.

Tisztességgel vette föl újra.

A komiszáros ur most már ezzel aztán még többet tapasztalt, hogy nem kitanult gazfickóval volt dolga.

Sándor szó nélkül vette föl a mellényt, sem nem dümmögött, sem meg nem köszönte a komiszáros ur szivességét.

Egészen rendesnek, természetesnek tartotta a dolgot.

A komiszáros ur e tapasztalatok után azt állapította meg magában:

Minthogy ez az akasztott ember ama hires, régi betyár, a Kolofánt Mihály, a régi rabló-gyilkos, bizony nem a pénzéért, hanem azért akasztották föl, hogy valami más bünt, vagy régít vagy ujat, palástoljanak vele.

Egyszóval, hogy előljenek egy embert, a ki sokat tud, nagyon sokat tud.

S odafordult most már szeliden a még mindig ott álló Sándorhoz, s barátságos hangon intézte hozzá szavait, mintegy folytatását a gondolatainak:

- Éppen azért tudom bizonyosan, édes fiam, hogy sem te, sem a gazdád, sem Szilágyi István uram, mint a kik rajtad kívül voltak itt a csárdában, s kiket Isten mentsen, hogy ilyen gyanuba keverjek, nem lehettek ennek az embernek a gyilkosai.

S megtette, a mit kevés csendbiztos szokott megcselekedni, mert egy neme a bocsánatkérésnek: A vállára tette a kezét.

- Aztán most már ne haragudjunk egymásra, édes fiam.

A komiszáros ur rá sem ért meghallani, a mit Sándor felelt engesztelő szavaira, abban a pillanatban egy más dolog vont a figyelmét magára. Valaki megfogta a másik kezét és hálásan megcsókolta...

Olyan meleg, sőt forró volt az a csók, hogy szinte égette a kezét.

Ez már szebben meg tudta köszönni, mint a Sándor.

A kezét, a mely az övét ajkaihoz vitte, megkapta és nem eresztette el...

A leány mosolygott most, arca egészen ki volt derülve. Kinyitotta nagy, szép, okos kék szemeit...

Megint a kedves kis Magduska volt, a kinek szája, szemöldöke, arca és arcán a kis gödröcske egyaránt mind mindig mosolyog...

Dehogyan eresztette volna el a kezét a komiszáros ur.

No lám, milyen az a sirás, rivás, durcásság, bármely arcot képes elcsufítani... Az elébb meg sem látszott rajta, hogy szép.

Pedig nagyon szép, igazán.

- Hát aztán, kinek a lánya is vagy te, Magduska?

Magduska most már tudott ám szólni, megfelelni illedelmesen.

Illedelmesen, de szomorú érzéssel, mint mindig, mikor azt a gyászos sorsu nevet kimondja.

- A Pákay leánya!

A komiszáros ur darutollas kalapjához ütött, megpödrítette őszülő bajuszát, összepengette a sarkantyuját s nagy, víg, élénk kedvvel mosolygott vissza a leány szemébe, mint régi ismerősébe, kinek viszontlátásán megörül, s fölkiáltott nagy örömmel:

- A Manó Julis leánya?

Azután megfogta még a másik kezét is. Gyönyörködve nézett végig rajta.

- Csak olyan szép, mint az anyja! Azaz még szebb volna, ha olyan kackiás volna, mint az volt. Ha az úgy járna selyemben, bársonyban, mint az járt... De szeretnék úgy látni, te!

Magduska nem durcáskodott, nem is izetlenkedésből, mert nem szerette azt, ha még csak azt gondolják is felőle, hogy a cifra ruhát szereti, igaz lélekkel felelte vissza:

- Én nem járok soha olyan cifra ruhában.

A komiszáros ur csalfán hunyorított a szemével.

- Ki tudja?

Szilágyi uram csak hallgatta a dolgot. A Kolofánt Mihályt... a Manó Julist... és a jövődölést Magduskáról.

Hogy neki mind olyan dolgokat kellett ma véges-végig hallgatnia, a mitől fájt a szive.

A komiszáros ur aztán egészen a hivatalába vágó udvariasságot és figyelmet akart mutatni a leányhoz.

Nagyot mondhat neki most, senki olyan nagyot. Egy parasztszívben úgy sem lehet valami nagy, mély érzés. Földicsekedett vele.

- No látod, édes leányom!... Ez az akasztott ember volt az a gaz gyilkos Kolofánt Mihály, a ki a te apádat, anyádat megölte, a kit a vármegye tizennégy álló esztendeje keresett. Jer, nézd meg. Látod, örülhetsz, hogy tizennégy esztendő után a gyilkost is utólérte az Isten büntetése.

Magduska most újra lesütötte a szemét s nagy bánattól áthatott hangon felelte:

- Most már, hogy tudom, nem nézem meg többé, kérem alássan.

És egy nagy mélyet sóhajtott szavai után. Nem is emelte föl a fejét. Könyezett. Szomorú lett nagyon.

A komiszáros megbánta és azt mondta neki gyöngéden, - mert a komiszárosok gyöngédek is tudnak lenni, kivált szép fehérszemélyekhez -:

- Sajnálom, hogy megszorítottalak!

Finoman tudott felelni az.

- Majd elmúlik az!

- Az árvaságodat juttattam eszedbe?

Magduska a fejét csóválta:

- Nem! Inkább szegény édes szülémet.

A komiszáros most már egészen kiméletes, gyöngéd lett irányában, megsimogatta még az arcát is.

Az üggyöz, melyben minden szó fontos volt, úgy kíváncsi volt, hogy meg ne zavarja, meg ne riassza, de különben is szívesen tette. Az a szép fiatal arc olyan puha volt, akár a bársony.

- Pedig látod, most már hogy tudjuk, hogy ez az ember ki volt, ez ügyben többfélét szerettem volna megtudni tőled.

Magduska ismét élénkebben felelt.

- Azért felelek szívesen mindenre, a mit tudok, - s tette utána: - mihelyt tudom, hogy nem lesz itt bántódása senkinek.

Azt mondta: senkinek.

Pedig csak Sándorra gondolt.

- Nem kérdezek én semmit, lelkem; hanem még akkor nem voltam komiszáros; zsandár-világ volt még akkor, hát nem is tudom minden apróságát a dolognak. Hátha a gyilkos mellett talán a károtok is megkerül? Szeretném, ha elbeszélne nekem azt a szomorú esetet.

Még Amsli is megbotránkozott ezen a komiszáros-gyöngédségen, mely a multak fájdalmas sebeit szaggatja föl - hiában.

Minek az?

Szilágyi uram is megpróbálta, ha elejét tudná venni a szomorú eset elbeszélésének.

Reszkető ajakkal állta útját.

- Ugyan, hogy lehet olyan kegyetlen? Hiszen ismeri a nótából; abból a szomorú, keserves nótából ugyanis, hogy...

Csak dadogott, akadozott. Nem bírta annak a nótának a szövegét elmondani, de még csak elkezdni sem.

Talán nem is akarta.

A komiszáros segített rajta. Csak azért is, hogy megmutassa: nincsen a világon nóta, melyet ne ő tudna a világon legjobban. Nem is volna akkor komiszáros:

Jaj de hosszú, jaj de széles az az út,
Melyen az a kilenc betyár elindult.

- Nohát, ha ezt tudja, nem elég a? - mondta Szilágyi uram megbotránkozva.

Magduska szíve mély érzéséből jövő tekintettel fizette ez igazi kiméletességért és azt mondta utána:

- Köszönöm a kegyelmed jó akaratát, de nem tesz az nekem semmit. Annyiszor elmondtam már, hogy megszoktam.

És elkezdte.

Elkezdte szomorúan, sóhajtván. Borzalmasan belemélyedve a régi, régi múlt időkbe, abba a sötét éjszakába, melynek a titkaiba nem bírtak eddig behatolni az emberek, melynek gonosz-tevői részint ismeretlenül maradtak.

Hah! Egy ilyen komiszáros, mint Pattantyus Pödrő Péter, mennyiért nem adná azt a dicsőséget, hogy ő lenne egy ilyen régi, homályba burkolt büntett minden szálának megfejtője, elkövetőinek kézrekerítője!

Annyi bizonyos, hogy a Kolofánt Mihály volt a fő benne, mert azért volt üldözésben s azóta volt bujdosásban. S ha Kolofánt Mihályt csakugyan Gátugró János akasztotta föl, akkor nagyon sokat, mindent kell tudnia Gátugró Jánosnak.

Figyelemmel tapadt a leány ajkaira.

El nem vesztett volna egy szót sem.

Míg a többiek sokszor össze-összeborzadtak, addig ő már mosolyogni is tudott, a mint nézett, bámult arra a szép leányra, a kitől még ilyen szomorú dolog elbeszélésénél sem lehetett a nagy szépséget s kellemet megtagadni.

Ugy, hogy - bocsássa meg az Isten - a komiszáros urnak még e közben is eszébe jutott, hogy be kellemes dolog lenne egy forró csókot elcuppantani azokon a piros ajkakon!

- Miért is nem egy kacki csárdásné, mint az anyja volt, az eszemadta!

No de még lehet belőle.

Kivált, ha megkerülne az a sok pénz, melyet az apjától elraboltak... Huncut lenne, ha azzá nem lenne.

Hm! Hiszen nagyon jó módu lenne ez a leány akkor.

Pattantyus uram egyet pödörített a bajuszán.

Hátha aztán még ő ütné ezt a dolgot nyélbe, ha úgy tudná vinni azt a dolgot, hogy azoknak a gazembereknek volna is valamijök, a miből a kártérítést meg lehetne venni.

Miért ne?

Hej! Hej! sok régi dolog napfényre kerül most, a hogy ez a szegedi bizottság megindult.

Másodikat is pödrött a bajuszán.

- Csak beállíthatok ekkor egy kis háladatosságért.

A komiszáros ur messze, messze elbarangolt képzelődésében, a szomoru eset elbeszélése alatt.

Szilágyi uram pedig ült lesütött, tenyerébe hajtott fővel, halványan, reszketve, mintha a hideg lelte volna. Homlokára kiült a hideg verejték... És aggódva figyelt, nem hallja-e valaki szive hangos dobogását, lopva leste, nem nézi-e valaki arcán a halottsápadtságot.

És vajjon nem gondolkozik-e arról valaki, hogy ugyan miért mindez a változás rajta?

Mi lehet az oka annak, hogy valakit így megtör, így összekínoz egy régi esetnek egyszerű elbeszélése?...

Igaz, hogy az eset, a melyet a leány beszél, tele van borzalmas, megható részletekkel; de az a valaki, a ki hallgatja, erős, edzett férfi.

Szilágyi uram tehát csak úgy fojtva sóhajtott.

Óh, Isten! Mennyit, mennyit kell még szenvedni a bűnbocsánat órájáig!

Vagy talán nem lesz megbocsátva soha?

De hát mit beszélt Magduska, hogy beszélte el azt a szomoru esetet, melyet a nóta is olyan borzalmasan ad elő?

VI.

Ekképpen beszélte:

- Óh, Istenem, hogy eszembe jut még minden; mintha csak tegnap éjjel lett volna, úgy borzadok, úgy félek... Minden, de minden, mintha csak most is előttem volna... Ugy látok mindent.

- Pedig már régen volt; tizenötödik esztendeje lesz. - Sokat szenvedtem azóta, de annak az egy éjszakának a kínja, fájdalma, nagyobb egész életem szenvedésénél. Örökre megmarad.

- Még most is fáj, elszorul a szívem, ha rá gondolok, ha elbeszélem. De azért mégis csak elmondom; mert mégis megvan az a gyönyörűségem, hogy beszélhetek az én szegény apámról, a ki azon este az ölében tartott; szegény anyámról, a ki nagy hajamat fésülte és megcsókolt, mikor megimádkoztatott.

- Bizony pedig, ha élve elébem jönnének, talán meg sem ismerném őket. Eszembe sem jut, milyenek voltak. Olyan kicsiny voltam akkor.

S a mint már sokszor szokta, meg is mutatta a tenyerével. Maga elé tartotta, a mint állt, egészen kinyújtotta a karját, még meg is hajolt egy kicsit.

- Csak ekkora voltam, ni! Azt mondják, hogy négy esztendő lehettem.

- Én Istenem, milyen vigan, nyugodtan feküdtünk le akkor; ki gondolta volna, mi következik abban a sötét őszi éjszakában?

- Egyszerre csak egy nagy puffanást hallottam, - arra ijedtem föl az álmomból.
- S a mit láttam, nem felejttem el soha életemben.
- Holtra rémültem, fölsikoltottam.
- Sok, sok feketeképű ember állt a szoba közepén...
- Így beszéltem el másszor is ott, mikor abban a nagy házban, a hol sok cifraság volt a falon és az asztalnál urak ültek... És kérdezték, hogy meg tudnám-e valamelyiket ösmerni.
- Fekete volt mind,... azt mondtam nekik.
- Én, kis gyermek, legalább is annyit gondolhattam, hogy ördög az valamennyi.
- Szántak is, mosolyogtak is rajtam.
- Azt mondták akkor nekem, hogy fekete ronggyal volt az arcuk beborítva...
- Hogy ösmertem volna hát meg közülök csak egyet is?
- Az én szegény anyám ott térdelt előttük a szoba közepén, egy fehér ingben, a mint ágyából kivonszolták, szét volt eresztve a gyönyörű nagy haja; összetette a kezeit, ott imádkozott nekik. A Boriska odacsimpeszkedett az egyik karjába, én is odaszaladtam a másik karjára.
- És sirtunk, sivalkodtunk.
- Elszakgattak bennünket onnan.
- Az egyik ember kezében kés, a másikéban a nagy fejsze. És egyik is, másik is azt emelte az én szegény, édes jó anyámról... Egyenesen a fejére.
- Az egyiknek nagy bajusza csüngött az alól a fekete rongy alól; az csak azt kiabálta mindig...
- „Meg kell itt halni mindenkinek. - Nem szabad itten élőnek maradni egynek sem.”
- Jóformán semmit sem tudtam én akkor, semmit sem értettem, mi történik itten, csak azt tudtam, hogy nem jót akarnak, megrémülve egyre futottam, rejtőztem egyiktől is, másiktól is.
- Most már tudom, hogy annál nagyobb borzasztóság nem történhetik, mint a mi ott történt.
- Akkor csak azt tudtam, hogy bántották az én szegény jó anyámat, hogy jajveszékelt, sivalkodott ő is, a Boriska is.
- És aztán, - óh, Istenem! hogy elborította a vér fehér ruháikat... Aztán nem szóltak többet, nem sivalkodtak többet. Csak feküdtek; csak meg sem mozdultak többé.
- Csak törtem kis kezemet... hát az apám miért nem jön, hogy ne engedjen bántani bennünket? Miért nem jön ezt a sok rossz embert megverni, kikergetni innen?
- Az asztalon egy szál gyertya égett... Óh, de borzasztó volt az, a mint a szobát úgy félig árnyékosan, álmosan megvilágította.
- Az én szegény anyám ott feküdt vérében, ott feküdt Boriska is, a keblére borulva.
- A feketeképű emberek pedig jártak ide s oda, fölszakgatták a fiókokat, ládát, szekrényt, almáriumot, kihánytak mindent és kutattak mindenfelé. Szabadon, mintha csak semmitől sem tartottak volna.
- Az asztalon csak lobogtatta a gyertyát a járáskelésük.
- Óh, miért nem jó az én jó apám? Miért nem kergeti el azokat az embereket? Hogy én is előjöhetnék, futhatnék sirva a karjaiba!

- De az én jó apám csak nem jött elő: nem jött elő többé soha. Ott volt meglőve, ott volt megölve az ámbituson, a mint segítségért szaladt.

- Az ő halála volt az a nagy zuhanás, a mire az elébb én fölébredtem.

- És a feketeképü emberek csak jártak-keltek, mintha még mind nem lettek volna a rablott pénzzel megelégedve. Mintha még mindig folyvást kerestek volna valamit.

- Kutattak, fürkészték, megnézték minden zugot, mintha engem kerestek volna.

- Igenis... Azt mondták, nem szabad itt ma egy élőnek sem maradni... Hirmondója se legyen a dolognak!

- Óh, tudtam, éreztem jól, hogy engem keresnek... Hét, nyolc erős férfi, egy parányi gyermeket...

- A hol elbujva voltam, karikára düllesztettem szemeimet és reszkettek parányi lábaim alattam.

Pattantyus Pödrő Péter valami fojtott pisszegést hallott maga mellett.

Odanéz.

Hát Szilágyi uram az. Ő sir, ő nyög. Törülgeti szemét, arcát, az egész ábrázatját elfödi a zsebkendőjével.

- No bizony, ő kegyelmének is olyan gyenge szive vagy, akár egy asszony-személynek...

Mert a Szálíka is, a mámi is, sőt még maga Amsli is mind könnyeztek; pedig már százszor is hallották ezt az esetet elbeszélni, sőt helyről-helyre meg tudták mutogatni.

Itt volt az asztal, itt volt a szekrény.

Itt feküdt halva a szegény Pákayné. Itt találták meg a kis Boriskát, szegénykét; itt állt az ágy, itt a Jánoska bölcsője.

Itt érték utól a gyilkosok a szegény szolgálot a lenyiló pinceajtóban. Itt rogyott össze az ajtóban a bátor kocsis, a ki védelmekre sietett.

Mind, mindezt meg tudták mutatni pontosan, hanem azért sirtak és tördelték kezeiket, sőt zokogtak is, ha éppen a jó Magduskát látták siránkozni.

Magduska aztán nagy lélekzetet vett. Megtörli a szemét,... egyet sóhajt, és ismét úgy folytatja:

- Megölték mind! Ó teremtető Istenem! Megölték mind... Nem irgalmaztak senkinek. Még a szegény kis Jánoskának sem a bölcsőben, a ki pedig csak aludt csendesen, föl sem ébredett az éktelen nagy káromkodásra, lármára, sikoltozásra.

- Szegény Jánoska, ha már tudott álmodni, álmodott az angyalokról és a másik minutában, a nélkül, hogy többé fölébredt volna, ott volt közöttük az ártatlanka.

- Az a nagybajuszu ember pedig mindig azt mondta, csak mindig azt hajtotta:

- „Ne hagyjatok élve senkit, mert ha csak egy hirmondója marad, meglátjátok, kisül a dolog.”

- Azt mondták neki: Meg van halva mind!

- Jól meg vannak halva; nem mozdulnak többé, még csak egyetlen egy lélekzetet sem vesznek többé ebben az életben.

- A nagybajuszu ember csak azt mondta reá:

- „Nem igaz, nincsen mind itt. Én két kis leányt láttam az elébb itt szaladgálni. Most csak az egyiket látom itt, hát a másik hol van?”

- Remegtem. No most már végem van nekem is, szóltam magamban... Hasztalan bujtam el, reám fognak akadni.

És azután kerestek, kutattak mindenfelé a nagy késsel a kezükben.

- A kuckó aljában voltam elbujva, ott szepegtem.

- Kis kezeimet a szájamra szoritottam, hogy a lehelletet is elfogjam, reszkettem. Nem mertem sirni, megpiesszenni sem. Ne vegyenek észre, hol vagyok.

- Egy ingecske volt csak rajtam, meg egy kis kötött rékli. A hajam szét volt bontva, mert édesanyám az este megmosta. Utóljára mosta szegény. Este bekötötte a piros kendővel, de mikor fölijedtem, lehullott a kendőm, azt sem tudom, hová lett; pedig de szeretném most, ha megvolna, mert az anyámé volt.

- Szét volt eresztve hát a hajam, elborította a vállamat. Azt mondják, nagy volt akkor is. Tudom. Az anyám is olyan szépen simogatta, a mikor fésülgette.

- A szél bevágott egy ablakot.

- Az ajtó tárva-nyitva volt, a mint jártak-keltek rajta. Sivitott rajta be a hideg eső szele.

- De mindegy volt nekem. Azért én nem fáztam, nem éreztem én semmi egyebet, csak egyet, jaj csak egyet, hogy az én mellembe is bele fogják szűrni azt a hosszú, nagy, véres kést... Jaj, de fájhat az!

- És nem birtam sem sirni, sem zokogni, de nem volt még hozzá való eszem egészen megérteni, tudni is azt az irtózatosságot, a mi történt; nem voltam még olyan okos, hogy tudtam volna szerencsétlen, boldogtalan lenni, érezni a nagy árvaságomat, hogy az én kedves apámat és szegény anyámat olyan kegyetlenül megölték.

- Hogy azok nem fognak fölkelni többé, nem fognak megcsókolni többé.

- Óh Istenem! De nyomorult kis féreg is voltam.

- Csak a magam parányi kis életét féltettem...

- Egyszer csak egy nagy goromba kéz megfogja szép nagy hajamat és kiránt onnan a kuckópatka alól.

- Nem látok, nem tudok semmit... csak zúg a fülemben, a mit beszélnek.

- „Ne bántsa kend azt a gyermeket!” - mondja az egyik.

- És kikap egyik a másik kezéből.

- És odaszorit magához.

- Olyan iszonyuan nevet, káromkodik amaz a másik.

- „De aztán megöld ám!”

- „Megölöm.”

- Azután megint csak azt mondja:„Nem birom, nem tudom a vérét látni.”

- Hogy forgott, hogy kóválygott velem a világ, hogy meg voltam halva, és hogy eszembe jut mégis, hogy lelkembe zúg minden szavuk.

- Azt mondja megint, a mint a karjába kap, az a másik:

- „Majd inkább befojtom a tóba.”

- És aztán kiszaladt velem a házból, a hátulsó ajtón ki, a garádicsokon le, a tó felé... de a mint szalad, a mint visz, a mint ragad magával, a mint fut: odaszorit kebléhez, azt suttogja fülembe:

- „Ne félj!”

- És megcsókolta forró arcomat...

A Magduska hangja is melegebb kezdett lenni, a mint élete megmentőjéről kezdett beszélni.

Most aztán Szilágyi uram is fölemelte a fejét és nagy megindulásában jóformán tudva is, nem is, mit beszél, kérdezte meg ostobául:

- Ugy-e, aztán nem ölt meg?

És még sem mosolygott senki.

Magduska hasonló egyszerűséggel, jámbor együgyűséggel felelte, komolyan megindulva:

- Igenis... nem ölt meg...

Erre aztán mindnyájan úgy megkönnyebbedtek egyszerre, mintha csak éppen most lett volna a nagy ok a félelemtől megszabadulni.

- Kivül sötét, hideg volt az éjszaka, de mi azért mentünk. Az ember vitt a karjában. Az eső után fűtt a testet, lelket átjáró hideg szél. Odaszoritott a melléhez, beborított a bundájával. S én félénken, mint egy rejtőző, lefagyott kis madár, odaszorultam a melléhez, mintha csak gondoltam volna, hogy senkim sincs már e világon, csak ez az ember, a ki pártomat fogta...

- Mindig csak azt mondta: Ne félj!... És aztán nem is féltem.

- „Az hal meg, a ki bántani akar.”

- Talán el is aludtam ott a kebelén, mert mikor a szememet fölnyitottam, világos volt, a nap sütött és mindent láttam magam körül, a mint széjjelnéztem.

- Sok, sok földet bejártunk és mégis csak ott voltunk, a honnan elindultunk.

- A csárda alatt, a hidnál, ott, a hol a kis erecske a tóba szakad.

- „Azért jöttünk ide vissza, kis leányom, hogy itt aztán bizonyosan rád akadnak a jó emberek... Hanem oda be ne menj, a nagy világért sem a csárdába.”

- Most már föl mertem rá emelni a szememet is. És ime parányi szívemet a boldog meglepetés melege futotta át... Óh, beh csunya egy álom volt ez! Akarva, nem akarva, oda hajtottam a fejemet a szívére és parányi karommal átöleltem a nyakát...

- Megismertem.

- Hisz ez a Pista bácsi!

Pattantyus Pödrő Péter, meg nem állhatta, hogy közbe ne szóljon.

- Micsoda Pista bácsi?

- Ki volt az a Pista bácsi?

A szegény Magduska megint csak úgy felelt, mint akkor azoknak a sok uraknak, ott abban a nagy szobában, a hol az a sok cifra kép volt a falon köröskörül.

- Azt tetszik kérdezni, hogy ki volt ez a Pista bácsi? Hát a Pista bácsi! Én nem tudom másképpen! Egy szép ember volt, a ki sokszor eljárt hozzánk. Szeretett dalolni és táncolni.

- Azután letett az öléből; megfogta a kezemet és vezetett. Szépen beszélt hozzám:

- „Vigyázz Magduska!” Tudta, hogy az anyám dadogott így velem, mert selypítettem. - „Add ide ticsi tacsódat, gyere, med ne üssed a ticsi bábódat. Ne félj, nem medünk a tóba. Ne sirj. Medünk az anyuskához! Óh, az az anyuska, az a szegény anyuska!”

- Odamutatott a csárdára.

- „Oda ne menj! Ott rád akadnak a rossz emberek; hanem gyere. Huzd meg magadat itt a hid alatt, szegény kis teremtés, míg a jó emberek megtalálják.”

- „Ki ne merj innen jönni.”

- Óh, hogy mertem volna én onnan kijönni, hogy mertem volna én oda a csárdába visszamenni!

- Lehajolt hozzám, megcsókolt.

- „Vigyáztam rád eddig,... de már most mennem kell nekem is,... mert reggel van. Most már vigyázzon rád az Isten, édes kis leányom!”

- És megcsókolt megint... és zokogott, sirt keservesen.

- És azután még kétszer is visszajött hozzám, míg ott tudott hagyni...

- Szerettem volna neki kiáltani: Ne hagyjon itt, Pista bácsi! De volt annyi eszem, hogy elgondoltam: a Pista bácsinak is csak el kell menni, el kell bujni valahol, mert különben őtet is megölik azok a rossz emberek.

- Aztán elment.

A komiszáros ur ismét nem állhatta meg, hogy közbe ne szóljon:

- Elment? De azután, a mikor a törvényre került a dolog, csak előjött talán?

- Nem a!

- De hát akkor Magduska, mikor elébed állították abban a nagy házban azt a sok embert, nem volt ott azok között sem az a Pista bácsi?

Magduska elmosolyodott.

Nagyon idétlennek találta ezt a kérdést is.

- Már hogy lett volna ott! Hiszen akkor megismertem volna!

Szilágyi uram egy nagy dobbanást érzett a szívében és ismét önkéntelenül lehajtotta a fejét.

Magduska pedig folytatá, most már nem félénkséggel, nem borzadva a visszaemlékezéstől, hanem némi kis meleg emlékezéssel arra az emberre, a ki a gonosz gyilkosoktól életét megtaltalmazta, megmentette.

- Megismerném én azt száz, nem száz, hanem ezer közül is...

Szilágyi uram nagy sóhajtással érzé könnyülni kebelét.

A komiszáros ur is elgondolkozott, de aztán ismét fölemelte a fejét egy kérdésre.

- Hallod-e? Aztán nem is gondolod, hogy láttad volna azóta valaha?

Magduska a fejét csóválta.

- Nem is gondolom!

- Nem vagy úgy vele, mintha mégis rémlenék előtted, hogy valahol, oly csodálatosan, meglepetéssel elvillant volna előtted egy pillanatra?

A leány ismét csóválta a fejét.

- Soha!

A komiszáros csak folytatta tovább.

- Látod, lányom, sokszor van úgy az ember egy ábrázattal. Meglepi az első pillanatra... Azután gondolkodik, mintha látta volna valahol ezt az embert életében... Olyan ismerősnek tetszik... Nem jártál így valaha valakivel életedben, jártodban-keltedben?

Magduska megint ezt is nagy idétlenségnek tartotta. Egyet rántott a vállán.

- Már hol jártam volna? Hiszen én mindig itt vagyok.

Pattantyus Pödrő Péter, a hivatalához tartozó megátalkodottsággal csak üldözte tovább.

- Ha máshol nem, hát itt a csárdában lephetett volna meg a tekintete.

Magduska nagyot sóhajtván, némi ábránddal felelt... Csodálkozott is.

- Már hogy fordulna az meg itten?

A komiszáros rögtön kész volt a folytatással.

- Hát Kolofánt Mihály?

Magduska lesütötte a fejét. Erre már nem tudott felelni. Csak magában susogta azt, a mit a paraszt leányok mondani szoktak, mikor minden védelemből kifogynak a szóváltásban.

- Az más!

- Tehát határozottan mered mondani, hogy nem láttad azóta?

Mintha csak a Szilágyi uram kedvéért folyt volna a beszéd, ez a firtatás így töviről-hegyére.

Oly édesen esett neki, a mint Magduska szeliden, nyugodt meggyőződéssel, nagy határozottsággal mondta:

- Bizonyomra mondhatom, hogy soha többé nem láttam életemben.

A komiszáros ur most már másfelé fordította a dolgot.

- Pedig tudom, szeretnéd látni még egyszer életedben?

Magduska megcsóválta a fejét bánatosan.

- Nem én; - azért én nem szeretném látni!

Azaz „azért” szó olyan nagy nyomatékkal volt mondva, hogy gondolkozni valót hagyott, mit jelenthetett az annak az egyszerű leánynak a szájában.

Éppen azért kérdezte a komiszáros tovább:

- Ugy-e, az attól van, hogy ámbár az életedet mentette meg, gyűlölöd mégis?

Magduska csak folyvást szeliden felelt: még mosolygott is mellé.

Olyan jól esett Szilágyi uramnak ez a mosolygás.

- Nem én, nem gyűlölöm... hanem...

- Mit hanem? - kérde a komiszáros.

Magduska megmagyarázta, de úgy, hogy azon aztán még jobban gondolkozhattak.

- Hát csak az, hogy az is csak az én nagy bajomra lenne.

S tette utána ábrándosan, egyszerre visszaesve a nagy, mély búbanatba:

- Hadd nyugodjanak azok már békével!

Ez azután, mintha meghatotta volna, őket, megállította a kérdezősködést.

De ebben a szünetben bejött az elküldött pandur is, és azt mondta:

- Megtaláltuk és elhoztuk a Gátugró Jánost.

Mindnyájan úgy sajnálták a Magduskát. Annak a régi szomorú esetnek hatása, fölfrissített elbeszélésével, annyira uralkodott rajtuk, hogy még a komiszáros ur is azt mondta a pandurnak:

- Hadd várjon egy kicsit az a Gátugró János!

Nagyobb dolog van itt annál; a szegény Magduskát kell sajnálni, vigasztalni. És mindenki igyekezett, egyik a másiknál jobban, a szeretetét és gyöngédségét bebizonyítani.

És mindnyájoknak csak az volt a gondjuk, hogy Magduskát dédelgessék, neki szépet, jót mondjanak, elhalmozzák nyájassággal. Hadd vidámodjék, hadd örüljön! hadd bizzék az emberekben a Magduska; hadd remélje, hogy boldog lesz olyan nagy szerencsétlenség után is, mely kis korában szomorú árvaság sorsára juttatta.

A mint nem győztek sajnálkozni a borzalmas eset áldozatain is, - úgy agyba-főbe dicsérték most Amslit is a jóságáért, hogy az árvát magához vette, gondját viselte, és engedte olyan szépen felnőni, a nélkül, hogy erejét felülmúló munkával törte volna.

Maga Amsli csak úgy szédült s egyáltalában el nem tudta gondolni, hogy jutott ehhez a dicsőséghez? De nagyon jól esett neki is és a Lizi néninek is.

Most azután megint annál jobban neki buzdult mindenik és ottan nyomban aztán nem is akartak addig másról beszélni, míg egészen meg nem állapítják a szegény jó árva Magduska élete egész boldogságát és jövődjét.

Mindjárt kezdtek hát a férjhez-adásról is beszélni.

A komiszáros ur tüzesen fogta a dolgot, biz ő kívágta, hogy ilyen lányon százan, ezren is kapnak; minden ujóra akad akár tíz szerető.

Magduska irult-pirult... és arcának ez a gyenge, ártatlan pirulása azt beszélte:

Hogy az ő óhajtsái nem terjednek ilyen messzire. Ő nem azt akarja, hogy sokan szeressék, hanem azt, hogy egy szeresse hiven, igazán, örökké.

Hiszen csak egy van a világon, a kit az ember igazán szeret.

Lizi néni meg is jegyezte hamiskásan, hogy már meg is van ez az egy.

Ugy azért sirt hát, azért rettegett folyvást ez a szegény leány!

No de hát a mi azt illeti, a Sándor derék egy legény is ám; azt mondja az öreg Amsli, megérdemel egy ilyen leányt.

- Miért nem kelnek hát össze?

- Hát azért nem, mert szegények, kérem alássan. Egy ilyen szegény párnak, kinek sem egyiknek, sem a másiknak nincsen senkije a világon, hogy tollat gyűjtsön, ágyneműt adjon, ládát, ruhát vegyen... öt-hat esztendeig kell szolgálgatni, míg annyit összekuporgatnak, hogy legyen mire összekelniük. Legyen ágyacskájuk a szobában és asztal és az asztalon kés és a kés mellé kenyér, melyből a kis gyermekeknek vágasson a köcsög tej mellé, melyet az a tarka tehén ad bőven,... a melyik... a melyik...

Ugy, ugyám; de mikor mindezekből semmi, még csak egy apró porcikányi sincs meg.

És azután megint csak elkezdtek a szegény Magduskát nagyon sajnálni.

Óh szegény Magduska! Be boldog volnál te, ha szegény édesapádat, szegény édesanyádat meg nem ölték volna, ha a vagyontokat el nem rabolták volna. Most mindezekről így nem kellene gondoskodni, aggodalmaskodni... Gazdag leány volnál, Magduska. Gondoskodnék a te jó édesanyád bőven mindenről.

S mikor azután éppen legjobban folyt erről a beszéd, Szilágyi uram akadozva bár, hebegve bár, de látszott rajta, hogy minden erőltetés nélkül, mintha csak egyedül a Magduska sorsán lett volna megindulva és elérzékenyedve, mindnyájuknak nagy meglepetésére, de egy-szersmind örömeikre is, megajánlja, hogy ő összeházasítja a szegény párt, meg is tartatja a lakodalmukat.

Erre mindenkinek csak megáll a szeme, szája. - Pattantyus Pödrő Péter komiszáros ur meg éppen, mint minden nevezetesebb fordulatnál, egyet pödörint a bajuszán és a vállára teszi kezét Szilágyi István uramnak.

- Jól teszi kegyelmed! Igazi nemes cselekedet!

Hanem azért hunyorít is egyet a hamis, a szemével, kacsint egyet s csettent is hozzá a nyelvvel.

Mintha azt mondaná:

- Jól tudja, mit cselekszik ő kegyelme.

Szilágyi uram pedig nem látottá teszi ezt a hamiskodást; nem is ott jár az esze, hanem egészen máshol. Ideje sincs többé gondolkozni a fölött, hogy szívének megindulásában, azon igyekezetben, mellyel ifju korának hibáit jó tettekkel akarja helyrehozni, folyvást, folyvást több hibát, több ügyetlenséget követ el.

Magduska ott áll és fölemeli rá a szemét és édesen néz reá; akár édesapjára nézne, tele van a szeme könnyel, de tele van tüzzel, melegséggel is.

Sándor is ott áll... és most már ő is jobb szemmel tud nézni ő kegyelmére.

De csak egy, a mit meg nem foghat. Egy, a miben meg van akadva: mi érdekből cselekszi mindezeket a jóságokat a Magduskával Szilágyi uram?

Mint a hogy el nem tudta gondolni, hogy miért adott a Magduskának száz forintot. Ha egyszer nem ő volt annak az akasztott embernek a gyilkosa. Ha egyszer semmi köze nem volt az egész dologhoz. Ha egyszer maga oly könnyen kimondta, hogy részeg volt az az ember s ezzel ő adta, ő indította meg a gyanút, hogy az az ember nem maga végezte ki magát. Ha egyszer ezek mind így voltak, akkor hát Sándor most még jobban meg nem foghatta, mi érdekből teszi mindezeket Szilágyi uram; miért adta a száz forintot; miért ígérte a tehenet, a kiházását, sőt még mikor a násznagyságot megajánlotta, határozottan azt is megmondta, hogy elviszi kertésznek, - no mert a gányót így hívják tisztességesen, - a szentkirályi tanyára.

Most már aztán, még jobban el nem tudta találni, mi oka lehet hát akkor, hogy olyan formát mutasson nekik, mintha őket valamiben, valamiért le akarná kenyerezni?

- Jaj, de számár! - Azt mondaná Pödrő Péter komiszáros uram.

Ámde abban az érzékeny vallatásban, a többiek szavaiból is kénytelen volt meggyőződni arról, elhinni, hogy mindezeket Szilágyi uram jó szívből, a Magduska sorsa iránt való szánalomból teszi.

Teheti. Gazdag ember nagyon... Miért ne? Hiszen vannak még jószívű emberek is a világon, a kik könyörületesekek és pártfogásukba veszik a szegény árvákat.

Már pedig nagyobb árva nincsen a világon, mint egy szegény pár, mely nem lehet egymásé; csak olyan az, mint a kinek apját, anyját megölték, mindenét elvették... S minthogy ez is mind megtörtént Magduskával, ő tehát mindannyiszorosan árva.

Elgondolta magában.

Tehát minden tisztán száanalomból történik.

No hát, ez is lehetséges.

Ekkor Szilágyi uram egy nagyon jó, istenes, becsületes ember.

A komiszáros is éppen arról gondolkozott, a miről Bana Sándor, hanem ő kevesebbet hitt a száanalomban, a kegyességben, a vallásosságban és a becsületben; annál inkább mindezen cselekmény kiindulását az emberi gyengeségben vélte rejleni.

Bizony ott van az igazi ok elbujva.

A leány szép. Nagyon szép.

Valódi minta, tetőtől-talpig. Ha szem kell, mely gyújt, mely olvaszt, az ott van. Ha piros száj kell, mely éget, mely perzsel a csókjával, az ott van. Ha egy egész délceg termet kell, mely karcsu is, gömbölyű is ott, a hol kell, mely elbolondítja az ember fiát, az ott van, az mind ott van.

A mi friss szépség csak kell egy gyöngy, fiatal leányon.

És Pattantyus Pödrő Péter magában azt mondta:

- Ugy segéljen! Az ördög nem alszik!

Ha az embernek már hanyatlik is a kora, hajladozik is már az ina, mégis meglátja, mi a szép. Legkiváltképpen pedig ilyen korban leghajlandóbbak az emberek a könnyelmű, pazar bolondságokra.

Fenszóval pedig azt mondta nevetve:

- Most mondja aztán meg kegyelmed, mikor volt nagyobb, most-e vagy előbb a szive gyengesége?

Szilágyi uram valóban reszketett, valóban gyenge volt, mikor fölemelkedett és a leány felé lépdelt.

A leány is szeretett volna odamenni hozzá közelebb, még közelebb, a nyakába borulni, megcsókolni a kezét, ő, a szegény árva, a kinek senkije sincs a világon.

El voltak érzékenyedve mind a ketten.

A leány valamit tartott a kezében és felé nyujtotta.

És Szilágyi uram ezért kelt föl izgatottan, sietve, azért indult eléje.

- Vegye vissza, vegye vissza, kérem! - esdett hozzá a leány. - Hiszen ha már annyit tesz értünk kegyelmed, erre nincs már szükség... Nem akarom, hogy megitéljenek érte,... hogy ki-nevessenek bennünket érte.

Szilágyi uram elodázta a kezével.

És a mint így egymásra tuszkolták, az, a mit a leány a kezében tartott, leesett a földre...

A százaz bankó volt az.

Csak a vak nem láthatta, csak az nem ismerhette meg, a ki sohasem látott olyant, azokról a játékos kis angyalkákról, hogy az százforintos bankó volt.

- He, he, he! - nevetett Pattantyus Pödrő Péter.

Szilágyi uram pedig, tudja az Isten mi, mi nem, a mi az imént eszébe sem jutott, most elhalványodott a bankója láttára; ámbár az előbb maga mutogatta a többit is dicsekedve, jó kedvvel... most nem mer hozzányulni... elsápad, mint a fal, a mint azért a száz forintért a komiszáros ur hajol le a földre,... ő veszi föl, ő tartja a kezében...

Hát mi változás történt azóta? Mi van most másként, mint az előbb?...

Egy ember,... egy ember van itten,... a ki megölt egy másodikat, hogy kirabolja!...

Mert bizonyosan az az a Gátugró János.

Az jut az eszébe, az cikázik, mint a villám, az agyán keresztül:

- Mi mindent nem lehet megtudni egy százforintosról!

Ha nem éppen erről is, de a másíkról... S hátha ott van annál a másík?

Tudja a jó Isten, most hogy azt az embert elhozták, ennek a bankjegynek a látásával egyszerre az a másík százforintos jutott eszébe.

Vajjon elvette-e azt a gyilkos a Kolofánt Mihálytól?

Hogyne vette volna? Hiszen éppen azért ölte meg!

Megint repült, vágatott, cikázott agyán át az a gondolat.

Ha igaz és úgy van, vajjon megtalálták-e Gátugró Jánosnál azt a száz forintot?

És teremtő Isten! Gátugró János látta azt, hogy ő adta azt a száz forintot Kolofánt Mihálynak.

Annak is adott egyet; és ennek is adott egyet. Egy dologban. És annak is és ennek is.

Óh, nagy ég! Óh, nagy ég!

És zugott a feje és rémült. És szédült és a verejték kiütötte magát a homlokára.

Kapkod, zavartan tekintget.

És ezt a nagy változást - legalább ő úgy vélte - mindenki láthatja rajta.

Valóban a komiszárost is ez teszi figyelmessé.

Óh, Istenem! Meddig fog még ez a rém kínozni?

És ismét csak az kóválygott a fejében:

- Mi mindent nem lehet megtudni egy száz forintosról?

Hátha még azt tudta volna, az jutott volna eszébe, hogy a komiszáros éppen most látja meg gyorsnézésü szemével, a mit az elébb elmulasztott megpillantani.

Olyan a szeme, mint a vércsée; azt hiszi az ember, hogy játszik odafönn, mint a pacsirta és a magasból mégis meglátja a szegény parányi egeret.

És teszi magát, mintha nem is figyelne semmire.

A bankó hátára az volt írva szép, tiszta, olvasható betűkkel:

- „Fried Jakab Csongrádon, 1867 május 1-jén.”

Egy bankón aztán egy ilyen írás soknak a kulcsa. Bizonyíték az idő, a vásár napja, kinek adott ki Fried ökrökért aznap pénzt. A bankó egy tulajdonosáról kézzől-kézre vezet.

A komiszáros ur jól látta azt a futó pillantásban. És jó látni mindent, mert nem tudja az ember, minek veszi hasznát.

Gondolja:

Kezd a dolog furcsa lenni.

A bankjegy iránt azonban egészen közömbösnek látszott. Legalább az arca nem mutatott mást. Vagy éppen azért nem mutatott mást, hogy észre ne vétesse, a mit gondol.

Ugy tett, mintha inkább máson járna az esze, másra célozgatna.

A mint a leánynak visszaadta, nevetgélve simogatta meg Magduska arcát s tette hozzá tréfásan:

- Csak tedd el, lányom, kapsz te még - úgy gondolom - többet is ilyent. Aztán engem is elhívj ám a lakodalmadra!

Magduska olyan vörös lett, akár a pipacs.

Ezért igazán haragudott.

Hanem a Szilágyi uram arca egészen kiderült, akár a nap egy elmúlt nagy vihar után.

Egészen nyugodtan ámitotta magát.

A komiszáros ur is másfelé fordult. Most már hát hadd hozzák be azt a Gátugró Jánost.

VII.

A Gátugró Jánost, egy lángvörös, borzas embert bevezettek az ivóba, azaz, hogy keresztül vezették; mert egyenest vitték a szobába.

Régi kuncsaft. A mint Pattantus Pödrő Péter uram szereti mondani. Ő neki már minden szó, minden előljáró beszéd nélkül megvan az a kiváltsága, hogy a komiszáros ur négy szemközt akar vele beszélni.

Senkinek nincs többé keresete itten. Mindenki dolga után lát és meg is találja. Csak a szegény Amsli nem találja még a helyét sem. Csak úgy fél, csak úgy retteg, mintha maga is részvényt lenne ezekben a titkos társalkodásokban.

Jól tudja, mi történik ilyenkor odabenn, négy szemközt.

Mikor aztán a komiszáros ur bevégzi a társalgását Gátugró Jánossal és kijön abból a kis szobából: jó szerencse, hogy Szilágyi István uram nincsen ott, hanem már arra felé, Szent-Király felé jár; mert bizony ő kegyelme, a milyen gyengeszivű embernek mutatta magát, megképedne a Gátugró János zavart és földult tekintetétől. De egyszersmind le is sütné a szemeit a komiszáros ur éles nézése előtt.

Általszurná a komiszáros a szívet szemének rászegezésével, mint egy éles törrel.

Odatartaná elébe azt a bankót, melyet a Gátugró János dohányzacskójában találtak.

Megmutatná neki előlről, hátulról.

- Mit mond ehhez Szilágyi István uram?

Valóban, a mint Gátugró János ott állt előtte félénken, tettetett jámborsággal meghunyászkodva, legelső pillantása egy nagy, nem is álmódott meglepetéssel találkozott, mely aztán sok találgatni valót adott neki, melyek bármily különöseksnek tetszettek is neki, a mai egész nap

folyamában; bármint csodálkozott volna is azoknak szokatlanságain: ezen vezető nélkül eszébe sem jutott volna azokról behatóan gondolkozni.

- Megmondtam ugy-e, hogy furcsa kezd ez lenni!

Elfeledtette vele ez még magát Gátugró Jánost is, a ki hosszasan, soká ott állott előtte, és soká várta a kérdést, hogy felelhessen.

De a komiszáros ur nem tudott kérdezni sem; sem nem látott, sem nem hallott nagy meglepetésében. A mint a kezébe vette azt a bankót, szép, új százas bankó volt az, egyszerre csak megrendült egész testében...

Csak elálméklodott. Alig hitt a szemének. Nem lehet az! Ujra meg újra nézte. Forgatta a kezei között. Ugy volt. Valóban ugy volt!

Ugy volt. Valóban ugy volt!

Az volt annak a bankónak is a hátára írva szóról-szóra, a mi a másodiknak...

- „Fried Jakab Csongrádon, 1867 május 1-ső.”

És aztán a bankó vezet gazdáról-gazdára, jóformán talán a nélkül is rájönne az ember, hogy Gátugró János meg lenne ijesztgetve.

Ez is hát a Szilágyi Istvántól került.

És aztán a komiszáros agyán is keresztülvágtatott sebesen egyik gondolat a másik után. Egyik üzte-hajtotta a másikat. Egyik fölcserélte a másikat... S a komiszáros is ott volt, a mint a Szilágyi István feje égett.

Mit mindent nem lehetett gyanítani, gondolni, tudni egy százas bankóról, valósággal arról, a mi annak a hátára föl van írva.

Az idő, a nap, a csongrádi vásár napja, maga a név,... mind, mind egyugyanazon helyre vezet. Sajátságos két bankó egy és ugyanazon napon.

S hirtelen, mint a hogy a vércse lecsap vagy mint inkább a sas, reácsapá szava és tekintete egész villámát, erejét, vad, ijesztő haraggal Gátugró Jánosra.

- Hol vetted ezt a bankót, gazember?

Hogy összerezzen volna más, hogy semmisült, tört volna meg ilyen hangra, s hogy felelt volna reszketve az igazságot az ilyen véletlen megrohanásra.

Gátugró János nyugodtan felelte:

- Találtam.

Pödrő Péter ekkor megfogta a lajbiját ott, hol egy gomb hiányzott róla...

- Hol van innen a gomb, János?

- Leszakadt, kérem alássan, nem tudom hol és nem tudom mikor...

Pödrő Péter odadugta az orra elé a gombot.

- Nohát, ezt meg én találtam meg, János.

Szakasztott olyan volt, mint a többi.

Bizony nem volt ennek egy mákszemnyi hatása sem Gátugró Jánosra.

Akkor odatartotta a juhász kampót is, a nyelét is, melyet a pandurok elhoztak, az orra alá.

Nézte, mintha csak egy közönséges, utszélén fölvert szalmaszálat mutattak volna neki...

- Hol tört el ez, János?

A legjámborabb ostobasággal felelte Gátugró János:

- Hát ott a nyele végén, kérem alássan...

- Nem ott, gazember, hanem ott, a hol Kolofánt Mihályt megölted!

- Különben is, - gondolta, - mi szükség vesződni ezzel a gazemberrel, mikor az a bankjegy mindent bizonyít, nyomról-nyomra vezet, bizonyít ellene, bizonyít más ellen, bizonyít mindent!

És elfordult tőle és folytatta, üzte tovább gondolatait, azaz, hogy inkább azok vitték, azok ragadták magukkal tüzzel s kérlelhetetlen, olthatatlan izgatottsággal.

Mert a komiszárosoknak is vannak kombinációik, s mi lenne más legjobban, mint egy régi, homályba burkolt, vagy elsimitott büntény napfényre hozása?...

Ugy van! Az a bankó a Kolofánté volt. És tegnap itt volt Kolofánt a csárdában és itt volt Szilágyi uram is.

Ment tovább sorban a gondolat füzésén:

És így a bankó Szilágyi uramé volt, Szilágyi uramtól került a Kolofánt kezébe

De Szilágyi uram nem panaszkolta, hogy bankója veszett el. Pedig itt volt a komiszáros.

Következésképpen maga önként adta Kolofánt Mihálynak, vagy Gátugró Jánosnak, de egyiknek bizonyosan a kettő közül.

De hát miért adott egy száz forintot, ennyi pénzt, ily sokat?... Még akkor is, ha azt látta, hogy egy nyomorult, megvénhedett, üldözött földönfutó a Kolofánt Mihály. Mi oka lehetett arra, hogy ily sok pénzt adjon neki, egy csavargónak, egy futóbetyárnak, ki rabló és gyilkos volt valaha, vagy akár a másiknak?

- No, de adott a tiszta erkölcsnek is, - mondja mosolyogva Pödrő Péter uram.

Ennek is száz forintot.

Bizony úgy tékozolja a pénzt ő kegyelme, mintha csak maga csinálná.

Pedig az nem hamis bankó egy sem. Egytől-egyig mind igaz, jó, járó bankó, melyeket ő kegyelme a csongrádi vásáron kapott ökreiért.

De hát miért tékozolja? S hát annak meg éppen mi az oka, hogy ennek is száz forintot adott?

És most már úgy vélekedett, hogy megtalálta az igazit, a miért Magduskához olyan jó szívvél viseltetik Szilágyi uram.

Ott, a hol valami kalandról szó nincsen, maga az egyszerű szánalom nem dobhat ki száz forintot egy egyszerű leánynak, a ki csak egy kis szolgáló egy pusztai csárdában... Nem érdekelteti magát érte annyira, nem siratja, nem kínlódik szomorú esete hallásán, nem halványodik el, nem ijedez. Óh, más érzélem ez! És a komiszáros nem azt mondta a szegény Szilágyi István uramról: Ez a magábaszálló bünbánás érzése, hanem azt: Ez a lelki mardosás. És egyszerre megüti homlokát. Annak adott száz forintot, a ki Pákayt és családját megölte, a Kolofántnak, a rablónak, a gyilkosnak vagy annak, a ki ezt a cimborát megöli. És annak adott száz forintot, a kinek az apját, családját megölték, a szegény árvának, a Pákay leányának.

Ez nem lehet pusztán véletlen.

S mormogta magában:

- Ki hitte volna ezt, Szilágyi István uram? Ki gondolta volna?

Nagy dolgok lesznek, - mormogta magában tovább, - nem azért a száz forintért, - akár volt felfogadva, akár nem, - sokkal többért ölte el Gátugró János Kolofánt Mihályt. Megunták már. Nagyon sokat tudott már Kolofánt Mihály. Itt van Szeged a nyomukban.

El kellett tenni láb alól.

S vagy így vagy úgy, de mégis a Szilágyi révén vészett el, mert övé volt a bankó...

Mindenféleképpen az ő titkának kellett itt elaludni. Azt kell tartani itt is, ott is.

Utána dörmögte.

- No, majd többet is mond még Szegeden Gátugró János.

Sokat. Sok dolgot, melyek már régen alusznak, s melyeket a Kolofánttal még jobban el akartak altatni. Mert most már meg vannak rémülve ettől a Szegedtől, hát nyakra-főre igyekeznek eltakarni, eltemetni mindent.

Hm! De nem lesz ám eltemetve.

S diadalmasan mosolygott.

Azután újra sorba szedte a mai nap adatait, tapasztalatait. Szilágyi uramat, eltávozását, visszatérését, a Kolofánt Mihály lerészegedését, fölakasztását... A Magduskát, a mint azt a rémes esetet elbeszéli. A hatást, azokat a változásokat, a melyeket Szilágyi uramon tapasztalt, a százas bankókat, s mikor mindezeket az ujjain végigszámlálja, az eszén megfontolja, azt mondja magában:

- Itt a Pákay kirablása, meggyilkolása forog szóban.

Tüzzel jár-kei föl s alá, s jóformán nem is tudja, hogy néha fenszóval is beszél, el is mondja szóval, a mit gondol. - Valamint nem is tudja, elfelejti régen, hogy az a komisz kapcabetyár, az a Gátugró János, folyvást ott áll megkötött kezeivel. Izzad, csorog a víz a homlokáról, de a világért nem ejtne egy kérést, hogy azt törölnék le a homlokáról. Most odaér járkálásában az ablakhoz a komiszáros ur.

Éppen akkor ül a lovára odakivül, az istálló előtt Szilágyi István uram. A Sándor kivezette a lovát, tartja a jobb kengyelt.

És ezt is elmondja fenszóval a komiszáros ur, a mint utána néz az ablakon.

- Aztán hogy megy, hogy el tudja bolondítani az embereket kegyességével.

Milyen vigan megy, mintha semmi oka sem volna busulni ezen a világon, semmi oka félni, szorongani! Milyen hetykén megugratja a paripáját Szilágyi István uram!

És ekkor dörmögi valaki a háta mögött:

- Ugy? Hát Szilágyi Istvánnak hívják ő kegyelmét!...

Gátugró János az, és az is utána néz Szilágyi István uram után nagy bámulással...

A komiszáros ur nem fordult vissza megnézni, meglátni, hogy mi szólaltatta meg.

Ha megszólalt, hát csak hadd beszéljen tovább. Valami fortélyt akar az, így aztán majd jobban kiszalasztja.

Az pedig ismét nagy elgondolkozással a fejét bólintgatva:

- Hát Istvánnak hívják!

Tehát nem a vezetéknevén, hanem a keresztnévén bámult el.

A mint látszott, gondolkozott valamin, a min nem birt átvergődni, a mihez még nehéz volt a feje. Vagy ravasz volt és gonosz, és nem akart egyszerre minden előzmény, minden haszon nélkül többet mondani, vagy pedig ostoba és nem bírja az esze tisztán a dolgot.

És azután folytatja mégis magában, tompán, mély elmerülést tettetve, semmi tudakozódást, semmi kérdést nem várva Gátugró János:

- A Kolofánt Mihály azt mondta utóljára: „Ne bánts, István, inkább visszaadom a száz forintodat és nem szólok senkinek egy szót sem arról a dologról.”

A komiszáros ur összerezte és gyorsan visszafordult.

Nemcsak azt hallotta e szavakban, hogy Kolofánt Mihály részeg észjárás szerint mást gondolt gyilkosának,... hanem nagyot, sokkal nagyobb, éppen azt, a min folyvást törte a fejét.

De hát micsoda ez a dolog?

Valóban az-e az a dolog, a melyre gondol?

Semmi más! Nem lehet más, mint az,... de csak lassan, óvatosan...

Gátugró János pedig a szemébe nézett föl ravasz alattomosággal, és könyörgött neki, most:

- Tekintetes ur, az Isten áldja meg, töröltesse meg az ábrázatomat!...

Tudta, hogy most mindenesetre megteszi.

A komiszáros ur kivette a Gátugró János zsebéből a keszkenőt és letörölte az embernek a homlokát, arcát maga.

Most már aztán szívesen fog beszélni.

Ez csak ezt akarta, egyebet semmit.

S ekkor aztán kérdezhetett tőle a komiszáros ur akármit. Hallgatott. Nem tudott többé semmit. Vagy ha tudott, nem ment vele sokra.

- De ezért elmondd ám, gazember, aztán Szegeden is, a mit most itt magadban mormogtál.

- Elmondhatom, kérem alássan, csak azt tessék megigérni, hogy kiviszi a tekintetes ur, hogy föl nem akasztanak.

- Jó,... jó... Csak beszélj tovább. Ugy lesz, ha elbeszéled, a mit tudsz ebben az egész dologban.

Az pedig ismét visszaesett előbbi szerepébe: tette magát, hogy ravasz-e, vagy csakugyan olyan ostoba, hogy a dolgot nem bírja tovább érni az esze. Nézett, akár egy birka. Nem értett, nem tudott többet semmit.

Pödrő Péter komiszáros ur azonban büszkén a mellére ütött.

No, de birom én: no, de értem én, tudom én!

Igenis, itt a Pákayék kirablásáról, meggyilkolásáról s annak elkövetőiről van a szó.

Azonban egy ilyen gazdag emberrel nem lehet csak olyan röviden elbánni, míg a dolog nem egészen bizonyos. Nem lehet senkire csak úgy vaktában ráfogni valamit. A bankó és minden még csak nem is félpróba.

No, de majd csak kerüljön Gátugró János Szegedre! Odakerül a többi is. És aztán ki fog sülni az egész, olyan szépen kikerekedik; olyan szépen kigombolyítja azt Pödrő Péter, hogy a világ bámulni fog rajta.

Hogy fogja ez majd hirnevét is emelni!

De különben még más oldalról hozhat is a konyhára valamit. Hm, hm! De vajjon lesz-e közvetlen tanu? Nem nyerte-e meg ezt az egyet vagy a másikat is magának?

Hej, jól tudja a vén bünös, mit csinál.

Azonban a mint végigmegy a konyhán, odakacsint Amslinak, a ki a peccsenyét forgatja, meg a máminak és azt mondja nagy kevélyen:

- Aligha meg nem kerülnek a Pákayék többi gyilkosai.

Az Amsli örvendezve nagyot kiált reá:

- Jaj! Hála az Istennek!

A komiszáros ur, a mint tovább megy, megcsippenti a Magduska állát, a mint az talán éppen neki gyurja a turós metélt tésztáját.

- Hát te nem is örülsz, Magduska?

A Magduska a fejét csóválja szomoruan.

A komiszáros ur is csóválja. Hm! mondom, ez a leány alighanem tud valamit. Pedig dehogy tudott. Talán csak azt gondolta el:

- Akkor az is akasztófára kerül, a ki az én életemet megmentette; és azért nem örült olyan nagyon.

De hogy az kicsoda, nem is álmodta.

Szilágyi uram pedig fönhordott fővel, boldog mosolylyal gyönyörködött a szép tavaszi napban, mely a természetet olyan gyönyörűen föl tudta öltöztetni.

Vidoran paripázott Szent-Király felé.

S mig feje fölött a pacsirta dalolt, fohászkodott magában:

- Hála neked, jó Istenem, most már titok marad örökre: nem fogja többé megtudni senki! Most már jóra fordul minden. Én is leszek valaha boldog még egyszer életemben.

Pödrő Péter uram pedig törte, folyvást törte a fejét, mit találjon olyat, a mely a Pákayék esetének közvetlen érdekeltjeit az ő részére hajlitsa, a mibe Szilágyi István uram beleakadjon, mely aztán az egész dolgot egyszerre a napfény elé állítsa... Talán éppen akkor találta meg...

Megvan, megvan, a mibe beleakad!... Ez aztán bizonyos; hanem erre, hogy mint az ecetágy megérjen, várakozni kell egy kicsit.

Ez a valami volna a Bana Sándor. Majd fölébresztjük a szívében azt az ördögöt, a melyiknek epe van a szívében, zöld a szeme és körmével, fogával rohan a prédájára, hogy szétszaggassa.

Vége az első résznek.

MÁSODIK RÉSZ

VIII.

Szépen föl voltak öltözve új, tiszta ruhába mind a ketten, mintha ünnep lett volna, vagy a templomból jönnének, pedig csak a vásáron voltak. De már az úgy szokás, mert a vásár a szegény parasztember módjának a mutatója.

Szép fehér gyolcsing, szép fehér gyolcsgatya volt a Sándoron, száz meg száz apró ráncba szedve, akár a legtakarosabb juhászlegényen; rövid is volt, úgy, hogy kilátszott a szép, hetyke csizmának fényes, fekete szára is... Új szűr is volt a Sándoron... A feje tetején két kalap volt... Az új volt felül, a régi tetejében.

Úgy jöttek vigan.

De hát a Magduska volt ám még szép és csinos, abban a dupla karikás, babos, piros ruhában! A szép, pici, pillangós cipellőben olyan módosan tudott lépkedni, hogy minden embernek megakadt a szeme rajta.

Aztán, a mint így ballagtak ki a városból, csak úgy mondogatták utánok: „Ahol megy a híres Manó Julis leánya! Jaj de szép! jaj de gyönyörű!”

Csak úgy találgatták, a termete szebb-e, a mint át van kötve azzal a szép rojtos nagy selyemkendővel. Széles, gömbölyű vállára, domboru mellére simul, mintha csak márványból lenne faragva.

Vagy pedig a feje a legszebb, mely oly kacki menyecskésen van bekötve, azzal a kék selyemkendővel. A homlokán barna haja bodrosan duzzadt előre a kendő alól, - hamis huncutkái pedig jaj de illettek tüzes szeméhez.

Akármely új menyecske úgy örül, majdnem elrepül örömében, ha annyian nézik.

Magduska sem haragudott érte, de ha örült, csak egy volt az öröme, egy volt a boldogsága, - az, hogy de boldog lehet most, jaj, de örülhet ezen is a Sándor!

Neki semmi, semmi más gondja nem volt a Sándoron kívül.

Azon a jó, szép lelken kívül, a ki odakint együtt nőtt föl vele a pusztaságon, az árvaságában...

- Maradt még egy forintunk, - mondja Sándor, - mit vegyünk rajta?

Persze azt most mind el kell költeni, a mijök van, ebben a nagy boldogságban.

Magduska nevet; azokkal a gödröcskékkal ott az arcán, most menyecske korában még szebb a nevetése.

- Tudod mit? Vegyünk mézes-kalácsot!

- De egy forinton! szörnyüködött amaz.

- Hát egy forinton... Hadd egyem eleget életemben egyszer kedvemre, - mondja Magduska még nagyobb jókedvvel.

- No hát jól van.

Olyan boldog pazarlás volt ez!

És aztán vettek mézes-kalácsot és ettek vigan és nem néztek sem jobbra, sem balra, nem láttak magukon kívül senkit abban a rengeteg sokaságban.

És mentek vigan, boldogan, egymás kezét fogva.

- No Magduska, most aztán elmegyünk még oda bucsuzni utoljára és aztán nem megyünk többet soha... Mondtam én, hogy mindjárt víg leszel te, játékos, fürge, csapodár, csak egyszer megváltunk onnan.

Magduska elmosolyodott egy kicsit, rávetette Sándorra szép, nagy érzékeny szemeit.

- Hanem azért, majd meglátod, megsiratom én mégis, - nemcsak azokat a jó embereket, - de még azt a helyet is...

S kifejezett mindent, azzal a pár szóval, a melyekkel bucsuzását befejezte...

- Hiszen ez a szegény ház, a hol születtem, nem oka semminek!

Bizony megsiratta azért, mikor a kapuján utoljára lépett ki. Nem borult a kapufélfára sirva, nem vált tőle szívszakadva, de megsajnálta... Mert különben is sajnálni való az, ha meg van átkozva.

Aztán megint csak nekivágtak a messze sikságnak, a nagy pusztaságnak, könnyen, játszian, pedig már hajnal óta jártak, még sem fáradtak, csak olyan fürgek voltak, mint elinduláskor, és mentek, a mint együtt volt a kezük, egymás kezét lóbázva, himes pázsiton, kacskaringósan messze elnyúló gyaloguton, illatos virágok között, üde rétek, hullámzó gabonák között, vigan fütyörészve a Sándor, dalolva a Magduska, mint akár csak azok a kis madarak, melyek előlök röppentek bokorról-bokorra és fáradhatatlanul játszanak, röpködnek egész nap.

Jaj de nagyon boldogok is voltak.

Most már egészen is azok voltak, a maguké, egymásé és szabadok éppen úgy, mint azok a kis madarak.

Hát még mikor aztán odaértek arra a szép, kis felső-alpári tanyácskára... akkor voltak ám még csak igazán azok.

Ez volt az első, az édes, a valóságos otthon, a hol fészket raktak maguknak... A hol övéké volt a láda, a párna, meg azok a szép cifra tányérok, szilkék a falon.

Aztán megvolt a tarka tehén is. És bocikája is volt neki. Nagy szemei voltak neki, mindig bámult és nyalta a száját.

Nem cseréltek volna senkivel a világon, még a királylyal sem: nem volt olyan boldog, nem volt olyan gazdag a földön senki, mint ők.

Aztán nincs is ilyen szép hely az egész világon.

Magas helyen fekszik. Nem dombon, mert az itt nincsen. Hanem hát ott, a hol hátságabb a sikság, annak a hátnak a legmagasabb pontján van az a kis fehér házikó!

Nagyon szép hely az! Messze, messze elfehérlik és egy egész mértföldre kiválik a többi tanyák közül. Ajtajával a Szikra felé néz.

Mikor a nap fölkel, mindjárt odasüt a küszöbére és bekandikál kis ablakán.

A ház végén három nagy fa van; a ház mögött kertecske, de a kertecskének nincsen kerítése, még csak árok sem veszi körül, mint a hogy az udvarnak sincs, mely előtte elterül s belehajlik a laposba, a lapos pedig összeolvad a rónasággal.

Aztán ott van oldalt az istálló, a két épület közt közepén a kis galambduc. A lapos oldalán a vén kutágas, a girbe-gurba gémmel, a rövidke vályu két lábon, alatta a pocsolya, a pocsolyából a folyóka a lapos felé viszi a vizet, melynek füves, sáros vizébe, mint valami tengerbe folyik.

Mindezekben bizony nincsen semmi rendkívüliség, semmi regényesség. Csak az idilli egyszerűség, tisztaság, boldogság tehetik kedvessé s legfőlebb némi bájt kölcsönözhet az összesnek az a szép csoport sugár nyárfa, mely a kut tulsó oldalán susog, örökké rezgő leveleivel.

Egy parányi kerek erdő... Melyről dalolni is lehetne: „Felnőtt bennem két szál aranyvessző.”

De hát ne keressünk mi semmi egyebet, semmi rendkívülit, higgyük el és legyünk meggyőződve, hogy úgy van az, ott, a hol az ember boldog, az a hely mindig elragadó, mindig gyönyörű.

És miért is ne lett volna szép,... mikor az egész pici kis fészek, a fehér kis házikó, az eleven zöld pázsit, a susogó nyárfák... minden, de minden mosolygott a tisztaságtól, üdeségtől, frissességtől?

És azután Magduskák nagyon boldogok lettek itt, napról-napra mindig boldogabbak, és utoljára úgy volt nekik itten, mintha mindig itt laktak volna és mindig, de mindig boldogok lettek volna.

Mikor úgy esténként kiültek a kis padkára a ház elébe, - még akkor csak kettecskén voltak, - a mint nézték a szép esti alkonyon a messze elnyúló vidéket, a mint ezután mindez megfürdik a szép holdvilág sugarában: egymás nyakát átkarolják, Magduska odahajtja a fejét Sándor keblére, arca, mely rámosolyog a boldogság fényével, olyan, akár egy angyal arca; a tenger pusztaságán semmi nesz, semmi zaj, csak annak az édes csóknak suhanása, mint egy fohász, mint egy áldás...

És nem győzik magukban áldani azt a jó embert, a kinek véghetetlen boldogságukat köszönhetik.

Bizony, Szilágyi uram nélkül még el kellett volna várni vagy négy esztendeig.

Erre Sándor is bólint a fejével. Neki is csak el kell hinni.

- Ugy igaz a!

Jaj Istenem, hátha addig elvitte volna a Magduskát valaki!

Nem a!

Azt mondja Magduska, hogy: soha, de soha sem szeretett volna meg mást senkit ezen a világon... senki máshoz nem ment volna.

Összeteszi a két kezét, úgy teszi a Sándor szívére és úgy bujik a keblére... A szeme könybe árad... És azt mondja: - haljon meg, ha nem igaz.

És nevetve mondja:

- Bizony, jó is lenne most meghalni, most édes lenne, öröm lenne a halál.

Mert ennél már, - mint most, - boldogabb úgy sem lesz soha!

Azt feleli rá Sándor:

- Dehogyan nem. S erősen fogadkozik széles jó kedvvel, hogy ez örökké így tart.

Lehetetlen, hogy örökké ne tartson az olyan boldogság, mikor olyan kevéssel meg vannak elégedve.

Aztán megint csak előjön a szóbeszédbe Szilágyi uram... Annak mindig csak elő kell jönni... A nélkül nem eshetik meg a nap.

De a legnagyobb boldogság közepette is, ha nem haragszik is érte, de csak folyvást, mindig furja a fejét valami Sándornak.

Az a bizonyos valami.

Az a régi valami, a mit soha sem birt megérteni.

De hát miért is szereti ezt a Magdát olyan nagyon Szilágyi uram? Miért tesz annyit, meg annyit meg a kedvéért, hogy majd csaknem a magukénak mondják ezt a kis tanyát?

Pedig még csak egyetlen csókot sem kért tőle soha.

Legalább azt mondja a Magduska.

És ha azt mondja, úgy igaz a.

- A parasztember, - azt mondja Sándor, - nem olyan, mint az urfajta... nem gyalázza saját maga a felesége becsületét, nem gyanakodik reá, ha egyszer becsületesnek tudja.

Már pedig mind a Magduska, mind Szilágyi uram tisztességesen viselkednek egymás irányában.

Még csak egy parányi árnyék sem érheti a magukviseletét.

Meglátszik a!

A nélkül, hogy csak leskelődnék is az ember, ha baj van, észreveszi azt, ha szeme van.

De csakugy vannak azok négy szem közt is, akár az egész világ láthatná.

Egyszer, a nélkül, hogy akár azok, akár ő arra számítana, meglepi őket titokban a szeme...

Elaludt és ott szorult a padláson. Mikor fölébred, akkor jut ez az eszébe.

Sándor belátja az egész szobát egy hasadékon.

Magduska éppen kenyeret készül sütni...

Ilyenkor nagyon szép, igéző, egy fiatal, üde, erőteljes menyecske.

Gyöngyfehér karjai vállig fedetlenek, - s a mint a dagasztásban erőteljesen, bemélyeszi ököibe szorított kezeit, a fehér karok faragott márványnyá izmosulnak.

Az arca föl van hevülve, ki van pirulva, a szeme ég, csillog... A keble hullámzik, dagad.

Magduska csábos, igéző, a mint egy percre föltekint.

De észre is veszi magát... Hirtelen kendőt borít fedetlen vállaira.

Tehát nem kellett magát.

Szilágyi uram pedig nem azt nézte rajta, nem a forró szerelmesség sóvár szemeivel gyönyörködött a bájain, hanem mennél tovább tartotta rajta tekintetét, annál szomorubb volt a nézése.

Még csak egyetlen egy pajkos mosolyt sem dobtak egymásra; még csak egy hamis pillantást sem váltottak.

Hogy is történhetett az?

Hiszen Szilágyi uramnak a szeme még könnyel is telefutott.

Nem a kacikás menyecskét, még csak nem is a Manó Julis leányát, hanem a Pákay árváját nézte Szilágyi uram.

Rá volt írva az arcára, a szemére, úgy olvasta azt onnan Bana Sándor...

És szégyelte magát csak azért is, hogy bár előre föltett szándék nélkül, - de mégis leskelődött.

Lopva szökött le a tüzfal ajtaján.

És most sem lett okosabb, most sem tudta meg hát, miért jár Szilágyi uram olyan nagyon a Magduska kedvében, mi az oka, hogy olyan nagyon szereti, ha egyszer nem is kívánja, hogy szeretője legyen?

- Tudja a kő.

Azután ennek is elveti a gondját.

- Üsse a kő!

Ha egyszer nem esik tőle baja, hogy nem tudja, hát nem töri rajta a fejét... Azt gondolja, azt mondja.

S ha azért néha-néha évődik a Magduskával, kivált ha úgy valamelyik nap cicomázza magát... azt csak tréfából teszi.

- Ugy-e, bizonyosan a gazduram jön ma?

Magduska elérte a tréfát és azt feleli reá:

- Az bizony!

De ha azután a tréfa csintalanabb talál lenni, akkor már óva inti és fenyegeti az ujjával.

- Hallod-e, Sándor, ez már nem illik. Szilágyi uram nem olyan ember, és nem illik tőlünk, hogy tréfát csapjunk, csúfot üzzünk olyan tisztességes emberből, a mi jóltevőnkből.

Sőt néha még egy kicsit meg is haragszik... Az arca neki is pirul, úgy védelmezi Szilágyi uramat.

Mert oly édesdeden gondol Szilágyi uramra mindig.

Ugy tiszteli, mint édesapját.

Maga sem tudja okát adni, miért, jól esik neki, ha ránéz, ha szól hozzá, ha beszél vele, ha a kezét megfogja.

Ha már jön messziről, nemcsak az ajkai mosolyognak, de a szemei is nevetnek.

Azután pedig telefutnak meleg könyűvel, hálával.

Ugy megszerette azt a jó embert.

Mindent, mindent neki köszönhet a világon a szegény árva.

Ugy tiszteli, mint édesatyját, úgy szereti, úgy olvad érte, mintha csak az életét is neki köszönhetné.

De Szilágyi uram is úgy van vele.

Ha kijön a tanyára, mindig ott motoz körüle, könnyebb a lelkének, ha segíthet valami dolgában; szája, szava édes, nyájas, mikor beszél vele és a szemét le nem veszi róla, és ragyog az a melegségtől, a míg csak ott van.

Vajjon mit gondolhat róla?

Gondol-e valamit? Gondolkozik-e? Sejt-e valamit?

Nem! Nem!

Nem tudja. Nem tud semmit. Nem is gyanít semmit.

És jobb is így. Talán jobb is így, ha úgy tesz vele jót, úgy tesz mindent, ha úgy mutatja neki szeretetét, ha úgy árasztja el a földi javakkal, a gondosság figyelmével, a gyöngédség melegségével, ha az nem is gondol arra, mindez miért történik vele.

Magduska csakugyan úgy van.

Előbb veszi a tiszta felebaráti szeretetnek, a szív jóságának, a kegyesség természetes jótekonyságának. Utóbb aztán egészen hozzászokik és nem is gondolkozik többé arról.

S valóban úgy is van.

A szív soha sem lehet üres... Ha üres, az nem élet. A szív okvetlen kíván mindig, de mindig, egész a halálig szereti valakit, mindig keres, mindig kutat, a míg nem talál...

A kinek nincsen senkije, legkivált egy koros ember, kinek gyermekei nincsenek, folyvást eped, sóvárog az ily atyáskodó gondoskodásokért, még a szerelme is oly atyáskodó.

Hát még a kinek aztán erre olyan nagy oka van, mint Szilágyi uramnak.

És aztán Magduska gyakran gondol arra, meg van arról győződve, hogy Szilágyi urammal - nem ugyan a vér forró fölpezsdülésével, mely csókért, ölelésért eped, sóvárog, hanem a szív édes, szelid, jó hajlandóságával, - megszerettette magát, mely érzésnek elég boldogsága, elég öröme, ha benne gyönyörködik.

Ez a szeretet tiszta, áldott és boldog, mint a hogy az apa a leányát szereti.

És lassan, lassan ehhez a gondolathoz úgy hozzászokik, hogy Szilágyi uram úgy nézi őt, úgy gyönyörködik benne, olyan boldog legkisebb örömén, mintha - ha nem éppen is a leánya, - de mindenesetre valami atyjafia, vagy hozzátartozója lenne.

Magduska úgy el van halmozva ruhával, házi eszközökkel, mindennel, a mivel csak egy elkényeztetett új menyecske lehet.

Szilágyi uramnak ebben nagy öröme telik.

A világ azt hiszi, hogy mindezt a nőért cselekszi, a szép menyecskéért.

Szilágyi uram azért sem haragszik.

Hát hadd higgyék... Mosolyog rajta... Sőt nevet is... Feszít a mellén. Az még mindig hizelgő annak a deresedő hajnak és bajusznak, ha ilyesmit gondolnak fölöle; kivált ily, gyöngy-menyecskével egy kalap alatt.

Szilágyi uram aztán oly boldog abban is, hogy hébe-hóba félreérti a dolgot maga is.

Azt gondolhatja: Az asszonyok maguk is hiuk és képzelgők mind, a miért sokkal többet hisznek magukról; sokat gondolnak olyant, a mi nem úgy van.

Ha csak egy pillantást, egy lopott tekintetet vesznek észre, mely rajtok átfutott, vagy rajtuk felejtkezett, könnyebb a lelkeknek, ha egyebet nem, legalább a kendőt megigazítják a fejükön.

Jól van, hát hadd higgye maga is; - ezt mondja magában Szilágyi uram.

Nem árt többé sem nekem, sem neki semmit.

Inkább gondoljon erre, mint másra...

Magduska pedig nem gondolt sem erre, sem a másikra, egyáltalában semmi egyebet nem gondolt, hanem csak azt, milyen jó az Isten, milyen jó atyát adott neki a régen, régen elveszett helyett.

Egy szóval boldogok voltak, ártatlanul boldogok; nem háborította boldogságukat semmi - sem gyanu, sem féltékenykedés.

Pedig az ördög sem váratott soká magára, csak öt-hat hétig sem. Sietett megjelenni.

Már a vásáron elkiáltotta magát Pödrő Péter uram:

- Tyühh, teremtette, de szép! Hogy a ragya verte volna meg, de gyönyörű!

Egészen elvette a szeme fényét az a kék selyem kendő, mely habosan játszott a nap fényében.

Mikor aztán beállított a kis tanyába, azt mondta Sándornak ott a nyárfás szélben:

- No, hallod-e, boglyas... Jut eszedbe a száz pengő?... Tudod-e, mit nevettem akkor? Tudhatod, ha akarod. Gondolkozzál csak rajta, hogy miből cifrálkodik a menyecske?

Sándor mérgesen nézett a szemébe Pödrő Péter uramnak.

- De már azt megmondom, hallja az ur, akármilyen ur az ur, ne hágdosson egy tisztességes fehér személy becsületében.

Biz ebben csalódott Pödrő Péter uram. Sehogy sem akart fölébredni az az ördög.

- Vagy pedig komisz vagy - mondá magában, - te is, és egyet értesz velük. Belenyugszol, jámbor.

Jól van az is, a te dolgod, de azért nem bujtok ki a körmeim alól.

Nem csüggedt. Komiszárososan megint egyet fordított a dolgon.

A makrapipa szárát a szemfogra kapta, egyet kacsintott s úgy hajolt le a lóról Sándor felé.

- Lassabban, hé! Hiszen a javadat akarom. Urrá akarlak tenni, számár. Azt, a mit én tudni akarok, senki más ki nem tudhatja, mint a menyecske.

Sándor folyvást duzzogott.

- Mondtam már, hogy hagyjon békét az ur a feleségemnek.

Pödrő Péter csak folytatta:

- Ha száz esztendeig szolgálod is te, meg a feleséged a gazdátokat, mégsem szolgáltok csak ilyen kis tanyát is, mint ez. Mig ha rám hallgatsz, ki tudjátok, a mit én akarok, ezer forint üti a markodat... Annyi, mintha csak Rózsa Sándort adnád kézbe.

Nem azért, mintha valami csábító lett volna rá nézve e szavakban, hanem mert csak mégis kellett felelni s meg kíváncsi is volt tudni, hova jut ki a komiszáros ur, hát hozzáállt a beszédhez.

- De hát mi köze ide Rózsa Sándornak?

Pödrő Péter titkolózó mosolylyal felelt:

- Az, hogy a te gazdád, édes szógám, csak olyan, akár a Rózsa Sándor.

Most aztán a napnál is világosabb lett, hogy aligha ez is, meg az ezer forint kecsegtető reménye is csütörtököt nem mondott.

Nem nagyon jó lett volna sem a komiszáros urnak, sem neki, ha a kezeügyében lett volna valami.

Majdnem elkáromkodta magát.

- Ejnye, hogy a...

Pödrő Péter reákiáltott:

- Csitt te! Bizony ráütök a szádra. Aztán jobb is, ha a füledet tartod ide.

Azért nem hagyta abba, csak folytatta a megkezdett fonalat.

- Hallod-e?... Azt kellene kitudni a menyecskének, hogy miért adott Szilágyi István uram száz forintot a Kolofánt Mihálynak?

Sándor egyet rántott a vállán.

- Adott, nem adott, mi közünk nekünk ahhoz?

Csakhogya oda jutott Pödrő Péter uram, most már folytatta gyorsan:

- Hát ki akarjuk tudni minden orgazdaságait, rablásait a gazdának...

De már erre aztán felförmedt a Sándor.

- Micsoda? Mit beszél az ur? Az én gazdám rablásait? - kiáltotta; nem kiáltotta, hanem ordította.

És a mi legelőször a kezeügyébe esett: fölkapott egy petrencehordó rudat.

- De már most azt mondom, menjen innen az ur! Ne tegyen rabbá az ur! Ha egyebet nem tud, mint békességes, becsületes emberek nyugalmas életét fölháborgatni, akkor komiszáros se legyen.

Pödrő Péter uram gondolkozott, pofonvágja-e vagy ne?

No, - azt mondja, - nem vágja pofon. Pofonvágták már azt a mennyei szentek.

Csak csóválta a fejét, hogy még ilyen barmot is teremtett a jó Isten, a ki petrencehordó rudat fog annak a becsületéért, a ki az övét is a sárba gázolja azzal, hogy a feleségét szeretgeti.

Bizony csalódott hát e második próbával is.

Minden reménye dugába dőlt, minden terv meghiusult.

Mérgesem rivalt reá, a mint otthagya:

- Jól van, jól, boglyas, majd kivakkantod te még azt, ha egyszer kiestek a gráciából.

Majd fölébred még az ördög.

- Addig csak hadd várjon Gátugró János, az is legalább megpuhul kívül-belül.

Sándor pedig még soká, nagyon soká dörmögött utána.

- Soha, soha még ilyen istentelenséget! Még azt mondani Szilágyi István uramról, a legbecsületesebb, legjobb emberről, hogy orgazdaságból, rablásból gazdagodott meg.

No ilyen még nem fordult meg még csak eszeágában sem senkinek.

Ország-világ tudja, hogy szép legény volt, gazdag leány volt a felesége s mikor félesztendő mulva halálos ágyán feküdt, úgy szerette, hogy mindenét reá hagyta.

Szilágyi uram aztán ugy iparkodott, hogy még annak a dupláját is megduplázta, vagy kétszer. Van aztán most már neki tizannyi.

Sándor is csak haragudott; de aztán a Magduska haragudott ám még csak jobban.

Hogyne bizony! Majd még az után kutaszkodnak, az után gyanuskodnak, annak a becsületében gázolnak, a ki nemcsak a legtisztességesebb, tiszta, becsületes életű ember, hanem egy-szersmind az ő jótevőjük, a kinek mindent köszönhetnek a világon.

No, már az igaz, ezt jól eltalálta Pödrő Péter uram.

Persze erről Pödrő Péter uram nem tudott semmit.

Pödrő Péter uram csak még sem csüggedett; nemcsak nem csüggedett, hanem nevetve mondotta magában: „Megállj, menyecske, azért is most már téged foglak fogtomra, te általad kell kisülni a dolognak.”

Gondolta, ha nem boldogult az emberrel, majd boldogul az asszonynyal. Nem volt még asszonyszemély a világon, a kivel ne boldogult volna.

Megint csak ellátogatott virgonc paripáján a felé a kis tanya felé,... még hozzá aztán ki is leste az időt, mikor az a boglyas gányó nincsen otthon.

Tudja Isten, háborgatta az a kék selyemkendő is... S ha nem lesz semmi fölfedezés is,... legalább kerül egy pár csók.

De bizony ez a kirándulás még a petrencehordó rudnál is rosszabbul ütött ki.

Mert a mikor a menyecskét nemcsak fogtomra akarta fogni, hanem meg akarta csókolni, ott csattant és olyan nagyot csattant, a melyet nem is gondolt volna...

- Ugy kell neki! Még meg akart csókolni,... a gyalázatos,... - szólt a lángragyult arcu menyecske...

Pödrő Péter uram a régi példabeszédhez tartotta magát. Csak nevetett... s még hozzá mutatta is, hogy azt is jókedvből teszi.

A mit tenyérrel kapott, a tromfot visszaadta szóval.

- No, pedig, ha olyan vén embert nyalhatsz, falhatsz, bizony engem is megcsókolhattál volna csak egyszer.

Nevetés, jókedv volt a hangjában, de belől most aztán annál nagyobb volt az indulat; most már valóságos harag és elfojtott méreg mindnyájok ellen... mely azon pillanatban mindjárt boszuvá táplálja magát.

S a mig erre aztán a menyecske szeme szikrázott, ő kivágta az utolsó tromfot, melyet lépveesszőnek tartogatott, hogy rajta főnakassza.

- Pedig majd nem csókolnád, ha tudnád, hogy kicsoda!...

Talán elárulja magát ezekre a szavakra.

De a menyecske nem akadt fönn a lépen... Arcának legkisebb izma sem mozdult, színe nem változott.

Mintha csak valósággal nem is tudta volna, még csak azt sem sejtette volna, hogy miről van szó.

Pödrő Péter uram pedig azt mondta magában:

- No, már a mi azt illeti,... ilyen hamar jól ki van tanulva.

És aztán nem is tett többé lépéseket újabb pofonok nyerésére.

Otthagyt a boszusan.

Magduskának pedig meg sem fordult a fejében nagyra venni, vagy pedig éppen gondolkozni arról, a mit a komiszáros ur utóljára mondott.

A ki boldog, van eszében, hogy ilyenén törje a fejét!

Csak mint nevetség maradt meg nála.

El is dicsekedett vele az urának is, Szilágyi uramnak is, - és nem hallgatta el még a pofonokat sem...

Szilágyi uram azután nagyon elkomolyodott ezen elbeszélés után.

Miért is mondta az az ember a Magduskának azt, hogy ha tudná, hogy ő kicsoda?

Tudna az az ember valamit?

Magduska pedig szinte sajnálta, hogy ezt elbeszélte. Szemrehányást tett magának, hogy talán meg is bántotta.

Ilyen szószátyárság talán rosszul is esik olyan tisztességes embernek... Nem úgy veszi-e, mintha csakugyan kellettne neki magát?...

De aztán ez csak egy parányi felhő volt boldogságuk egén, melynek szellő sem kellett, hogy elfújja... Magduska ajkán elröppent egy mosoly és abban látta Szilágyi uram, hogy még most sem gyanít semmit.

Még azon órában jóízűen nevettek.

Másnap már eszükbe sem jutott többé semmi.

Mert aztán ez ismét csak arra való volt, hogy egymás engesztelése, vidítása végett csak még jobbak lettek egymáshoz, tehát még sokkal, sokkal boldogabbnak, derültebbnek vallhatták életüket.

- Hallod-e? - azt szokta aztán mondani Magduska Sándornak, - én attól félek, hogy meghalok. Tudod azért, mert már ennél aztán, a hogy most vagyunk, csakugyan boldogabb nem is lehetünk.

Sándornak aztán könybelábadt a szeme, úgy örült annak az édes titoknak, a mit a Magduska neki sugott.

- Bolond te!... sőt inkább így napról-napra boldogabbak fogunk lenni!... Pistikának fogjuk nevezni!

IX.

Azután hárman vannak. Azután négyen, - igaza volt csakugyan a Sándornak: nem fogy a boldogság, hanem nő, nőttön nő. Boldogabbak napról-napra.

Az egyiket Pistikának hívják, a másikat Lidikének.

Alig bírják elképzelni, hogy érdemlik meg ezeket az édes, örömteljes, gyönyörűségeket napokat.

Bizonyosan azért a sok régi szenvedésért, sok veszteségért, szerencsétlenségért, - azt mondja a Magduska.

Azután így telik el a nyár, az ősz, a tél, mint álom, az esztendő is, mint álom; azután a másik, azután a harmadik is gyorsan, a mint már annak a szép időnek szokása futni, ha az ember boldog.

Csak a rabnak, a betegnek, a szenvedő boldogtalannak hosszú az idő.

De nem volt többé szenvedő, boldogtalan közöttük egy is, - még Szilágyi uram szívét, sebeit is begyógyította a nagy nyugalom s édesen merengett el lelkével azon a szép jövőn, mely a megengesztelődött Isten áldó kezei alatt éri el azokat a szelid és kegyes örömeket, melyekkel az aggkor csendes révébe evez.

Még az utolsó ördög sem háborgatta többé.

Persze a szép menyecskére fájt a foga s az jól el tudta magától riasztani...

Ez volt a legfőbb, a mi abból az időből róla még eszükbe jutott.

És aztán mégis vége lett annak a szép nagy boldogságnak... vége, mikor nem is álmodták volna. Annak a szép, derült, örömteljes életnek ott a pici tanyán, mely a munka és egymás boldogsága fölött érzett gyönyörködésben, egymásért áradó szeretetben folyt le. És éppen akkor, mikor a legboldogabbak voltak.

És pedig senki sem kényszerítette őket, hogy egyszerre véget vessenek azoknak a szép napoknak, senki sem üzte ki őket a paradicsomból.

Mindennel ki lehet békülni az életben; a sorssal, mely megpihen üldözésében, békét, fegyverszünetet lehet kötni, csak egygyel nem lehet alkura lépni, csak egyet nem lehet örökre elaltatni. Azt, a mi az ember szívében van, a mi a lélek mélyében alszik...

Vannak az embernek napjai, midőn legboldogabb és aztán maga sem tudja miért, mégis lehangolja, bánatossá teszi valami.

Mintha csak megunta volna a boldogságot, saját maga üzi magát a fájdalmas gyötrődés felé.

És azután azon a szép őszi alkonyaton, önkéntelenül üzték magukat oda mindketten, Magduska is, Szilágyi uram is, a mint ott ültek egymás mellett szótlanul a kis ház előtt.

Az ég borult... az egész környezet az ábrándoknak misztikus fátyla mögé rejtőzik, mint a szendergés kezdetén.

Azután megszólal egy szomorú nótá:

„Juhász legény, szegény juhász legény...”

Jóformán nem is tudja, hogy ő maga-e vagy más dalolja azt a szomorú nótát...

Ugy fáj valami...

Mintha csak belétört volna a szívébe réges-régen egy tövis, melynek hegye most is benn van, s mintha csak éppen azt a bentört tövis hegyét nyomná s az fájna.

És aztán, a mint így ott ült a kis padkán és varr a kis Magduska és el van mélyedve abban a fájó, álmodós nótá dallásában... még Szilágyi uramat is, a mint ott ül a kis széken, messze, messze eltűnt idők fájó ábrándjaiba ringatja.

Sokszor, mikor a fájdalom olyan édes, az ember maga keresi a boldogtalanságot.

Szól mintegy félálomban Szilágyi uram:

- Mondanék én neked valamit, Magduska.

Magduska fölriadt a dallásból.

Ránéz Szilágyi uramra... Annak az arca szomorú nagyon... Egy nagyot sóhajt... fölkel... Nagy könyök jönnek a szemeibe. Azt mondja:

- Eh, még se mondom meg...

És aztán elmegy onnan.

Pedig most már szeretné... Ugy óhajtana, hogy semmi, de semmi válaszfal ne lenne többé köztük, még azok a régen elmosódott árnyak sem...

Magduska elérzékenyülve néz utána.

Jobb lett volna, ha ennyit sem mondott volna! Mert most már azután mindig azt kérdezi, találgatja magában Magduska, hogy: Mit is akart mondani?

Sajnálja.

Olyan szomorú volt.

Nagy, nagyon nagy bánat volt az arcára írva.

Gondolkozik azután, micsoda nótát dalolt. Valami régi nóta volt az.

Nem azon a nótán szomorodott-e el? Nem jut az eszébe, melyik... Inkább hát nem is dalol többé...

S nézett utána, a mint az ment a nyárfás felé és törülgette a szemeit.

És folyvást csak azon járt az esze:

- Mi az? Mi lehet az, a mit mondani akart?

És azután, a mint a legtöbb asszony a rajta átfutó pillantásra, minden kacérság szándéka nélkül megigazítja a kendőt a fején... Valami nagy, nagy ostobaság jutott az eszébe, melyen maga is elmosolyodott...

Elpirult... Elszégyelte magát, hogy ilyesmit csak gondol is.

- Nem lehet a!

De hát mit tehet erről... Olyan sokszor hallotta ezt mástól, s egy darab idő óta olyan különös a Szilágyi uram magaviselete...

Mindig úgy habozik, ingadozik, mintha csakugyan valami mondanivalója volna.

- Jaj, teremő Istenem! Nem haragitottuk-e meg valamivel?... Nem haragitotta-e meg Sándor? Aztán nem azt akarja-e megmondani, nem az jön-e olyan nehezen a szájára, hogy gondolkozunk más helyről magunknak, hagyjuk itt ezt a szép kis tanyát?

És aztán erre a gondolatra úgy elszorul a szíve.

Tudja Isten, annak a bolond komiszárosnak a szavai jutnak az eszébe.

- Majd kiestek ti még abból a gráciából!

Minden, de minden szó, a mi már régen nem is fordult meg a fejében, eszébe jutott most ebben az izgatott, bánatos órában...

Hogy is mondta csak?

- Nem is tudjátok, kicsoda Szilágyi uram!

Igenis, azt akarta azzal mondani: Nem tudjátok, milyen változó természetű ember! ma jó, mint az angyal, holnap rossz, mint a sátán, és elkerget, ha megun benneteket.

Igenis, ezt akarta mondani...

De erre aztán elmosolyodik...

Nem, nem; nem ilyen Szilágyi uram!

Ha arra a jóságos tekintetre is gondolt, mellyel az elébb reánézett, azokra a meleg könnyekre: semmi esetre sem jelenthettek irányukban változást, haragot, gyűlölséget... Aztán nagy okot sem adtak rá.

Igazán vannak a szegény embernek pillanatai, mikor csak ok nélkül ijesztgeti magát...

Minek is jutnak ilyen régi, régi beszédek az eszébe? Miért gondolkozik azon, hogy így mondta vagy amúgy mondta a komiszáros?

Magduska zsörtölődött magával.

Nem birta a fejéből kivenni...

De hát miért viseli magát ma is, tegnap is olyan csodálatosan ez a Szilágyi uram?

Kicsoda?... Kicsoda?

Ugy van! Igenis, azt mondta az a komiszáros: Majd nem nyalnád, falnád, ha tudnád, hogy kicsoda.

Az ám! Most már eszébe jut minden; akkor erővel rá akarta fogni, hogy rabló, orgazda Szilágyi István.

Fölrántotta a vállát... s gyorsan elmosolyodott.

- Bolond beszéd!

E pillanatban egy éles gyermeksikoltást hallott a lapos felől... Rettenve ugrott föl s nézett széjjel, csak a kicsike volt a lábainál... Tehát a nagyobbikat érte valami, a nagyobbik sikoltott.

A szívéhez kapott... Abban a pillanatban vidor kacagás hallatszott ugyanarról az oldalról...

Nem volt oka többé a rettegésre, de azért mégis alig birt magához térni az ijedéstől... Lábai reszkettek, míg a sietve lüktető vér, mely a szívére futott, sebesen kopogva ismét lecsepeg onnan.

Arra nézett merően.

A kis fickó bebukott a lapos sarába, keze, lába csupa sár volt... Szilágyi uram vezette kézen fogva és beszélt, dudogott neki, selypitgetve.

Ah! a régi multban járó lelke beszélt-e, vagy maga?

- Vigyázz, Pistika! Add ide ticsi tacsódat, meg ne üssed ticsi bábódat! Ne sirj, medünk az anyuszkához, a jó anyuszkához!

Magduska a fejéhez kapott. Megszédült attól, a mit hallott.

- Teremtő Isten! Minő szavak voltak ezek!

Minő hang! A szíve mélyéből jön-e ez, vagy máshonnan!

Óh, nagy ég! Óh, nagy Isten! Ez a dudogás egy gyermekkel mily régi, messze multból hangzik vissza!

Óh, ezt akarta hát mondani az a rossz ember, az a gonosz ember!

S a mi nem jutott soha eszébe, a min gondolkozhatott volna soká, soká, mind hiában,... mikor az ember lelkét valamely megrázkódás vagy az ábrándok elcsigázzák, meghozza egy véletlen, fájdalmas pillanat.

Megrázkódott... Reszketett...

Egész valóját, egész testét hidegen futotta át a vér.

Most már tudta, kicsoda Szilágyi István uram.

A Pista bácsi!

A Pista bácsi, a kinek a keblén huzódott meg, a kinek a nyakát átkarolta, a kinek a könnyei hulltak az orcájára ama borzasztó, amaz örökké gyászos emlékezetű éjszakában.

Szilágyi uram szemei e pillanatban találkoztak a tekintetével, mintha csak éppen ugyaneget gondoltak volna egyszerre.

Megrettent az asszony magából kikelt tekintetétől.

Elsápadt ő is... Elhalt...

Azután megállt s gondolkozott...

A szegény Magduska pedig bement a szobába, reáborult az asztalra és sirt keservesen.

Szilágyi uram utána ment.

A mint az az asztalra volt borulva, a vállára tette a kezét - s ott tartotta némán.

S sirt ő is.

Nem szólt semmit. Nem birt szólani... De megértett - tudott mindent...

A titok, az ő titka föl volt fedezve,... ki volt találva...

A kezét nem vette el az asszony válláról, csak mikor olyan bőven folytak a könnyei, hogy le kellett azokat törölni.

S mikor aztán szólhatott a könnyektől, beszélhetett a fuldoklástól, megszólal:

- Óh, Istenem! Te nem tudsz semmit, édes leányom, te egészen mást gondolsz! Ne gondold azt, az Isten áldjon meg!... Én nem voltam rabló!... Az voltam igenis, az voltam, a kit gondolsz, a ki elvitt, elragadt ölében a halálos veszedelemből; de azért mégsem voltam rabló.

És egyszerre e szavaknál egy hur pattant meg Szilágyi uram szívében, mely eddig feszült, feszült és kínozt, de a melynek csak el kellett szakadni egyszer.

Azt mondta magában:

- Talán kellett, hogy jöjjön ez a pillanat. Talán áldás is, nagy áldás, hogy jött ez a pillanat. Talán megkönnyebbül a kebele is, ha egyszer meg lesznek oldva a szívének és ajkának zárai.

Miért ne? hisz ugyanis tudja már...

Ha félelem, ha veszély nélkül tehetne volna, mennyire szeretne volna már ezt elmondani régen valakinek. Hadd ítélhette volna meg valaki, hadd mondhatta volna meg valaki, hogy nem bűnös. Hadd nyugtathatta volna meg szívét.

Hadd vigasztalta volna!

Szegény ember, hiszen te nem is vagy olyan nagy bűnös, a milyennek magadat gondolod, a milyennek magadat elkárhoztatod.

És most itt van az alkalom beszélni, nyíltan vallani. Oly gyorsan, oly véletlenül jött, hogy nem is lehet annak többé ellentállni.

Különben is annak mondhatja el, kinek szívébe legnyugodtabban teheti le titkát.

Igy van az! Meg kell annak lenni!

Sóhajtott.

És azután föl lesz oldva attól a végtelen nagy tehertől, a melyet oly soká kellett és oly kínnal hordani.

Ugy sem illet mást senkit rajta kívül. Senkit, csak ezt az egy asszonyt a világon.

- Óh Magda, egészen más okból voltam én ott. Véletlenül voltam. És nem is gondoltam arra, hogy milyen irtózat történhetik akkor éjszaka.

- De az Isten rendelt oda, hogy a te életedet megvédelmezzem. Bár a többiekért is azt tehettem volna!

És aztán vallott tovább...

- Ha bűnös vagyok valamiben, Magda, csak az, hogy nem volt bátorságom a kocsissal védelmetekre berohanni, nem voltam eléggé elszánt megküzdeni velök a halálig, megölni őket, vagy meghalni.

- Óh, gyáva voltam édes leányom, nagyon gyáva; megalkudtam velük, pénzen vásároltam meg tőlük életemet s ráadásul odaadtam nekik kezességül, biztosítéku egész életem nyugalalmát.

- A mint féltem, megrémültem ijesztgetéseiktől, hogy cimborájoknak fognak vallani, éppen azért nem volt bátorságom föladni a törvénynek az istentelen gonoszokat... És bekevertem magamat még jobban, fizettem őket hallgatásukért és ezáltal összeforrasztottam titkomat az ő gonosz cselekedetökkel.

- Óh ég! Azt gondoltam, milyen gyanu alatt állhattam volna, hogy ott töltöttem az éjszakát, mert el nem mondhattam akkor, nem igazolható ok miatt.

- Óh gyáva, gyáva voltam, ha becsületes is, százszor gyáva... És soká, soká szenvedtem érte.

- Csak a te első mosolygásod, Magduska, adott írt az én fájó szívemre, lelkemre. Meg is áld az Isten érette.

- De hallgass ide, elmondtad te egyszer nekem, most én mondom el neked az egészet. Én meghallgattam, a hogy te mondtad, most hallgasd meg te, a hogy én tudom.

És elmondott mindent, el, a hogy történt az eset ama rémes éjszakában.

Csak egyet, csak egyetlen egyet hallgatott el.

Azt, hogy mit keresett ott akkor éjszaka? Miért volt ott?

És hol volt éppen a megrohanás pillanatában? Miért maradt az ajtó nyitva?

Óh de hogy, miképpen beszélje el a leánynak az anyja szégyenét, hibáját, bűnét? Miért mocskolja be annak a szegénynek az emlékezetét? Miért mondja el, miért magyarázza meg: ime a te anyád könnyelműsége volt az oka, hogy szegény jó apád meggyilkoltatott, mikor titeket és a vagyontokat védelmezte és ártatlan kis testvérek ott a bölcsőben és a másik az anya kebelén. És mind, mind! Hogy zuzná, miért zuzná össze ezzel a szívét és benne a gyermeki szeretetet s az áldó fohászt, mely hamvai fölött lebeg, míg csak él ezen a hitvány világon...

Jobb ezt elhallgatni...

De azért Magda gondolt mindent, tudott mindent... Hiszen elbeszélte Szilágyi uram az ő ifjúságát is, reménységeit, vágyait, ábrándozásait azon időből, mikor még csak szegény pásztorlegény volt, s minden kincse a szívében volt, melynek panaszát szép nótákon kesergette el furulyáján, a csárdás szép leányának...

- Óh Magda! Nagyon szerettem azt a leányt, a ki éppen olyan szép volt, mint te... Mintha csak őtet látnám, mikor reád nézek... Olyan a szemed, olyan a szád, a mosolygásod, a nézésed, a hangod, minden, de minden olyan rajtad, még a járásod is, akár csak az övé volt. Hanem a szíved jobb, Magda, mint az övé volt. Ő nem volt olyan szelid, olyan igaz, olyan hűséges, szerető, mint te vagy.

- Gazdag leány volt. Kevély leány volt. Gazdag csárdás büszke, parádés leánya volt, a kin száz ember szeme akadt meg egyszerre... Én pedig, a mint mondtam, csak egy szegény pásztorlegény voltam, Magduska.

- Talán éppen is azért vittek el katonának, mert szegény voltam s nem fogta senki a pártomat. Nem hasznomra, hanem káromra volt, hogy olyan helyre legény voltam.
- Aztán míg én odaszenvedtem a katonaéletben, cifra nyomoruságban, idegen országban küzdöttem száz csatában, akkor azt sem tudva miért, - most már öreg koromra érem föl az eszemmel, hogy azért a földért, azért a városért, az én édes hazámért, - nem hányom föl, de addig elfelejtett az a leány. - Jobban tetszett neki a gazdag mészáros és korcsmaárendás, mint a szegény juhászlegény, a kiről pedig széltében dalolták akkor a kántusban a diákok: „A világot adnák ráadásnak, szeretőjét még sem adná másnak.”
- Hej, hej!... Feleljetek meg ott poraitokban, a miért ezt cselekedtétek velem, a miért ilyen pokollá tettétek az életemet!
- Vagyis inkább ne szóljatok semmit, ne emlékezzetek semmire, hanem nyugodjanak a poraitok békében!
- Mikor hazakerültem, csak az a szomorúság, csak az a nyomoruság állt előttem, hogy ötöt örökre elveszítettem.
- Bánatos legény, kit elhagy a szeretője, azt szokta mondogatni, édes Magduskám: „Gombház, ha leszakad, lesz más...” Esett jól, nem esett jól, én is csak azzal vigasztaltam magamat! Válogathattam a leányokban. - Egy szép és nagyon módos árva leánynak is megakadt a szeme rajtam... Elvettem... Nem szerettem szegényt, de hát mit tehettem róla, ha ő szeretett engem és szeretett nagyon, - legalább jót cselekedtem, boldoggá tettem. - Meg is hálálta szegény. Nemsokára meghalt, és gazdaggá tett a vagyonával.
- Óh én bűnös, óh én rossz ember!
- Az után a nagy bánatom után az esett most legjobban, hogy gazdag embernek tudtam magamat. - Kétszerte, háromszorta olyan gazdag voltam, mint annak az asszonynak az ura. - Ennél aztán azóta nem érhetett nagyobb boldogság, nagyobb öröm. A hiuság, a kevélység és a bosszuvágy kérdése állott a hatalmamban.
- Óh, beh jól esett is azt cselekedni!
- Odaállni az én régi boldogságom, az én boldogtalanságom, az én földi nyomoruságom elé. Szemébe nézni hetykén, kevélyen és vidáman annak, a ki a szívemet kegyetlenül meghurcolta... Aztán odavágni a telt bugyellárist az asztalra, huzatni előtte a cigánynyal, kérkedni, ujjongani, dalolni, a szemébe nevetni.
- No nézd, ugy-e, én is csak olyan gazdag lettem, mint az urad. Sőt még gazdagabb vagyok. Három tanyám van. - Nektek egy sincs és mindenesetre különb vagyok, délceg, gavallér vagyok, mert hetyke, fiatal vagyok, nem olyan lompos, törődött, mint ő kegyelme.
- Tudom, szeretnél velem dalolni, táncolni, csókolózni!...
- No hát, ha akarsz, bolondulj belém újra...
- Óh istenem, be bolond is voltam, beh bolond is lettem, még bolondabb, mint azelőtt. Egészen meg voltam bolondulva. Most voltam ám még igazán belebolondulva.
- De soha a világon szebbet még nem látott senki, mint az a leány volt asszonynak. Hire marad a szépségének örök időkig ebben a városban, míg csak ez a város áll sok, nagy tempomával.
- Százzszorta szebb, százzszorta bolondítóbb volt, mint leánykorában.

- És aztán én újra láttam tüzes szemének nézését, csábító mosolygását. És mikor azt gondolva már, hogy régen elfelejtettem, megvetettem, csak ingerkedni akarok vele, kigunyolni, bosszantani, bosszút állni rajta: akkor még jobban szerettem, mint azelőtt, százszorta jobban.

- Tele volt a szemem könnyel, ha néztem, ha gyönyörködtem benne.

- Ő volt az egész életem.

- Óh, bár ne lett volna!

És itten egyszerre elhallgatott... Hallgatott soká, hosszasan.

Egy kis bánatos szünet után, melyet sóhajok töltöttek be: ismét az asszony vállára tette kezét és azzal szólalt meg:

- És most már tudsz mindent, Magduska, tudod, miért szeretlek én téged olyan nagyon és tudod azt is, gondolod azt is, hogy kicsoda volt az a leány, az a szép asszony, a kiről én neked beszéltem.

A Magduska válla hideg volt, mint a jég, és reszketett, csak úgy, mint a kéz, a mely rajta pihent.

Szilágyi uram csakugyan nem beszélte el, hogy volt, mint volt azon éjjel, hogy történt, mint történt, hogy az ajtó nyitva maradt.

Hanem azért reszketve gyanított, reszketve gondolt Magduska mindent.

Aztán egyszerre újra elővette a zokogás és abból a zokogásból is látható volt, hogy megértett, hogy megtudott mindent.

Egyszerre fölemelte a fejét... Egy láng volt az arca és nedves a könnyektől.

- Óh, tudtam, mintha sejtettem volna előre!

És ezzel egy másik kínos, fájdalmas dolog is jutott e pillanatban eszébe.

És összecsapta és törte a kezét.

Keservesen, fájdalmasan nyögte:

- Óh, Istenem... Istenem! Nem maradhatunk tovább itten!

Szilágyi uram ijedten kérdé, tompán, nagy ütődéssel:

- Miért?

Az nyögte kínosan:

- Megöl a szégyen... az emlékezés... a vádolás... a rettentő vádolás!

Szilágyi uram erre búsan lesütötte a fejét, megfogta a Magduska kezét szeliden, és fájdalomtól elfogódva, érzékeny, megindult hangon szólott:

- Nem, Magduska! Ti nem mentek el innen. Óh, ne mondd azt, hogy nem maradhattok itten...

S tette hozzá nagyon szomoruan:

- Inkább én nem jövök többé ide soha!...

És amaz nem marasztotta. Nem mondott neki egy édes szót sem. A jónak, a jótévőnek, egy vigasztalást annak, a ki az életét megmentette.

S a hosszú, kínos szünet után fuldokolva hangzott el:

- Az Isten áldjon meg!

Nem birt felelni, nem tudott bucsuzni, nem volt képes visszaadni a köszönését.

Egy utolsó jó szót adni neki!

Hagyta menni!

Csak zokogva hanyatlott le az asztalra, két karjára fektette égő arcát, vérig kisírt szemeit.

Reá voltak csimpeszkedve a pici gyerekek, húzták a ruháját, sirtak, sivalkodtak.

A fejökre tette a kezét, de nem bírta őket magához emelni.

Hát még Sándor! Óh, a szegény Sándor! Ha mindezeket megtudja!... Óh, Istenem, de ez olyan dolog, a mit nem szabad elmondani senkinek, nem szabad tudni senkinek! Óh, Istenem, de Sándor az, a ki előtt nem szabad semmi titkot rejtegetni!

Ugyan mit el nem kellene Sándornak mondani?

Az első az Isten, az után következik mindjárt a Sándor.

A Sándor a minden a világon.

De azért még Sándornak sem szabad ezt tudni.

Ez nem az ő titka. - Csak az a titok, a mit egy ember tud. És a Sándor már nem is második, hanem a harmadik személy lenne.

Oh Istenem! Hát ne tudja meg a szegény Sándor!

Hiszen úgy sem jön ez többé ide.

S a mint így fölkelt gyenge erővel, s hozzálátott, hogy megfőzze a fáradt, dolgos ember vacsoráját; csinált olyan füstöt, hogy tele lett vele az egész pitvar.

Hadd gondolja a Sándor, hogy attól lett beteg, az ette ki a szemét.

Szilágyi uram pedig, a mint ott ment a szőlők alatt, még ott is csak azt sóhajtott:

- Oh Isten! - Áldásnak nevezte azt a pillantást, a mely a szomoru mult idők hibájának, botlásainak őszinte bűnbánó bevallásával a szívét megkönnyíti, és mégis ime fájdalomra fordult az ő számára...

Ez a pillantás az, mely elszakítja attól, a kit oly szelid, tiszta érzéssel szeretett, a kiben újra föléledt életének boldogsága. - A kinek a szeretete, ragaszkodása olyan édes gyönyört nyújtott a szívének, akár az atyai szeretet. - A kinek boldogításában már a háborgó szív megkezdett pihenni, s áltatta magát, hogy ebben éri el a bűnbocsánatot és nyugodalmat.

Bizony nem volt áldás az a pillanat. Összezuzta az a szívét újra... Talán még jobban, mint azelőtt volt.

Mintha csak édes kedves gyermekét vesztette volna el... Mintha csak az éreztetett volna vele ily hidegséget, ily megvetést, és annak fogadta volna meg, hogy nem fogja látni többé.

Oh irtóztató szó ez... Irtóztató, kínos fogadás!

Összefacsarodik, vérzik tőle a szive.

Nincsen többé semmi, de semmi öröme... Elhagyja még a mosolygás is.

Nagy, kínos erőszakot vett magán.

De azért megtartotta azt a fogadást.

Mind a kettőjük szívében egy nagy seb volt ütve, egy égő, az életerőt emésztő seb. Magduska nem tudta többé becsülni Szilágyi uramat, nem szabad volt tőle szeretetet elfogadni s éppen ez fájt neki legjobban, hogy lelke háládatlanná lenni kényszeríti.

Szilágyi uramnak pedig az fájt, hogy elidegenítette magától azt, a kit még egyedül szeretett a világon.

Oh Istenem, de soká, de messze, de örökké tart egy bűn büntetése!...

Attól a szomorú naptól kezdve a szép, jó Magduskát is elhagyta a vidámsága. A szeméből a tűz, az elevenség eltűnt, ajkáról a mosolygás, a csevegés és az arcáról az a szép, egészséges piros szín, a milyen csak a rózsának van, és azoknak a szép leányoknak, a kik odakünn nőnek föl a természet üde, friss levegőjében.

Egész más lett.

Halvány, és a szemei folyvást bágyadtak... Nappal nem eszik, éjjel nem alszik. - Csupa sohajtság az élete.

Sokszor szánakozva nézi a Sándor és kérdezi:

- Mi bajod, Magda?

- Semmi!

Semmi? Furcsa a!... Pedig úgy el van csüggedve, úgy agyon van törve, mintha csak másodszor lett volna árva.

Nagy, nagy az ő árvasága.

(A hálátlanságot veti magának szemére s az mardossa a lelkét.)

Mintha a kik régen meghaltak, ismét újra ott halnának meg előtte, s aztán közöttük még az is meghalna, az egyedüli a világon, a ki az életét megmentette, mintha meghalna az is.

De azért csak azt mondja mindig, hogy nincsen semmi baja... Végzi a dolgát rendesen; - de azért fájdalom reá nézni, olyan szomorú; - csendesén, némán folyik az a dolog, nem kíséri most soha a nóta.

És a mivel eddig nem törődött a Sándor, mikor együtt nevetkezni látta őket Szilágyi urammal, most, mikor ilyen csüggedtnek, szomorúnak látja, megütődik rajta, hogy busulni látja utána.

Mert észreveszi.

Mert látja. - Azóta ilyen, mióta Szilágyi uram felé sem néz a tanyának...

A napját is meg tudná mondani.

Nem lehet más az oka!

Hm! Hát ő már semmi sem! - azt dörmögi magában. - Hát az én szavam, az én mosolygásom, az én ölelésem, az én tréfám már semmi sem, hogy nem tudja kedvre hozni ezt az asszonyt?

- Szólj már, Magduska! Nevezz már Magduska! Mosolyogj csak egyet a szemembe, Magduska; az Isten áldjon meg!

Bizony nem mosolygás az a szomorúság ott az ajakán.

Pedig ezt is csak a Sándor iránt való szeretetből teszi.

Jaj... ha csak ennyi telik a szeretetből!

Megfogja Sándor mind a két kezét és azt mondja neki, el nem ereszti addig, míg vissza nem tér régi nyájassága, régi kedvessége.

- De már most megmondd ám, Magduskám, mi a bajod? Kivallod hűségem, mi történt közöttetek? Édes aranyom!... Édes kis szentem!

Szorongatja a kezét... Öleli a derekát... Csókolja az ajakát...

És Magduska még ezekre a hizelgésekre is csak a fejét csóválja.

Szomoruan, csendesen.

És aztán úgy van másnap, úgy van harmadnap. Folyvást szótalán, folyvást szomoru.

Azt mondja a szegény Sándor:

Iszonyu dolog az, mikor az asszony így a bánatnak adja magát... Semmi sincs az inyére, semmi sincs a kedvére. Nem szól a világért egy szót egész nap. Csak búsul, vagy haragszik maga-magára is és nem mondja meg, még ha kerékbe törik is, hogy mi baja...

Előbb elszomorodik ezen a szegény Sándor, később boszantja a dolog, ingerli, azután egyszer csak kihozza a sodrából.

Mit csináljon a szegény ember aztán, mikor így elbúsulja magát? - neki keseredik.

Könnyü az asszonyfajtnak, az elduzzoghat akár egész holtig, de a szegény férfi mit csináljon ilyenkor, mikor a szíve tele van keserőséggel, a feje szédül a bosszuságtól, minden izma feszül és majd szétveti a mérge?

Azt érzi, szeretne nagyon megverni valakit...

Annyi bizonyos, hogy meg is kell vernie valakit, különben el nem mulik a mérge, mely hetekig gyült rakásra.

A rossz ember megveri tehát az asszonyt, a jó ember pedig megveri saját magát. Nem bottal, hanem borral.

Lekönyököl a csárda asztalára, beletemeti fejét a tenyerébe.

Aztán iszik, iszik és megint csak iszik reggeltől estig, és estétől reggelig. Maga sem tudja miért, maga sem tudja, mi lelte, mit kell neki abban a borban elöltni, csakhogya el kell neki abban öltni valamit... valami nagy, nagy bánatot...

Mikor aztán agyonitta magát abban a korcsmában... föltápáskodik és nézni, látni akar azokkal a süthal-szemekkel, melyek csak bámulni tudnak, és gondolkozni akar azzal a mámoros, ködös, kábult fejjel.

És aztán a mi józanon már régen meg sem fordult a fejében, vagy ha fordult, csak pillanatra volt annak ott egy percnyi helye és nagyon, nagyon régen: most a mámor gőzében egyszerre befutja, betölti egész agyvelejét.

Csakugyan mozogni kezd az az ördög.

Dühös, mérges lesz.

Okoskodik és tüzeli magát.

- Hát miért is nem mosolyog ő reá többé az az asszony olyan jó szívvél? miért nincs kedve, mikor csókolgatja? miért lökdösi el a kezét, mikor ölelgeti?...

Hej, oka van annak, nagy oka van annak!

És akkor aztán se kérd, se hall többet.

Megindul.

És kótyagos feje szerint egyenesen a baj kutfejéhez.

Miért keresné a lábát, miért verne a szeg mellé, mikor egyszerre a fejére üthet?

S az ördög viszi.

Nagy, görcsös, bunkós botját megcsóválja a levegőben és ráront a szegény gazduramra.

A sok hálátlanság között Szilágyi uramnak még ezt is el kell szivelnie.

Mindenféle illetlenséget elkövet ott a háznál, verekszik, lármázik, hogy a félutca összecsendül; most annál jobban kiabál és gorombaságokat mond Szilágyi uramnak.

Miért jár a felesége után, miért vette el a felesége fejét, miért bolondította meg?...

Ordít, káromkodik veszett bolond módra.

Szilágyi uram nem bírja kérlelni... Nem nézheti tovább ezt az istentelenséget, nem állhatja az illetlenséget, bemegy előle a házba, becsukja az orra előtt az ajtót.

Sándor rázörget előbb az öklével; azután mikor látja, hogy nem nyitják előtte, rugdalja az ajtót... A vak düh egyre jobban fokozódik; tör, zúz, mindaddig, míg egyszer aztán a házi cselédség is megunja a dolgot; fülön csipik és kilökdösik, kihajítják az utcára, a sárba.

Még innen is visszafenyegetőzik az öklével.

Fölmondja a szolgálatot.

Elcsapja a gazduramat!

A szőlők között ébredt föl. Maga sem tudta, hogy került oda. De azért emlékezett, borzasztóan emlékezett mindenre, a mi az előtt történt, mindenre, a mit a gazduramnál csinált...

Most már ki volt józanodva. Nagyon szégyelte magát, sajnálta is, a mit cselekedett; de már hiába, nem tehet róla, ha már megesett. Azon már nem lehet többé segíteni.

Magduska csak összecsapja a kezét, mikor ezt meghallja.

Azt sem tudja, min ijedjen meg jobban. Azon botránkozzék-e meg, hogy ez a szegény bolond ember hogy megbántotta azt a jó embert, az ő jótevőjüket, vagy azon bántódjék, a min már úgy is régen busong, hogy és miképp kell nekik ezt a kis gyöngytanyát itthagyni?

Volt pillanat, mikor arra is gondolt, hogy az utolsó álmra itt hajtja le a fejét.

- Teremtő egy igaz Isten! Mit cselekedtél, Sándor!

Sándor nagy szomoruan felel meg neki:

- Látod, Magduska, mind te vagy ám ennek az oka; mennyiszer kérdeztem, még sem mondd meg, hogy mi történt közöttetek.

- Óh, Istenem, de hát ki gondolta volna ezt, ki hitte volna? - nyögdeli magában Magduska, - hogy még ez a jó ember, ez a legjobb ember is megbolonduljon, hogy féltsen és még eszébe is jusson reá gyanakodni?

A Sándor arca még most sötét.

- Nem mondtam én azt neked, hogy én előttem nem szabad semmit eltagadni?

Magduska hasztalan kísérli meg azokat a redőket a homlokáról elsimitani.

Nem lehet.

Pedig most már neki kell hizelkedni, Sándornak a kedvében járni; mert Sándor került fölüls azt mondja most komoran, elszántan:

- Aztán meglátod, még nem is jó vége lehet ám ennek!

Magduska is azt gondolja: Jaj bizony, a ki már ennyire ment a vak szeretetből, jaj, nem megy-e a Tiszának a szegény Sándor elkeseredésében, ha azt hiszi, hogy nem őt szereti a világon a legjobban, és ki nem űzi, kergeti a fejéből azokat a lélekölő gyanúsításokat. Vagy pedig - jaj, Istenem... Háladatosság ide, háladatosság oda!

Mégis csak legelső az embernek a világon az ura. A hűség elébbvaló a háladatosságnál.

Magduska elfakad sirva. És a nyakába borul a Sándornak... És mondogatja, a mit másszor is szokott mondogatni:

- Első az Isten, de azután mindjárt második a Sándor.

A Sándor a minden a világon!

De most már aztán ijedtében mindent is elmondott a Sándornak.

Mellé ült, megfogta a kezét, simogatta, hogy aztán tartsa titokban, el ne mondja a dolgot senkinek; és aztán elbeszélte Magduska szépen, hűségesen mindent. Reszketett a szíve. Reszketett a hangja, de azért elmondott mindent. Nem hallgatott el semmit. Nem tagadott el semmit. Még azt sem, a mit csak sejtetett Szilágyi uram.

Teljesen, hűségesen bizonyította Sándornak a szeretetét. Hogy igaz szívű felesége.

A kezébe tette le az életét annak, a ki az ő életét megmentette.

Sándor hallgatott figyelmesen, közbe nem szólt volna a világért.

Hanem, mikor aztán elvégezte Magduska, ő is megdöbbsent, elhalványodott.

Meg volt törve. Reszketett ő is.

Nagyot várt. De még sem ilyen nagyot.

Ez borzasztó volt. Sok volt.

Összekulcsolta a kezét az ölén, búsan lehajtotta a fejét, még a maga baját is elfelejtette.

Csak úgy nyögte:

- Tehát csakugyan igaz! Csakugyan ott volt! Csakugyan ő volt!

Ő is csak úgy meg volt hatva, mint Magduska. Egy nagyot sóhajtott s még lejjebb csüggesztette a fejét a mellére.

- Jól éreztem, nagyon jól éreztem, mintha csak tudtam volna előre, hogy így lesz...

S mondta utána tompán, szomoruan:

- Látod, szegény asszony, a mitől féltél, most már csakugyan úgy van. Csakugyan úgy kell annak lenni!

Magduska aggódva nézett reá, Sándor szomoruan bólintgatott a fejével.

- Mi csakugyan nem maradhatunk itten tovább, Magda; most már annál inkább nem maradhatunk. Összeszedünk mindent... Elköltözzünk innen.

Félénken, sajnálkozva kérde Magduska:

- De hát valósággal itt hagyjuk ezt a szép helyet? Mi lesz belőlünk?

Sándor vállat vont.

- Jó az Isten!

Magduska ismét kérdé szorongó hangon:

- De hová megyünk?

Sándor izzó homlokára nyomta a tenyerét.

- Az már mindegy... Még sem maradhatunk tovább itten.

Ábrándos bánkódással folytatta:

- Különben sem maradhattunk volna. Fölmondtam a gazduramnak. Aztán sem ő nem könyörgött, sem én nem könyörgök neki. Vége köztünk minden barátságnak. Nagyon is odabeszéltem neki.

Aztán mérgesen odavágott az asztalra, mintha azt akarná mutatni, hogy még sem ő az oka; összeráncolta a homlokát és folytatta tovább kínosan, haragosan:

- Hagyd el már!

Pedig szegény Magduska már nem is beszélt.

- Mégis csak az apád vérének árán laknánk itten. És vádolnád minden pillanatban szerencsétlen anyádat. Magadnak meg örökké a szemedre hányád, hogy miért és miképpen jutottál ide. Magda, Magda! Nem jó az embernek egy fedél alatt lakni a kisértetekkel. Jobban van ez így!

S mégis, mikor kászolódott, ő is elbucsuzott minden tárgytól.

Miért ne? Hiszen ez a szép kis tiszta, fehér házikó nem oka semminek. Ez a szegény, szép kis mosolygó tanya nem hibás semmiben.

Ha már nem lehetett megölelni mást bucsuzóra, mint azokat a szép, nagy nyárfákat... hát megölelte legalább azokat sorban.

- Igaz, hogy itt hagyjuk ezt a szép helyet, Magduska, a hol olyan boldogok voltunk, a hol jó sorsunk kezdődött. Hanem azért ne félj, Magduska, megáld minket a jó Isten máshol is.

Magduska a fejét csóválta.

Ugy gondolta, hogy nem lesz többé boldog ez életben soha...

Óh, nem ezt a szép, kis fehér házat csupán, nem egyedül ezt a mosolygó kis tanyát volt oly nehéz itthagyni, hanem azokat az édes, boldog érzéseket, melyek azzal össze voltak forrva.

Azoktól kellett örökre elbucsuzni.

Olyan tövis tört a szívébe, a melyet soha, de soha nem lehet onnan többé kihuzni.

- Istenem! Nem látnám ezt a szép napot, ezt a szép eget, még ezeket a szép mezőket sem látnám, ha ő nem lett volna!...

- Ott pihennék a többiekkel abban a kis árkos helyben, a tóhajlati csárda kertje mögött; ha ő nem lett volna! Borulna rám a liceum hajlós ága, mely az árkot s az egész kertelést benötte.

- Istenem! Sándor! Hallod-e? Mink se kerültünk volna össze talán még most sem. Minket is ő hozott össze, szegény... Pedig nagy öröm ám, ugy-e, hogy a Pistikát meg a Lidikét úgy csókolgathatjuk!

Sándor vigasztalta, korholta is a Magdát, de azért ő is csak törölgette inge ujjával a szemét.

- Igaz, igaz... De azért mégis... Ugyan, mit sajnálsz, mikor most már tudod, hogy minden baj, apádéknak minden szerencsétlensége csak ő rajta fordult meg?

Magduska nagy szomorúan felelte:

- Éppen azért. Éppen csak azért sajnálom, fájlalom: miért hogy az az egy ember, a ki az életemet megmentette és a ki velünk annyi jót cselekedett, miért éppen egy ember azzal, a ki... a ki...

Elsírt, ... és a helyett, a mit gondolt, azt mondta:

- A ki annyi ártatlan jó lélek halálának volt az oka.

Ez volt hát a mi a szivét kínozza.

A mit a szive alig bír el.

Volt azonban olyan ember is, a kinek ez az eset nagy örömet okozott.

Ki lett volna ez más, mint pödrött bajuszu Pattantyus Péter komiszáros uram?

De már erre csak megint meg kell neki mozdulni.

No, most már bizonyosan tesz az a gányó tanúságot.

Összevesztek... A szenvedély, a boszu, a gyűlölség viszi, ragadja majd magával azt a sült parasztot.

Megmond az most rá mindent, a mit tud.

Ha azt elnézte, hogy a feleségét szerette a gazda, de már azt nem szíveli el, hogy ily csuful kiad rajta. Esztendő közepén hányja ki őket pereputtyostól a tanyából.

Most már csak fölébredt az ördög.

Már messziről rákiabált Sándorra:

- Hallod-e, boglyas! Ugy-e, kiestetek a gráciából? Nem mondtam? Legyen csak vagy két-három gyermeke anyjának, még csak Szent-Mihályt, Mindszentet, ujesztendőt sem váratnak veletek.

Sándor arra sem érdemesíti, hogy észrevegye, néki beszél-e?

Aztán leszáll a lóról s a mint Sándor a motyóját rakja a kocsira, odasugja neki:

- Pedig bolond vagy ám te, Sándor, hogy nekem el nem mondtad a gazdád gonoszságait.

Sándor végignézte.

- Hát kinek néz engem az ur? Azért, hogy itt kell hagynom ezt a helyet, azt gondolja, hogy én azért majd egy tisztességes ember becsületében gázolok?

Pedig gyűlöli nagyon azt az embert.

Ha ő az oka boldogságuknak, a boldogtalanságuknak is ő az oka.

Ő változtatta meg azt a kedves vig asszonyt, ő törte össze a szivét.

Gyűlöli, gyűlölni fogja a sirig, de azért nem fogja rá, a mi nem igaz.

- Ugyan ne tedd magad!... Még azt mondd, hogy tisztességes... Mintha nem tudnád?

És aztán jár, kel minden nyomon ott a kocsik körül és suttog-buttog a fülébe...

Sándor unja nagyon, de bosszus is érte nagyon.

- Ej! Aztán nem is úgy van az, a mint azt az ur beszéli, hanem egészen másképpen.

Ezt a szót aztán egyszerre megkapja Pödrő Péter.

És meleg érdekeltséggel kérdi:

- Hát hogy van? Hát te tudod, hogy van?

Az feleli bosszusan:

- Tudom hát, de nem kötöm senki orrára.

Ez aztán teljesen elég.

Erre aztán gyorsan kiveti a fortélyát a komiszáros ur, a hálót, a fogást; gunyosan elneveti magát.

Kicsufolja, azzal fogja meg:

- Bizony nem tudsz te, jó asszony, semmit.

No aztán már ennél nagyobb gorombaság nem érhetette Sándort; asszonynak, szószátyárnak nevezték.

Az indulat már forrt benne... most a nélkül, hogy csak eszmélt volna, veres lett, mint a pipacs, a méregtől, és kitört belőle:

- Jobban tudom az egészet, mint az ur!

Óh, óh! a szegény Bana Sándor nem is gondolt arra, hogy ezt egy komiszárosnak mondja.

És nem gondol magára sem, a saját emberi gyarlóságára. Nem vet számot a szive gyengeségével. Ki fogja-e állani az igazi nagy próbát?

Mert csak mégis fúrja az ő fejét is valami. Bármit beszéljen, mégis csak a gyomrában van az az ember.

- Mikor a Magduska azt mondja neki: De hát mégis miért megyünk el innen? Van talán eszed, hogy nem hiszesz rossznak.

Azt feleli:

- Hagyd el, én nem keresek semmit, mert úgy is tudom, hogy nincs semmi a dologban. De azért én nem tudom, nem tehetek róla, de utálom, gyűlölöm azt az embert. Hej, megkeserítette az egész életemet.

Ha volt titka neki, tartotta volna meg a titkát magának. Ne búsította volna el vele.

Nem volt a világon eddig senkid. Én voltam mindened.

Minek akarja közénk fúrni magát?

Nem szeretett úgy, mint én, senki más. Te sem szerettél úgy mást, mint engem.

Hát most is azt akarom, hogy én legyek mindened. Ne köszönj te senkinek semmit. Köszönj mindent nekem.

Eh! Jobb is így. Jobb innen elmenni. Nem jó nekünk közel lenni ahhoz az emberhez.

Még a mint mozdul, meg találna egyszer csúszni a kezem.

És ha védelmezte is, ha szót emelt is mellette, mégis az arcára volt írva az a nagy gyűlölet, az undor, az iránt az ember iránt.

Csak a vak nem látta.

És az a komiszáros nem akart egyebet, hogy a nagy vádat megindithassa, mint hogy még egy másik tanuja legyen.

- Beszélhetsz most már, atyafi, akármit, ha egyszer megmondtad a komiszárosnak, hogy mindent tudsz.

Ha az a másik is csak fél tanu, meg ez is egy fél: a kettő mégis egy egész.

Ezzel már mégis meg lehet próbálni egy ember megtámadását.

Hátha legalább hoz valamit a konyhára?

És aztán beparipázott Kecskemét felé, a mint a műkifejezés mondja, - a terrénomot tanulmányozni.

Hej pedig egyszer megjárta ebben a dologban, mikor Magdánál akarta a terrénomot tanulmányozni.

Szilágyi uram sem fogadja nagyon szívesen.

Olyan bánatos, szomorú, ingerlékeny, haragos ő kegyelme.

Mintha csak az ábrázatára lenne írva, hogy bánja is ő, akármi történik a világon.

Keserűen mormogja:

- Cudar, hálátlan ez a világ!

Utálja már ezt az egész világot.

Hanem arra aztán, a mit a komiszáros ur mond neki nagy titkolódzva, mégis elhalványodik, a vére mégis föllázad.

Az ő saját lelkének szabad őt magát ilyen dologba keverni, ilyen bűn okozását teher gyanánt hordani, ilyen bűnnel vádolni, de másnak nem szabad.

Azért sem ijed meg.

Nagy hiba volt tőle, hogy eddig is félt.

Bátorítja magát.

A ki nem bűnös, az ne féljen.

Most már különben sincs reá oka. Az az egy, a ki látta ott, a ki tudott róla, a ki bajba keverhetett volna, már nem él.

Azt mondta magában:

Csak egy vádolhat a sorsáért, és mit akartok, ha az az egy nem vádol?

Reszket az indulattól.

Hát már ez mindig így legyen?

Átka legyen ez a dolog egész a sirig?

Nem!... Nem... Nem lesz így!... Nem, már nem lesz az!

Felüti a fejét.

Nem is éppen nagy önmérséklettel kivezeti ajtaján.

Pattantyus Pödrő Péter most már annál dühösebb, annál kérlelhetetlenebb mind a kettő ellen.

- Most már azért is megmutatom, hogy Szegedre kerülsz!...

X.

Mikor Szilágyi uram ezen látogatás után egy negyedóraig maga maradt, - elgondolkozik és aggodalmát nem bírja magában tovább elfojtani, magát megnyugtatóan.

Elbusulja magát. Sajnálja, a mit cselekedett.

Mégis kár volt ilyen elbizotttnak lenni, ilyen kereken elutasítani azt az embert. Mert akár-milyen büntelen is abban az irtózatosságon, mégis bajba keverheti ez az ember.

Ha egyebet nem, szégyent tehet rajta...

Megrázkódik... Meg-megretten...

Ki tudja, hát ha még több is érheti?

Olyan bolondokat beszélt ez az ember, hogy a rablók közül egynéhány kézre került... Hogy olyanformán van a dolog, hogy az ő neve is emlegetve lett.

Bosszusan rázta a fejét... Ah! Nem lehet az!... Az csak egy ember fortély, mestersége volt, a ki már nem él.

De hátha mégis? De hogyan? Az az átkozott bankó maga elég volna?

Ah! Ki tudja, mit, mit nem lehet egy ilyen bankón fölkeresni?... Ki tudja, mi mindent nem foghatnak rá?

A homlokán kiverte magát a veríték...

Mégis jó lett volna megelőzni...

És aztán vitte magát beljebb; beljebb, mind beljebb... Jó lenne visszahívni... Érte küldeni azért a komiszárosért valakit.

Eh! Nem jó lesz... De bizony jó lesz...

Habozik...

De igen, irni fog neki. Kéri magához; lehetetlen, hogy el ne jöjjön, kecssegetni fogja valamivel.

Ezt ismét megváltoztatja...

Nem fog irni egy sort sem. Az nem jó lesz... Valami ürügyet keres... Elveszett négy tinója Szent-Királyról... Nem, ez nem jó lesz. Valami csavargók jártak Bócsán... Jobb lesz az.

Végére azt gondolja el, azt határozza, az lesz a legjobb, ha nem szól semmit.

A cseléd azután lóra ül, elmegy.

Odajár egy nap. Beszél a komiszárossal Alpáron. Visszajön...

- Hát mit mondott a komiszáros? - kérdezi szorongva.

Az ostoba cseléd olyan közönségesen tud felelni:

- Nem mondott semmit...

Szomorúan lesüti a fejét...

Ez azt teszi, hogy nem fog eljönni.

Ezen aztán megütődik... Elgondolja, hogy nagy bolondot tett... Mégis jobb lett volna, ha nem küldött volna érte.

De a komiszáros mégis csak eljön... Megriad... A láng futja el az ábrázatát... Jaj már itt jön az ablak alatt... Peng a sarkantyuja...

Az főnhordja a fejét. Ő van megalázva, mégis csak ő van megtörve, a ki ugy elutasította magától.

Mégis csak neki kellett a derekát beadni.

Mit is mondjon hát neki? Azt sem tudja, mit beszéljen. Miként kezdje.

Legjobb lesz egyáltalán, ha nem mond semmit. Bort hozat neki... Szivesen látja, iszik, poharazik vele. És azután fölford tücsköt, bogarat; beszél haszontalanságokról, jó időről, szélről, esőről, szántásról, vetésről, a négy tinóról, melyet majd elloptak, a csavargókról, a kik Bócsán is megfordulhattak volna... Valójában pedig beszél a nagy semmiről.

Ekkor azután közbe odanyom egy száz forintost a komiszáros markába, mintha azokért a sok szivességeért tenné, hogy a tanyáját egyszer és másszor utjába ejti.

És aztán ugy is történik.

A komiszáros ur nagyon jóízűen megissza a borocskát, egyik pohárával a másik után, sőt véleményt is mond, hogy ez a széktői siller mégis jobb annál a fehérnél, mely a Csanálosban terem.

Szilágyi uramnak még a lelke is örül.

- Hála Istennek! Jól iszik a komiszáros uram ő kegyelme.

Sőt a mit a nagyuram ugy suttyomban már olyan régen ott szorongat a markában, a százforintost sem löki vissza a kezével.

A kezébe átengedi csuszni szépen... Azután átvándorol az a komiszáros ur kezével a bőrös nadrág zsebébe.

Szilágyi uram egy nagy lélekzetvétellel megkönnyül.

Egyszerre megszikkad a homlokán az a nagy verejték.

Sóhajtja örömmel.

- Hála Istennek! Elvette!...

Amaz pedig rosszul, gunyosan elmosolyogja magát,... azaz, hogy ez már több a mosolygásnál, majdnem kárörvendő nevetés az a gazduram szemébe.

- No lám, kegyelmed is azt tartja, hogy harmadikban válik el.

Kiveszi a zsebéből a százforintost és oda tartja az orra elé.

- Tudja-e kegyelmed, hogy ez a harmadik százforintos?

És folytatja gunyos, kárörvendő mosolygással:

- Egy százas még csak gondolkodóba ejtett, a második, a kettő, gyanussá tette kegyelmedet előttem, de ez a harmadik, édes gazduram, a mellyel meg akart vesztegetni, most már egészen bebizonyit előttem mindent, a mit gondoltam... És most már kivehetem ezt az írást is a zsebéből.

Szilágyi uramban csak elhalt a lélek...

Óh teremtem, hogy belevittem magamat!

A komiszáros nyugodtságra, csendre inti; még némi kis impertinenciával vigasztalja is, hogy ő minden föltűnést el akar kerülni... Éppen azért van mellőzve magának a királyi városnak a

hatósága is e dologban, ő van egyenesen küldve a vármegyétől... Voltaképpen nem is le-tartóztatni, elfogni jött ő kegyelmét... Hanem hát mégis csak egy kis valami megkérdezni, egy kis megtudni valója lenne a törvénynek ő kegyelmétől.

És most föl is mutatja azt az írást.

- Egy kis utra kell rászánni magát... Föl is ülhetnénk a gazduram kocsijára, mintha csak a tanyára mennénk... Aztán akár a pákai állomáson, akár Félegyházán ülhetnénk a vasutra.

Szilágyi uram a pohárszékig tántorodott.

Megtámaszkodott a sarkában.

- Hanem hozzon legalább három váltat fehér ruhát... Mert egy kicsit tovább oda talál lenni hét napnál.

Egy borzasztó gondolat, egy borzasztó valóság futott, cikázott át agyán.

A legborzasztóbb!

Bizonyos volt... Semmi kétség sem fért hozzá.

Szegedre viszik.

Összeszorította öklét... Erős lett abban a pillanatban. Büntelenségének egész bátorítása szívébe, arcába lökte, kergette a vért.

- De miért? - kérdezte nagyon föllobbanva, fölgerjedve.

A komiszáros uram nyugodtan felelte:

- Soha se kérdezze azt kegyelmed, maga tudja legjobban, hogy miért.

Szilágyi uram elébe állt, bátran a szemébe nézett.

- És van lelke az urnak, hogy ezt cselekszi velem?

A komiszáros rászegezte éles sasszemeit, keserű gunynyal nézve le rá. Nemcsak szemei, hanem szavai is gyilkoltak.

- Hát kegyelmednek volt lelke annyi ártatlan vért kiontani?

Szilágyi uram a fejéhez kapott mind a két kezével.

Azt hitte, ott hal szörnyet abban a pillanatban. Ott rogy le az alatt az iszonyu vád alatt...

- Ki meri ezt nekem mondani?

A komiszáros ur most már hideg könyörtelenséggel folytatta:

- Azok, a kik ott voltak, a kik tudják, a kik látták, hogy ott voltál, jó ember, a rablók között.

Most már tegezte is.

És a legkegyetlenebb csufolódással, jó embernek cimezte.

S bevégezte tompán.

- Minden be van bizonyítva.

Szilágyi uram mérgesen ütött öklével a pohárszék sarkára... Azért is megmutatja, hogy semmi sincs bebizonyítva.

És a minek már régen föl kellett volna ébrednie lelkében, a végveszély pillanatában teljes erélye föllángolt, kitört.

Egész fölindulással maga biztatja a komiszáros uramat, hogy csak siessenek, minél hamarabb be kell bizonyítania ártatlanságát...

Nem alszik egész éjjel. Akármilyen szép, tiszta szobát adnak is neki szállásul, el nem tudja magától üzni azt a gondolatot, hogy nem vendégfogadó az, hanem börtön.

Másnap mindjárt egy ur elé viszik, a kinek tőle valami kérdezni valója van... Így mondják illedelmesen, de jól tudja, hogy az a vizsgáló bíró.

Alig van ott negyedóráig. - Azon veszi észre magát, hogy nem ő tőle kérdeznek, hanem ő neki mondanak el valamit. Egy rémületes esetet; hanem terjedelmesen cifra szavakban, hogy csak úgy zúg bele a feje.

Csak úgy szédül, csak úgy zúg tőle a feje.

És kérdezik tőle szépen, nyájasan...

- Ugy volt-e az?

Azt feleli, hogy igenis, úgy volt... esetről-esetre, óráról-órára, minutumról-minutumra...

És mikor ezen átesik, csak akkor eszmél, hogy ez mind csak azért történik, mert ő bele van keverve a Pákayék kirablásának, meggyilkolásának esetébe.

Nemcsak bele van vonva, hanem teljes csalthatatlansággal be van bizonyítva, hogy akkor éjjel ott volt a kistóhajlati csárdában... Jelen volt a rablás, a gyilkosság eseténél.

Kimélve intézik hozzá a kérdést.

De mégis intézik.

Részes volt-e abban a dologban?

Mit mond erre?

Feleljen erre!

Mit feleljen?

Megirtózik csak a gondolattól is, hogy ilyen kérdésre felelnie kellett.

Nem. Nem. Soha.

Elszörnyedt... Eláll az esze, a gondolkozása.

Ki beszélhet róla ilyeneket? Ki tud róla ilyent?

A bankó nem mondhat annyit. Ki tudhat arról valamit, hogy ott volt?

De hát hogy, mint történhetik ez? De hát ki mondhatja ezt róla?

A tanu.

Mert tanu van rá, a ki ezt beszéli.

Tanu ő ellene? De hát ki?

Elgondolkozik.

Ah! nem lehet az!

Elkeseredik.

Eszébe jut a Bana Sándor haragja, a Bana Sándor fenyegetése.

Az emberek gyarlók, feledékenyek. Nincs háladatosság a világon.

Nem! Nem! Nem lehet az! Ő jelentkeznék tanuul ellene! Ugy van, annak a nevét hallja. És még amannak a nevét is fölolvassák.

Óh Istenem! Hát a kikkel legnagyobb jót tett, azok árulták volna el? Hallja is, nem is, a mit olvasnak.

Szomoruan, fájón mosolyog és megundorodik ilyen emberi rosszaságon, romlottságon.

Óh Istenem! Hát még a Magduska is.

Simogatja égő, szédülő homlokát.

A Magduska tette volna ezt?

Nem, nem; az már csakugyan nem lehet.

Nem, nem. Bizonyosan más az! De hát kicsoda?

S ha más árulta is be, az ő neve mit keresett...

Szédül, töri a fejét.

És megint csak az a bankó jut eszébe. A Kolofánt Mihály, a Gátugró János. De a Kolofánt meghalt. Az a juhász pedig nem is ösmeri őtet.

És mégis azt mondják neki, hogy van itt egy olyan ember, a ki a szemébe fogja mondani, hogy ott volt, hogy vele volt ott.

Annak a nevét is megmondják.

Csakugyan a Gátugró János.

De ez meg már istentelenség.

Hiszen nem is ösmeri azt az embert.

A szive könnyül még is egy kicsit.

Tehát még sem a Bana Sándortól és hála Istennek, - nem a Magduskától jön az egész.

Nem kell a lelkének megundorodni a hálátlanságtól.

De azután megint elkomorodik. Mit keresnek hát itt?

Ez mégis borzasztó, hogy ilyen vád alatt áll...

És tanu van rá.

Teremtő egy igaz Isten? És van? És létezhetik egy olyan ember, a ki azt mondja, hogy ott volt a rablók között? Hogy létezhetik ilyen?

Egyszerre elborzad...

Miért ne létezhetnék? Láthatta ott. Hiszen ott volt csakugyan... És nem tudhatja igazi okát annak, hogy mit keresett ott. Csak láthatta abban a borzasztó zavarban. Husz esztendeje annak. Emlékezhetik-e tisztán a nevekre?

Miért ne zavarhatná össze a dolgot; miért ne hihetné, ha egyszer ott látta a többi között őket is társukként?

Óh csak egy, egyetlen dolog segíthetne rajta... Most látja csak, hogy egyetlen mentsége van...

Ha valaki emlékeznék arra, ha valaki meg tudná mondani, bizonyítani az ő ottlétének igazi okát.

És ilyen van.

Az igaz, csak egy van, de van, a ki tudja, a ki gondolja, a ki bizonyíthatja, mert az életét mentette meg... A Magda!

De vajjon nem állíthatnák-e viszont ellene, hogy igenis, megmentette a kis leány életét, de azért egy volt a rablók közül, csak abban különbözik a többitől, hogy abban a pillanatban egy kissé jobb emberi érzés, a szájalom, szállotta meg.

Ah, de itt többet kell bizonyítani... A valódi okot... Hogy miért volt ott?

Arcán koronként helyet keres magának a derű szívében, a bizalom, a remény... Hiszen Magda, ha nem is tudja, de elbeszélése után gondolja, hogy ki volt ő.

Sőt majdnem fölkiált örömeiben... Személyesen is felösmerte abban a fájdalmas pillantásban, mely őket egymástól elidegenítette.

Mosolyt erőltet ajkára.

Magda jól tudja, hogy ő a Pista bácsi. S talán éppen azért jött, hogy őtet szabadítsa, büntetlenségét bizonyítsa.

És mégis ismét kétely jön a szívébe, bánat az arcára.

Vajjon nincs-e tőle annyira elidegenítve, nem gyűlöli-e amaz elbeszélés után? Vajjon tenne-e egy lépést az ő megmentésére? Mondana-e egy hangot, egy mentséget azért, a ki oka az ő apja, az ő anyja és az ő testvérei halálának?

Eszébe jutna-e mindezek mellett, hogy nem élne, ha ő nem ragadta volna védő kebelére?

S ha talán volna ilyen jó szíve, könyörületes szíve... ilyen becsületes és minden gyűlölséget félretenni tudó szíve, lehet-e kívánni tőle, hogy ezt cselekedje?

Lehet-e kívánni, hogy egy leány elhalt édesanyjának az emlékét bemocskolja?

Biztatni arra, hogy mondja el, hogy az anyja egy rossz személy volt... És annak a bűne nyitott utat, adott alkalmat ahhoz az irtózatossághoz, mely apja és testvérei halálát okozta.

Hogy kérhetné erre? Hogy kívánhatná ezt tőle? Volna-e ehhez lelke?

Pedig ez egyetlen mentség nélkül el van veszve... Még több történhetik vele, mint a mitől félt egész életében, hogy tisztességes neve be lesz mocskolva.

Ha a fejére esküsznek, az ő szerencsétlen, boldogtalan fejére... Még szerencsének nevezheti, ha csak hosszú - most már a korát tekintve - örökös, a sirig tartó fogságra hurcolják, arra a szomorú Illavára, ott, odafönn a sötét hegyek között.

A komiszáros ur kiintett, hogy hadd jöjjön be a tanu.

De még ő hökkent meg legjobban.

Nem a Bana Sándor volt az; nem ő lépett be előre.

A Bana Sándor megcsóválta a fejét. Keserűen mosolygott.

Megkötötte magát. Mást tuszkolt be maga előtt

És ekkor belépett az, a kire Szilágyi gondolt, a ki mindent tudott róla, az, a ki tudja, hogy ártatlan abban az iszonyatos dologban... A kinek elbeszélte mindent; aranyos, szép ifjúságát, szerelme boldogságát. A ki előtt kinyitotta egész szívét.

A ki megmentője lehet, ha akar lenni.

Mihelyt meglátta, nem tudott egy percre kételkedni benne. Mást hinni, mint a mit remélt.

Elmosolyodott reá.

Mint a hogy a fény föl villan a sötét éjben, szemei megvillantak. Reménye, bizalma, ereje, gondolkodásképesége, minden, minden - a mi már el volt veszve, - még a hite is az Istenben és emberekben.

Teljes bizalma volt benne. - Ebben nem csalódhatik.

És Magda nem kéreti magát, nem szorul sok kérdezősködésre... Elmond mindent szépen, illedelmesen és okosan, a nélkül, hogy az ő édesanyja emlékezetét megsértené.

Elbeszélése élénk, tele van érzéssel, még az irtózatost is érdeklő hallgatják, kivált mikor egész megindulással beszél megmentéséről és érzéssel, melegséggel élete megmentőjéről.

Ime, Szilágyi uram tisztázva van, meg van mentve.

Magduska megmutatja, hogy nemcsak szíve van, de esze is.

Még Sándor is gyönyörködik benne, minden gyűlölség mellett.

Mindnyájan elismeréssel s némi bámulattal fordulnak Szilágyi uram felé.

A komiszáros ur is csak ámul-bámul. Először a fölött, hogy nem is a Sándor, hanem a Magda beszél. Hiszen ő egészen mást várt, mint a mi következett. Ezeket ugyan behivathatta tanúnak.

Sándor most gunyosan mosolyog a komiszáros ur szemébe, mintha mondaná: Azért, hogy én utálok, gyűlölök valakit, nem állok ám be ellene tanubizonyságnak.

A komiszáros dühös, hogy felsült vele.

Szilágyi uramnak a keble emelkedik. Arcára az öröm egy gyenge mosolyával, a szelid nyugalom kezd lassan visszatérni.

Nem fölhabzó öröm önti el a szívét, de annál is édesebb.

Magdán édes, meleg szeretettel pihenteti szemeit. A lelke, szíve is megpihen annak jó, becsületes háladatosságán.

Boldog. Nagyon boldog.

Karjait szinte tárja messziről... Szeretné a keblére ölelni.

Nemcsak az élete nyugalomát, a becsületét mentette meg a jó lélek, de boldoggá is tette. Ezzel a cselekedettel azt mutatta meg, hogy megbocsátott neki, nem gyűlöli a régmúltak hibáiért, és bebizonyította azt is, hogy jószágait sem feledte el, a melyekkel elhalmozta, de eszébe jutott az is, hogy az életét megmentette.

Hála Istennek, ismét van valakije a világon, a kit szeretni tud, s a kihez úgy ragaszkodik; most még nagyobb oka van azt szeretni.

Nincs oka kételkedni az emberi szívben, becsületben.

Most már csak az a kérdés, mennyi hitelt érdemel, mily erővel bír a törvény előtt egy ilyen szegény asszony egyszerű elbeszélése? Mit lehet abból elhinni, a mit négy éves korából beszél?

A komiszáros csak gunyosan mosolyog. - Az arcára van az irva:

Hogy az mind semmi, mind hiábavalóság, a mit ez az asszony beszélt. Egy nagy, erős cáfolat áll azzal szemben.

Hasztalan örültek. Korán van még az öröm. Nem is úgy van ám ez, a mint ti itt szépen jóban maradtatok, összebeszéltetek. Egészen másképpen van az.

Van ám itt más, más tanu is, a ki nem fog elpalástolni semmit az ő kedvéért, a ki betyármód szerint azt tartja, : együtt áztunk, együtt fáztunk, együtt száritesanak bennünket.

Bizony megpuhult Gátugró János. - Azt mondta a komiszáros urnak ravasz szemhunyoritással: No csak hadd legyen itt a Szilágyi István uram is, ha én itt vagyok.

Ugy lesz az jó.

Pödrő uram hát biztos volt a dolog felől.

Ez fog majd mindent megmondani igazán.

A cimbora.

A büntárs.

És ekkor bevezetik Gátugró Jánost.

Pattantus Pödrő Péter gunyosan elmosolyodik.

Szilágyi uram azt mondja magában: Soha, de soha nem láttam ezt az embert. Azután egyszerre meghökken. Helyes-e, a mit mondott?

Kiigazítja: vagy ha láttam, egyszer, csupán egyszer, de még csak szót sem váltottam vele.

Mit tudhatna rá ez az ember?

A bankó, a mely ott volt a Kolofántnál!...

Hát tőle kellett annak éppen ahhoz kerülni? Nem adhatta volna más neki? De látta ez az ember, hogy ő adta neki! Hát azután, ha látta is, ha ő adta is, mit bizonyít az is?

Ah teremő Isten! De azért mégis elhalványul, szédül.

Azt mondja valaki, ugy csupán az asztal alá, aligha nem a komiszáros:

- Nem szegezett a mellének pisztolyt, és mégis száz forintot adott neki...

Ah, nem adnak hiában, egy csendesen iddogáló futóbetyárnak, ok nélkül száz forintot?

És azután nem bir felelni, mikor azt kérdik tőle: ösmeri-e ezt az embert?

Pedig olyan szépen, olyan nyájasan, kiméletesen kérdi a bíró:

- Mondja meg kegyelmed bátran, minden habozás, félelem nélkül.

Mert a vizsgálóbíró is szinte sajnálja, hogy ismét így fordult a dolog.

Ugy sajnálta őket.

Az a szép és értelmes nézésű menyecske, kinek, a mikor beszélt, a jóság, őszinteség ragyogott a szeméből, az nem beszélhetett mást, mint igazat és ez a jó, becsületes képű, tisztességes öreg ember egészen megnyerték a szívét.

Szilágyi uramat a megdöbbenés tartja fogva... Arca folyvás halotthalavány.

Igazán nem ismeri azt az embert, csak akkor látta egyszer, mikor,... mikor.

Mikor? No, csak mondja ki kegyelmed.

Zavarban van! El nem tudja gondolni, mit mondjon. Tudja, hogy mit kellene neki mondanía, de nem tudja, hogy fejezze ki magát... Mit beszéljen, hogy magát valami nagy bajba ne keverje?... Ha azt vallja, hogy akkor látta, egyszer, mikor a Kolofántnak a bankót adta... már maga ellen vall; már el van a bankó vállalva... És éppen ezen indul, ezen fordul meg minden.

Teremtő egy igaz Isten! Hiszen nem akarnak ellene egyebet bizonyítani, mint a Kolofánt Mihálylyal cimborálását s azt, hogy a barátság elhallgatását fizette meg.

Azután jön a többi.

Óh teremtő! Hát csakugyan rám szakad ez a dolog?

Hát csakugyan nem szabadulok meg ettől az irtózatosságtól, mely egész életemen át üldözött? Hát csakugyan nem szabadulok meg ettől a szörnyű gyanutól, vádtól? Hát csakugyan el kell vesznem büntetlenül?

S mert ő nem bir szólani, kérdezik hát Gátugró Jánost.

És Gátugró János csakugyan beszél.

Pödrő Péter uram újra diadalmasan fönhordja a fejét.

Szilágyi uram ráteszi a szék karjára a kezét, meg kell támaszkodnia, oly súly nehezedik reá, hogy reszketnek még a lábai is.

S a mint éppen ajkán van s mondaná, hogy nem ösmeri ezt az embert; a mint küzd, a mint még sem bir hazugságot mondani, csak szeretné a dolgot magyarázni: abban a pillanatban előzi meg Gátugró János és egész határozottsággal mondja a szemébe, hogy igenis, régen, régóta ösmeri.

Ezen a szemtelenségen összerázkódik Szilágyi uram; a mely vér mind lehült, mind elhalt benne, most feltör a szívére, az arcára.

- Hazudik, - kiáltja. S botránkozó harag lángja borítja homlokát...

Az már aztán olyan sok is volt, hogy még Pödrő Péter is sokalja ezt a nagy szemtelenséget.

Hiszen még a nevét sem tudta, éppen ő tőle kérdezte meg a gazember, ő kegyelmének, Szilágyi uramnak a nevét és mégis azt mondja, régen ösmeri.

Bizony ezért mégis megérdemelne talán egy pofont.

Hanem megleégli, hogy megcsóválja hozzá a fejét.

De nyomban ezt is visszavonja. Megállítja a fejét a fele utjában.

Mert a szemtelen gazember még keményebben folytatja:

- Igenis, ismerem ő kegyelmét azóta, mikor együtt voltunk a Pákay kirablásánál.

Erre aztán egyszerre elhalnak mindnyájan.

Szilágyi uramat most már nem menti meg semmi többé.

Ime, két tanu van ellene.

Mert még a védő tanu vallomása is váddá sulyosul ellene az utóbbinak erejétől; mert az is azt bizonyítja, hogy ott volt. Az azután nem kérdés többé, hogy egy kis lány életét megmentette. Ah, most már nem is úgy fogják azt mondani, hanem hogy megóvta. Elengedte ennek az egynek halálát.

Azért mégis terheli az egész bűn sulya.

A vizsgálóbíró érzi, tudja legjobban, mi következik.

De aztán éppen akkor, midőn így holtra vannak rémülve mindnyájan, egyszerre megváltozik minden.

Elcsodálkoznak; de legjobban a komiszáros ur maga, mikor látja, tapasztalja, a mit csinál, és saját füleivel hallja, a mit ujabban mond a Gátugró János.

Kénytelen meggyőződni a felől, hogy ebben a második tanuban is szörnyen csalódott.

Gátugró János még előbbre lépett egyet, s nem is a vizsgálóbíróhoz, hanem Szilágyi István uramhoz szól:

- Ne féljen kegyelmed semmit... Nem vagyok talán huncut, hogy ártatlan, becsületes embert keverjek a bajba.

Ha nem volna ez a dolog olyan nagyon szomorú, elmosolyodnának.

Azután a vizsgálóbíróhoz fordult.

- Megmondom én, kik voltak ottan...

És ekkor elmondja egytől-egyig mind a kilenc betyár nevét, a kik résztvettek a Pákay kirablásában és megölésében. - Jól tudja, azt mondja, mert ott volt ő is. El nem tagadja. Csakhogy bizonyíthassa, hogy mégsem olyan bűnös, mint a többiek. Majd kisül az mindjárt, hogy ő nem ölt meg senkit.

Mindenki félt, szorongva figyelt, míg a kilenc rabló nevét elsorolta. Csak akkor lélekzettek szabadon, mikor szerencsésen végére ért, a nélkül, hogy Szilágyi uram nevét említette volna.

No lám: ugy-e, hogy nem volt ott a rablók között Szilágyi uram?

Megint volt olyan dolog, a mit nem állhatott meg Pödrő Péter uram szó nélkül; mintha ő is restellett volna benne valamit.

- Hallod-e te, nagyon sokszor elmondhattad volna már ezt. Hát mért nem mondtad el?

- Hát azért nem mondtam el, mert nem dukál olyat elmondani; - hanem most már, hogy ártatlan embert kevertek bele, hát nem állhatom a dolgot...

Erre is fitorította az arcát a komiszáros ur, a többieké pedig egészen más kifejezést öltött magára.

Ha olyan alávaló betyár nem lett volna, talán meg is bámulták volna.

Még azzal nem fejezte be; azt tette a szavai után:

- Ha még csak ártatlan volna előttem ő kegyelme, de ő neki még nagy háladatossággal tartozom. Neki köszönöm én most az életemet...

De már erről, bár most magához tért, még maga sem tudott Szilágyi uram ő kegyelme semmit.

De Pödrő Péter uram sem tudott, s nem hagyott békét, firtatta tovább egyre a szerinte ellentmondásokkal teljes dolgot és nagyon jól tette, hogy firtatta; annál tisztábban állott Szilágyi uram.

Ráförmedt Gátugró Jánosra:

- De hát akkor miért tudakoltad tőlem olyan nagyon a nevét?

Gátugró János vállat vont.

- Én nem kérdeztem, uram... csak örültem, hogy az urtól megtudtam, kinek legyek háladatos azért, hogy nem lettem gyilkos és ártatlan vér nem mocskolta a kezemet.

Most, e szavai után Gátugró János nagyon bőbeszédű lett és a mint a rémes éjszaka történetének bevallásához fogott, mindnyájan csodálkozva láthatták, hallhatták Szilágyi uramnak tüzes védelmét folytatni az által, a kit vádlójául hívtak.

Mint a hogy a háladatosság okát, úgy az egész dolgot el nem tudta gondolni Pödrő Péter.

- Hallod-e ember, te mégis csak azt mondd, hogy ott volt ő kegyelme.

- Ott ám, de egészen másképpen. - Majd kijön annak a sora.

És ime Gátugró János vallomása alatt Szilágyi uramnak mind jobban kiderül az arca; nemcsak azt érzi már, hogy az, a kit az ő szerencsétlenségére, vesztére hoztak, az ő megmentéséhez járul, hanem sejti, hogy e vallomás által teljesen ki lesz tisztázva a vád alól.

És úgy is van.

Ime, nem hogy váddal súlyosodnék reá, de ő egészíti teljes bizonyítékká a Magduska vallomását.

Lám-e, még abból is származik valami jó, ha a gonoszok közül valaki életben marad! A kilenc rablógyilkos közül a gondviselés az utolsót azért tartotta életben, azért óvta meg annyi baj, annyi üldözés, annyi tömlöcözés után, hogy egy ártatlan ember becsületének védelmére kelhessen.

Talán fog ez valamit az ő sorsán is könnyíteni.

Gátugró János ekként folytatta:

- Igenis, azért vagyok én háladatos Szilágyi uram iránt és azért mondom meg, hogy ő kegyelme nem volt a Kolofánt betyárcimborái között, mert láttam, tudom, hogy a míg birta ő kegyelme védelmezte az asszony meg a gyermekek életét.

Lesütötte komoran a fejét, mintha a mi következett, jobban nehezebbre esett volna, mint a többi vallomás.

- Bizony gyilkos lettem volna, ha ő kegyelme nem volna... Mert nekem parancsolta a Kolofánt, hogy a kis leányt öljem meg. Ő kegyelme kikapta a kezemből, s elvitte onnan. Bizony ő kegyelme is csak úgy váltotta meg az életét kialkudott pénzen a Kolofánttól.

Gátugró János ekkor fölemelte a fejét némi kevélységgel.

- Ugy-e, ő kegyelmének köszönhetem, ha nem jutok az akasztófára?

Pödrő Péter uram csak dult-fult; azért hát csak megint ráripakodott. Dühös volt reá szörnyen, hogy vele sült föl legjobban.

Könnyebb is volt a lelkének, ha érzékenyen kicsufolja.

- Ejnye, de nagy a törvény-tudományod.

Bizony, tudta azt jól, mi végből hozta szemre Szilágyi uramat.

- Jó, jó! Csakhogy ideértünk, atyafi. Hát a Kolofánt Mihály? A Kolofánt Mihályt mégis csak te ölted meg! Tehát mégis csak gyilkos vagy!

Gátugró János fitymálva vállat vont; mintha azt a dolgot nagyon is rendén valónak, még csak bűnnek sem találná.

- Hm! Az egészen más.

- Már mért volna más?

- Azért, mert az nem volt ártatlan lélek, az egy gonosz sátán volt. Az én életem megromtója... Én sem lettem volna soha sem betyár, sem rabló, ha az az istentelen, pokolra való a világon nem lett volna. Hej, tizenhét esztendő legény voltam én akkor, mikor ez esett. Odajött a karámhoz, a hol bojtár voltam. Megrugta a gazduram talpát, hogy keljen föl. De boros volt a

gazduram és azt mondta, nem megy. „Már pedig muszáj innen jönni valakinek”, - mondta. - „Mit tegyek?” - kérdeztem én. Hát azt mondta a gazduram: „Eredj hát Jancsi, ha muszáj.”

Sokáig hallgatott.

Azután nagyot sóhajtott.

És mormogá tompán, sötéten:

Egész életének bánata, boldogtalansága volt abban az egy szóban:

- Elmentem.

Erre egyszerre, haragosan, zordan legyintett a kezével.

- Ej! Nagy jussom volt nekem azt az embert megölni...

Szilágyi uram most már kiszabadult a vád alól teljesen. Nem illette tovább semmi abból az irtózatos gyanúból. De azért csak ott volt. Nem elégette meg azt a pár szót. Ő biztatta a vizsgálóbíró, hadd jöjjön minden egészen tisztára.

Hogy a Gátugró János vallomása mindenben egyezett a Magdus elbeszélésével, s a kik egymással soha nem beszéltek, egy nyomon, egyformán mondtak el mindent, tette a napfénynél is tisztábbá Szilágyi uram becsületét.

Voltaképpen hát Gátugró János is kellett ide.

Tudja az ég! Ő maga Szilágyi sem hihetett mást, minthogy az Isten rendelte így.

Éppen azért, még azt sem birta megállni, hogy a komiszáros urnak is meg ne köszönje, hogy őtet üldözőbe vette.

Az szégyelli is és nála senki se fog szebben, melegebben beszélni a becsületes öreg emberről.

Szilágyi uram, nem mondja ugyan, hogy ez mind semmi, hanem úgy igaz az mégis, hogy mindezekből a legnagyobb boldogság az, hogy ezek által, a mik most történnek, ismét hozzájut a Magduska szívéhez, a Magduska szeretetéhez, kiről örömmel látja, hogy nem feledkezett el sem ő róla, sem jótéteményeiről, sem a háládatosságáról.

Mégsem cudar, mégsem alávaló hát ez az egész világ.

Most már azután egészen nyugodt Szilágyi uram.

Mint a felhőtlen ég, oly derült arccal, főnhordott fővel tud nézni mindenkire.

El voltak üzve, üldözve a kísértetek örökre. A sziv sebei begyógyultak, most már ismét fogékony volt az édesebb érzelmekre.

De legédesebben tudott nézni mindenek között arra a jó, kedves asszonyra, a kinek az ő szeme pillantásai is jól estek, a kinek az ajkai mosolyban, a szemei könnyekben fürödtek, mikor a kezét megfogta és megköszönte neki azt a jót, azt a nagy jót, a mit vele cselekedett. Ugyanannyi volt az, mint az ő cselekedete régen; csak ő is az életét köszönhetné volna neki vagy talán többet.

Nem birta megállni, hogy a keblére ne ölelje.

Nem is kérdezte, hogy szabad-e?

Szabad. Hát hogy ne volna szabad!...

Mikor mindnyájan úgy el vannak érzékenyedve, hogy a szemüket törülgetik.

És aztán ott sirnak egymás keblén.

Szilágyi uram simogatja az ő édes leányának a fejét.

Az öreg emberek sóvárgó, édes érzelve, a leküzdhetetlen, ellenállhatatlan atyai vágy forr, nyüzsg, fészkelődik, helyet keres magának a szívében. Az a nagy, fájdalmas sóhajtás, mely hozzátartozót keres magának.

Szeretné, szeretné,... de csak nem meri kimondani.

Fájna neki nagyon, ha visszautasítanák. Ha vágyát, szándékát rosszul ítélnék meg.

Pedig érzi, hogy óhajtása csak félig van betöltve.

Hogy nyugodalma, boldogsága teljes legyen, abból még mindig hiányzik valami.

Lelkében támad egy gondolat, mely sugdossa neki, hogy mi az...

De csak kerülgeti, nem mondja meg egyenesen, csak célozgat és lassan-lassan indul a cél felé.

- Magduska! Jut-e még eszedbe az a szép kis tanya? Ugy-e, visszajöttök arra a szép kis tanyára?

Magduskának egyszerre kiderül az arca, mosolyog, de csak aztán ismét hamar elszomorodik, félénken a Sándor arcát lesi.

Sándor a fejét csóválja.

Hát nem szabad arra még csak gondolni sem.

Szilágyi uram nagyot sóhajt, a szemét törülgeti.

Hogy és miként merne hát még többet mondani?

Sándor dörmög; de azért ő is törülgeti a szemét, - majd nem bírja tovább állni azt a sok furcsa, kétes és egymással viaskodó érzelmet, mely szívében harcol; a Magdus vállára teszi kezét, hogy lefejtse a gazduram kebléről, de azért odanyújtja a gazduramnak a kezét bucsuzóra.

Haragszik is, szánakozik is.

És azt mondja:

- Tudja kegyelmed, ez mind nagyon jól van. Semmi panaszunk nincs egymásra. Nem is egészen a világra való nézve... hanem hát mégis csak jobb lesz, ha mi a Lakatosné asszonyom tanyáján maradunk... Mert lássa, kegyelmed. Kegyelmetek majd csak örökké sirnának, rínának a Magduskával... én pedig nem szeretem az ilyen búbanatban telhetetlen életet.

Mondja, hogy megbocsátott.

Nem úgy igaz az, nem tudja megbocsátani, hogy olyan szomoruvá tette ezt az asszonyt.

Haragszik ezért. Pedig azért ő is csak törülgeti az inge ujjával a szemét.

- No, megint már no, gazduram! Nem szeretem már ezt a dolgot.

De azért még folyvást tartják egymás kezét, nem birnak válni, nem birnak bucsuzni; a lelkük fáj, a szívéük fáj, majdnem megszakad s reszketnek az ajkaik, a hogy a zokogást visszafojtják.

A Sándor nagyon mérges, fél, hogy még majd ő is jobban elérzékenyedik.

- No, jól van már, no! Most már minden megvan, hát vége van... Kegyelmed megvédelmezte a Magduska életét. Mink is megtettük a magunkét. Magduska is megvédelmezte a kegyelmed becsületes nevét. Kegyelmed jó ember, becsületes ember... Mink is azok vagyunk... Aztán hát ez elég... Kegyelmed jó hozzánk, mink is jók vagyunk... Aztán nem tartozunk egymásnak többel semmivel.

De Magduska és Szilágyi uram is másként gondolkoznak... De bizony tartozunk, örökké tartozunk. Mindég, még csak élünk, örök hálával, örök szeretettel.

És Szilágyi uram a válás után folyvást csak érzi, hogy a szive csak mégis nehéz marad.

Nemcsak azt lehet mondani, hogy valami hiányzik neki, hanem ugyszólván minden hiányzik neki.

Az a nagy vágy, hogy ő valakit atyailag szeressen, s az őtet viszont úgy szeresse, nőttön-nő a szívében... és ahhoz az egyhez, ahhoz az egyetlen egyhez van a szeretet növe.

S egy gondolat tölti el azután szívét, lelkét, mely nem hagyja nyugodni, mely háborgatja örökké, mely mint elvetett mag, megfogamzott az agyában, ott gyökeret vert és lenyújtja szárait a szívéig, azt körülfogja; nem válik el többé, vele jár, vele kel, vele álmodik...

Mikor ez a gondolata először támadt, elmosolyodott. Azóta is el-elmosolyog, gyönyörködik rajta.

Ugy-e, jó lesz! Nagyon jó lesz...

Elédeleg ezen az édes, jótévő gondolon.

Ha nem látja is mindig maga mellett, ha nem néz is a szép, szelid szemekbe, ha nem fogja is áldott kezét s nem hallja is folyvást édes szavát, mellyel örök hálájáról beszél, ha nem emelkedik is lelke meleg könyei látásán, édes, szelid mosolygása nem ragyogja be házát, hogy vén napjainak éltető verőfénye legyen, mint a napsugár, mely beragyog az ablakon s mindent bearanyoz maga körül.

Mindegy, ha távol is van tőle.

Ott van a lelkével.

Nem bánja. Vele van az a gondolat... Mely az övé egyedül. Olyan édes az a tudat neki, a mit elhatározott.

Olyan nyugtalan, de olyan nyugtalan a lelke, míg e gondolatnak nem enged.

Addig folyvást hiányzik valami az örömeiből, nyugalmaiból.

Végrendeletet tesz.

És most már nagyon boldog, egészen nyugodt lesz egyszerre.

Lelke buzgón fölemelkedik és úgy érzi, hogy ez az, a mi hiányzott neki... Ez az, a minek történni kellett, hogy be legyen töltve minden,... hogy ne hiányozzék semmi.

Hogy a saját lelke is ki legyen engesztelve.

Most már ki volt engesztelve az is.

Elédeleg azon a jótékony gondolon; milyen gazdag lesz az a jó teremtés, ki az ő szívének, lelkének választott gyermeke. Édes örömeiben, édes álmokban ringathatja magát, ébren, álomban. Valamennyi gyermekét gazdaggá, boldoggá teheti.

És aztán most már nemcsak boldogságot érez, de büszke is arra, a mit cselekszik. Kevély arra, hogy milyen nagyon jót tesz, hogy magát ilyen jó embernek tudja.

Áhitat, kegyesség tölti el a lelkét, s hálát ad Istennek, a ki megmutatta neki az utat, mely a kibékülés felé vezet.

S utóvégre megnyugszik abban, hogy szükségesek voltak ifjúságának botlásai, hogy lelke megtisztulásában a megbánás ösztönt, óhajást adjon öregségére, kegyessé, vallásossá lenni.

S mikor most a templomba megy s hallja azokat a szép énekeket, s látja a kegyes sziveket szép sorban járulni az Ur szent asztalához, nem érzi többé, hogy a nagy kőívek, boltozatok reá akarnak szakadni.

Maga is szépen, nagy lelki nyugalommal odamegy a többiek között, nem reszket a keze, a mint az emberek bűneit megváltó Ur Jézus dicső, szent emlékezetének áldozik.

S mindazt, mindezt megtette az a gondolat, az az elhatározás, mellyel magát a szegény Pákayék szegény utódainak atyjává tette.

Elmondhatta nyugodtan: „Ime, egész életemet ti érettetek éltem... Az elhaltak helyett engem rendelt az Isten...”

S még boldogabb az által, hogy mint meg lesz az által lepve az az áldott jó asszony, nagy, szegény egyszerűségében.

És édes titok marad ez, melyet holtáig megőriz... nem akar azzal életében kevélykedni...

Csak azután él még szép és boldog esztendőket... Melyeknek nincsen felhője... Az ege soha be nem borul... A meleg verőfény mosolyog reá télen-nyáron. Nem is gondolta, hogy ilyen szép, gyönyörű vénsége lesz. Akár a szép őszi idő, mikor a napok olyan csendes szelidek és egy-egy mosolygó virágocska elő-előtűnik, mielőtt a tél rideg fagya a viruló életet megszüntetné.

Magduskát még csak egyszer-kétszer látja ezután.

Legutóbb azon a szép nagy ünnepen, melyben a templomokat szintén, mint a természetet, virágok ékesítik, piros Pünkösdi napján. Azért piros, mert ekkor örül, mosolyog, nevet, boldog még az ember is egytől-egyig mind valamennyi. Az emberek lelkét az Isten szerető szívének jósága látogatja meg. A legszebb, legnagyobb vendég egész esztendőben.

Magduska is el-elnézi, a mint ő kegyelme a templomba megy.

Az öreg ember arca boldog, mosolygó, ragyogó. Ezüst hajszálai lecsüngenek hátul a ruhájára a kalap alól. Még nem roskatag, még nem törődött. Éppen az a kor, mely szintugy dicsekedhetik szépséggel, mint az első ifjuság.

Ajkán, szemeiben a mosolyok, - a késő őszi virágok.

Azután mindig ilyennek látja képzeletében. Még akkor is, mikor azok a nagy, mélyhangu harangok olyan komoran, mélabúsan szólnak, elhangzanak utóljára fölötte.

Nagy zúgásuk sokszor kihallik oda a pusztára azután is.

Mindig leteszi ilyenkor a munkát a kezéből és megtörli a szemét, és pedig sokszor... sokszor törülgeti.

Most már meg van magyarázva egészen, miért hagyta Szilágyi uram minden vagyonát a Manó Julis leányának, a Pákay-leánynak, a Pákay Magdának, a Bana Sándornénak.

És Szilágyi István uram nyugszik ott, a budai-uti temetőben, abban a boldog hitben, magával, tetteivel kevély, büszke megelégedésben, hogy milyen boldoggá tette a Pákay gyermekét, a Manó Julis unokáit, anyjukkal egyetemben.

Ha még egyszer annyi esztendeig élt volna is a Pákay, még sem hagyott volna csak felényit sem, sem a leányának, sem az unokáinak.

XI.

Most pedig, mikor ennek a történetnek a végéhez értünk, abból, a mit e történet elbeszélésének legelején elmondtunk, már tudjuk azt a csodálatos, ostoba esetet, melyen az egész nagy város elbámult, azt, min ez az egész dolog és a Magduska öröksége megfordult, hogy azt a szép, nagy hagyományt, azt a hat tanyát, melyek között az a szép, pici nyárfaerdős tanya volt a legkisebb, - azt a nagy kőkéményes házat, a sok ökröt, lovat és rideg marhát, heverő gabonát, gyönyörű vetéseket, készpénzt, egyszóval, nagy, nagy vagyont, egy földhözragadt szegény gányóember, a Bana Sándor, nem akarta elfogadni vagy a mint ő parasztosan megmondta, átvállalni.

Hogy is vállalná el azt a vagyont, a mely azé az emberé volt?

Az indulat nem csillapodik, hanem növekedik, nagyobbodik nála napról-napra. Most már fölháborodik, a vére is fölforr, dühös, ha csak előhozzák.

Nem bírja leküzdeni magában; sokszor próbálta, nem bírja leküzdeni.

A miért a sors közékük tolta, csak bosszankodott egykor, de most gyűlöli azt az embert holtában.

Igaz, hogy az tette őket boldoggá, az hozta őket össze, de hát ő tette szomoruvá és százsorta keservessé is gyönyörű, ragyogó életüket.

Miért nem hagyta őket nyugton. Boldogok tudtak volna ők lenni nála nélkül is.

Ime, elrabolta azokat a szép, aranyos napokat; Magduska arcáról a piros rózsákat, a szeméből a melegítő fényt, ajkáról az édes mosolygást, a melytől ragyogott, éledt minden az egész háznál.

És elvitte szívéből azt az áradozó jóságot, lelkéből azt az áldott jó kedvet, mely örömet, édes gyönyörűséget okozott annak az asszonynak, hogy őtet szerette, s nagy boldogságot, ha őtet szerették.

Ha ölelték, ha csókolták.

Most ennek mind, mind vége.

Sóhajtság, sirás, örökös bánat az élete.

Minek volna hát az a nagy gazdagság, ha egyszer ilyen nagy bánat, ilyen keserves, fájdalmas emlékezők, ilyen örökös szomorúság vannak vele összekötve?

Hogy ne haragudnék, hogy ne gyűlölné?

És hogy ne utálná azt a vagyont, mikor mindennek az az oka, azzal az átokkal és keserves pokollal, mely nyomatékkal jár vele?

Annak a vagyonnak pedig még most sincsen a sorsa eldőlvé.

Mert a jóakarók meg Magdust veszik elő, azt biztatgatják, azt szutyongatják, hogy még nem késő... Most is csak tőle függ, hogy még minden az övé legyen.

Csak a keze írását ne adja valahogy arra, hogy eláll a vagyontól...

Hadd nógassa arra a Sándor csak hiába... Huzza, halasztgassa a dolgot... Aztán majd csak kijózanodik a Sándor egyszer. A boszu, a gyűlölség gőze is olyan, mint a boré, egyszer csak elpárolog a fejből.

Csak kösse meg magát, majd meglátja, hogy Sándor hiába akar az elől a vagyon elől megszökni.

Mégis csak a nyakába fog szakadni.

A törvénytevő jó urak is azután úgy vannak ezzel az ügygyel, akár a közel jóakarók; ők is a Magduska részén vannak, ők is csak azt tartják: „Nem kell a dolgot elhirtelenkedni, kivált mikor egy olyan sokat szenvedett, szegény teremtés és számos gyermekeinek érdeke forog szóban.”

A szegény régi Pákay gyászos esetének hatása még oda is elnyulik a jó emberek szívébe.

Nem szabad a leányát elhagyni.

A törvénynek meg különben is van egy olyan okos és bölcs rendelkezése, hogy még annak is, a ki maga hagyja el az ügyét, baját, pártfogót rendel.

Mikor azután egy prókátor van, okvetlenül ott kell lenni a másíknak is.

Mert ha felköti az egyik a kardot, mindjárt csak kell, nem kell, honnan, honnan nem, szembe áll vele a másik. Éppen olyanok, akár a kakasok, mindenik meg akarja mutatni, mit tud.

Itt is beáll az, a mi a világra nézve véghetetlen szerencse, hogy semminemű törvényes kérdésnek nem lehet többé úgy egész tisztán, egyszerűen vége, hogy prókátor bele ne szóljon.

A Szilágyi István uram felesége unokatestvéreinek voltak olyan távoli sógorai, a kik mégis csak közelebbvaló atyafinak tartották magukat Szilágyi uramhoz, mint Magduska, s mivel hogy ők óhajtottak örökösködni, hát prókátorra bízták dolgukat.

Erre aztán, hasztalan beszélt ellene a Bana Sándor, bizony csak ő nekik is prókátort választottak.

Ez volt az oka, hogy eddig huzódott a dolog, és hogy még tovább is huzódik és aztán beszélhet a Bana Sándor akármit vagy akarja, vagy nem, mégis csak nekik kell azt a vagyont megnyerni.

De Bana Sándor most is csak azt mondja mérgesen:

- Nem kell az neki akkor sem.

A szegény Magduska egészen másként gondolkozik, most még inkább másként.

Az ő szívében, a mint a gyermekei nőttek, azokkal együtt éppen úgy nőttön-nőtt a nagy óhajtság a vagyon után.

Sem tojást, sem csirkét nem vitt ugyan a prókátor urnak, - mert nem engedte a Sándor, - hanem mindig nagyon szívesen elment a parancsolatra, valahányszor be volt rendelve.

Ha törvény, hát hiába, - ezt Sándornak is csak meg kellett engedni, meg nem tilthatta.

A Magduska azután olyan édesdeden, szépen elhallgatta, a mit a prókátor ur beszélt... jóakaró tanácsait, biztatásait.

Mert a prókátor ur le is ültette a szobájában, elhallgatta volna egész nap. Le nem vette a szájáról a szemét, - megjegyezte a legkisebb szavát magának.

Ezek voltak most már a legszebb napjai.

Lassan-lassan szívét, lelkét egészen az a nagy vagyon töltötte meg. Az a sok szép tanya, az a sok nagy gazdagság, az a szép kökéményes ház az oszlopos folyosóval, a mely mellett valahányszor a prókátor urhoz megy, el kell menni, s a szép, nagy gabonatóblák, melyek ki-nyulnak az utszélre; - az, az mind, - mindörökké ott van a lelkében, nem tud tőlök szabadulni. Azokról gondolkozik, azokkal tépelődik örökké, azokról álmodik mindig.

Azt a felső-alpári szép kis fehér tanyát csak leginkább nem tudja elfelejteni; mindig ott van álmában, ott jár, kel, rendezkedik, dolgozik, édesen pöröl a gyermekekkel, hogy hívják már be enni az apjokat. A jó töpörtös, turós tészta ott vár az asztalon... De az apjuk dolgoztat oda kívül, hordják a sok kevés gabonát... jár, kel a sok ember, a sok iga. És mindaz, a mit maga körül lát, az mind az övék - az álmában.

Mikor fölébred, csak azt sóhajtja mindig:

Az övék lehetne ébren is...

És a kis fehér tanya, mint a hogy ébren, bár merre menjen is, fehérlik a szemébe, éppen úgy megjelenik neki mosolyogva mindig álmában is. S akkor még szebb. Örökké süt, ragyog rája a napsugár, a kis ház uszik, fürdik a délibábban, s a nyárfák levelei, mint a valóságos ezüstlevelek, csillognak messzire.

Sokszor elmondja:

- Én Istenem, csak még egyszer lakhatnék ottan, ha mindjárt másnap meghalnék is,... csak-hogy ott halnék meg.

De ezzel csak a szó több.

Mert valósággal az a legfőbb sóhajtása... Beh boldog is volna, ha már minden úgy volna életében is, a mint álmában.

A nagy vagyon is az övék volna s a Sándor sem haragudnék érte.

És Istenem! De csak boldogok is lennének azok a szegény gyermekek.

Bizony csak jó lenne az a sok szép vagyon!

Akármit beszél az a bolondos Sándor, szerencsések lennének azok valamennyien.

Nem kellene nekik úgy huzni az igát, mint a bolond apjoknak.

A Pöszének nem kellene majd zsidóhoz menni szolgálónak s télen, nyáron, sárban, hóban meztláb hordani az ivóvizet a messze kutról. A Lidikét meg a Sárkát, a milyen szépek, jó módu emberek vennék el. A Boriska meg már mindig cipőben járna. A Pistika nem szorulna cselédkenyérre; nem törné magát már most, gyenge korában a nehéz munkában.

A szegény kis Jánoskából meg - adja a jó Isten - ha beadnák a kollégiumba, talán még írástudó embert is lehetne nevelni, talán még pap is lehetne.

Én Istenem, be jól menne a dolguk! Mindenkinek jutna bőven mit a tejbe aprítani. Mindenkinek egy-egy tanya!

Aztán egyszerre csak lángra gyul az arca...

Föllázad benne, a szívében, a vér a gyermekeiért... Fél, retteg, izgatott, haragos, hogy a szerencsét el találja szalasztani, hogy el kell eresztetni a kész vagyont a kezéből.

Mert most már kenyértörésre került a dolog.

Az ítélet megjött. Azt mondja a tekintetes ur!... A prókátor urat nevezi így... Így vagy amugy, de ma-holnap a kezeirását fogja látni.

Ő aztán halogatja napról-napra... A Sándortól pedig, a Sándor haragjától fél... Óh bárcsak adna valaki egy jó tanácsot!

És hallgatja ismét buzgóan, áhitatosan a prókátor ur minden szavát, hátha talál azok között nehéz bajában magának valót.

És elkeseredik. Sirdogál, kesereg naphosszanta.

Mit is kötekedik, akaratoskodik az a bolond Sándor?

Józan, okos embernek nem való ilyen gondolkozás. Miért is nem tér meg az esze?

Elővenné megint. Mondaná is neki megint.

De egészen dühös lesz az az ember, meg van veszekedve, ha csak előhozzák neki.

És aztán mégis panaszkodik, hogy örökké rossz kedv, háboruság van a háznál azóta és mégis azt akarja, hogy legyen jó kedve neki.

Hogy lenne jó kedve?

Miképpen lenne jó kedve, ha ezt a nagy szegénységüket látja... Csak a vak nem látja. Csak a bolond nem látja... És a Sándor nem akarja látni.

Sok ruha kell a sok gyermeknek és úgy szakad rólok, mintha csak huznák. Minden arra megy, egyik esztendőben úgy, mint a másikban, a mit keresnek.

A sok leány nő; és mindjárt itt az idő, mikor egyiket sem lehet a lugaló alá dugni.

Innen-onnan tizenhat esztendeje, hogy küzködnek, fáradnak, és csak ott vannak, a honnan el-indultak. Nem gyarapodnak semmit... Most is csak úgy el lehetne vinni egy kocsin mindenüket.

Akkor is egy volt a tehén, most is csak egy... És soha sem lesz több, ha a szegény cselédnek csak egy marhatartás a szegődsége. - El kell adni a borját mindig,... pedig teremő Isten, - mennyire fölszaporodott volna csak azóta is!

Előnti az irigység saját maga ellen.

Tíz tehén lehetne az egyik tanyán. Tíz a másikon... A harmadikon a gulya.

Mikor ezen háborog, akkor lép be éppen a pitvarba Sándor.

Arcát megint a láng futja be.

Mert ennek a bolond Sándornak nem szabad mindezekről szólni sem, mert azonnal elszabadul az ördög a láncról.

Sem harag, sem kérés, sem esdeklés, sem ijesztés, semmi, de semmi sem használ annak.

Mert az a bolond Sándor mindig csak a régit hajtja, mindig, váltig csak azt mondja nagy haraggal, bosszúsággal, valahányszor csak ez a dolog előjön.

Most is azt mondja:

- Megint az a vagyon forog a fejedben, ugy-e?

Magda a vállát rántja.

- Hát aztán?

Sándor azután elkezdi a nagyhangu beszédet, melynek soha sem szokott vége szakadni.

- Hát azután valósággal kell neked az a vagyon, Magda? Hát aztán mondjad csak, nem is gondolsz te arra, miért hagyta neked azt a vagyont Szilágyi uram? Mert az anyád szeretője volt. Hát lehet ezen a nyomon, tisztességes embernek jussolni? Nem szégyenled azt?

És haragszik a Sándor nagyon, de nagyon.

De most a Magdus szembe mer szállni vele, határozottan nem szól, de az arcára van írva:

- De hiszen beszélhetsz nekem!

Sándor aztán annál mérgesebben folytatja:

- Hallod-e te; a mostaniak meg már nem csak azt mondják, hanem azt is, hogy a te szeretőd is volt. Az anyádé is, a tied is! Hallod-e, Magda? Ez aztán még szebb. Gyönyörű egy dolog. Szép jövődöt, szép nevet hagysz a fiadnak, leányaidnak. Hogy a szemükbe kiáltsák uton, utfélen: Hasztalan bizod el magadat, piszkos! Hasztalan kevélykedel, te boglyas! Azt a sok vagyont nem az apád kereste a két keze munkájával, hanem az anyád szerezte a karja ölelgetésével, a rosszaságával. Rossz személy volt az anyád is, az öreganyád is.

Magda nem bírja tovább állni.

Most már nem a futó harag, hanem a habzó indulat dacos mérge járja át ereit, idegeit. A mérge, melytől nemcsak az arc ég, hanem a vérnek mindenik cseppje forr, reszket.

- Ne merje nekem azt mondani senki... De nem is mondja senki... Hazudik az istentelen, a ki mondja.

Sándor nem ijed meg a haragjától, gunyosan kineveti.

- No csak higgyed, hogy nem mondja senki. Ha még csak ennyi volna! De még többet is beszélnek. Azt beszélnek, hogy a Szilágyi ölette meg bosszúból az apádat, szegény Pákayt. És azt beszélnek, hogy a Manó Julis mindent tudott, - hogy az urától szabaduljon, a Szilágyival a rablókat ő biztatta neki, hogy az urát öljék meg. Azután azok, a mint a pénzhez hozzájutottak, - mert nyugodalmasabb volt az ügy nekik, - hiában beszélt már akkor Szilágyi, - megölték a Manó Julist is, a gyerekeket is.

Magda összecsapta a kezét.

- De ez már mégis irtózatos, hogy mit ki nem találhatnak az emberek!

- Ugy-e, hogy irtózatos. Pedig látod, ezt mindig, mindig fogják beszélni, még többet is, mihelyt a vagyon a tied lesz.

Magda csüggedten lesütötte a fejét: hanem azután egyszerre megint fölcsapta határozottan, mérgesen, dacosan... és mormogta magában:

- Hát aztán ad az a világ, ad az a sok rossz nyelv kenyeret az én szegény gyermekeimnek; viseli majd gondját az én árváimnak, majd ha meghalok?... Elcsapják őket, mint engem, egy szegény zsidóhoz.

Aztán Sándor felelt... Meg akarta mutatni, hogy most ő reá került a sor nem engedni egy talpalattnyit.

- Különben beszélhetnek, a mit akarnak, ha egyszer nem igaz.

Sándor csak folytatja tovább, csendesebb hangon, de keserűbb gunynyal. A parasztok csúfolódásnak szokták azt nevezni, és aztán az szokott fájni legjobban.

- Ugy-ugy, Magda! Mert az emberek mindig irigylik a mások szerencsáját... A mint azután majd még a templomba, cifrán fölöltözve, uton, utfélen csak azt hallod a hátad megett: „Nem szégyenli magát az a páva, hogy úgy fölöltözött, pedig tisztességesebb személy volt meztelbas zsidószolgáló korában, mikor még nem adta oda magát az édesapja gyilkosának”... A másik meg azt beszéli főnhangon, a mint utánad mutat: „A hol parádézik ki az oszlopos házból a Manó Julis leánya, a kinek a rosszasága miatt nemcsak az urának és ártatlan gyermekeinek kellett elvesznie, hanem elveszett a szegény szolgáló, a Zsongor Kata, meg a szegény kocsis, a Baracsi Misa is.” „Hej, azt mondják az atyjafiai, nem volnának még most sem szegények az alpári sárga földben, ha a Manó Julis nem lett volna... Hej a Manó Julis leánya sok pénzt, sok vagyont nyert, míg a Baracsi Misa édesanyja, meg az öreg Zsongor koldulni jártak házról-házra öregségükben.”

Sándor kegyetlenül összehuzta a szemöldeit.

- Jól esik ezt hallani? Szeretted ezt hallani, Magda? - Pedig légy csak gazdag, mindig ezt hallod az emberektől, csúfságot, vagy átkot. Míg ha szegény maradsz, együtt siratnak a többiekkel.

Sándor ekkor ismét nagy haragra fogta, fölcsapta a fejét és fenyegetőzött az öklével.

- Ne kiabálja azt senki az én gyermekeimre, hogy olyan vagyonból boldogultak, a minek minden krajcárja a gyalázat piszkába van mártva és ártatlan vér szárad rajta.

Sándor azután erre úgy látta maga előtt Magdát, a mint még soha sem.

Ha jól föl akarta hajtani, hát sikerült is, föl volt ingerelve, föl volt tüzelve a vérig.

Most már az anyai szeretet és a megsértett asszonyi becsület egyszerre egy tigrist neveltek a jó, szelid teremtésből.

Csodálatos dolog volt az. Meglepte a Sándort is, de úgy volt.

Mindkét keze a csipőjére volt téve, egyet toppantott és mérgesen kiáltott reá Sándorra.

- Elég-e már?

Sándor hirtelenében nem tudott okosabban felelni:

- Ha akarom, elég; ha akarom, nem elég.

Magdus bőszt volt, szilaj volt, színéből ki volt kelve... és fűjt nagy haraggal...

- Csak azért mondom, mert most már én is akarok beszélni.

Az ökleit veri az ég felé nagy haraggal.

- No, hát csak beszélj!

Magdus is összevonja a szemöldeit, farkasszemet néz Sándorral bátran és azt kérdezi tőle:

- Hát megkérdezem még egyszer Sándor: csakugyan sehogyse akarod, hogy azt a vagyont elvállaljam, hogy az a vagyon a mienk legyen?

Sándor arra aztán egyszerre - nem kiált, hanem elordítja magát, mint egy szivenszurt vadállat.

Az ökleit veri az ég felé nagy haraggal.

- Nem megmondtam-e, hogy elő ne hozzátok nekem többet azt a dolgot? Senki, de senki fia elő ne hozza.

Magduska pedig erre, - mert határozottságot is akar mutatni, csendesebb hangon azt feleli:

- Csak azért mondom, Sándor, mert a tekintetes prókátor ur azt mondja, hogy csak a jó Isten veheti el tőlem, meg a gyermekeimtől azt a vagyont, ha én akarom.

Most már Sándor kérdezi mérgesen:

- Hát azután?

Magduska egészen nyugodtan a szemébe mondja:

- Hát csak azt akarom neked mondani... hogy hát én úgy akarom...

Sándornak most már erre alig fért ki a torkán a szó, csak úgy fuldokolt bele mérgében...

- Szeretném én azt látni!

Magduska aztán erre is egész könnyedén felelt:

- No hát, én majd megmutatom, hogy az a vagyon csakugyan mégis a gyermekeimé lesz.

Sándor már ekkor azután egészen magánkivül van.

- Mit mutatsz meg te?... kiált nagy dühvel és fölemeli a kezét. - Majd én mutatom meg...

Magda, mintha valamitől rettent volna meg, valami megalázástól, mely szeretetüket megháborítja.

Megkapta a Sándor kezét a csuklóban.

És nem haragszik meg reá, nem tüzel reá dühös szavakkal, dühös szemekkel. Szeliden elmosolyogja magát, majdnem szájalommal.

Valóban sajnálkozik a dolgon.

Megsajnálja a szegény Sándort is.

- Mit akartál tenni, Sándor? Hiszen soha sem tetted ezt életedben.

És könnytől csillognak szép, szelid szemei.

Sándor, azért, hogy haragos, mind a mellett nagyon megszegényli magát. Egyszerre félreteszi a haragot, röstell a dolgot.

Elüti nagy szomorúsággal és inkább hazudik, mintsem azt a szegény jó asszonyt még csak gondolattal is, a gondolat elősmerésével is megbántsa.

- Nem, nem akartam én azt, - beszél pironkodva. - Ugyan, hogy tettem volna még haragomban is azt, az Isten áldjon meg?

Magda kérdi tőle érzékenyen, mély megindulással:

- Mit akartál hát megmutatni?

Sándor azután odacsap a világnak, tenyerével.

Törölgeti a szemeit.

- Hát azt mutatom meg, hogy akkor soha sem látsz többet ebben az életben.

Mert bántja mégis ez a dolog, mert nagyon el van keseredve, mert meg akarja mutatni, hogy valósággal azt akarta, egészen ünnepélyessé teszi ezt a pillanatot.

Fölemeli a kezét, a három ujját az ég felé és úgy esküszik, hogy verje meg az a jó Isten, ha világgá nem megy, ha az az asszony, az ő régi, kedves, jó felesége jobban szereti a Szilágyi uram hagyományát, mint őtet. Ha a kettő közül nem őtet választja.

Mit tehet erre a szegény Magda mást, mint hogy a nyakába borul, átöleli, csókolja, és azt mondja neki, hogy hát kit szeretne a világon jobban, mint őtet. - Hiszen ő volt az egész élete mindig, egész boldogsága, nem volt senkije más azon gyermekora óta, mikor a Kistó partján, mint a pajzán gyerek, a sárga virágot szedegette neki.

Szomoruan, bánatosan sóhajtva, de megcsóválja a fejét.

S megigéri a szegény Magda.

Nem teszi, ne féljen, nem teszi, a világért sem teszi, hogy az ő ellenére a keze vonását adja.

De Sándor most már nem hisz olyan könnyen, mert Magda annyiszor, annyiszor újra, meg újra visszaesik abba a nyomorúságos nyavalyába, hogy azt a vagyont kívánja, hogy azt a vagyont sajnálja, őtet csak haragitja és keservesebbé teszi a napokat.

Pedig már százszor megmondta neki a magáét.

Most meg éppen a kedvére kirakodott.

Meg kell hát neki most esküdni arra, a mit ígér, úgy, a hogy vele megesküdött a templomban. El kell mondania az Isten engem úgy segéljént.

Jó, hát megesküszik.

Megesküszik úgy, hogy ennek is ismét csak csók és ölelés a vége. - Esküszöm az egy élő Istenre, boldogságomra, életemre, hogy nem teszem a kezem vonását arra, hogy az az örökség az enyém legyen. - Nem vesz engem arra reá sem prókátor, sem szenátor, sem pap, semmi-nemü Isten teremtese a világon.

És szent a békesség megint.

De hiában szent; azért nem változnak az idők. A napok semmivel sem lesznek jobbak, semmivel sem kellemesebbek. Csak úgy elsóhajtozik a Magda. Csak úgy haragos a Sándor.

Elmultak annak az áldott, boldog szegénységnek szép csendes, nyugalmas napjai. Mikor még a Magda is megnyugodott abban, hogy minek volna a szegény embernek a vagyon... A sok gyermek nem szegénység, hanem gazdagság, mert ugyanannyi kenyérkereső lesz belőle... A szegény ember életéhez nem kell egyéb, csak kenyér, azt meg a munka után ad az Isten. Hej akkor még elég volt maga a tarka tehén, nem terjedt messzebb a kívánsága.

Most már nem úgy van.

A vagyon csábító varázsa elvitte a lélek nyugodalmát örökre, megzavarta a békességet és nem térnek vissza többé soha a szeretetnek édes napjai.

Hasztalan igyekszik, hasztalan töri, erőlteti magát, nem tud megválni Magda attól az édes méregtől, nem bír abból a fájdalomból meggyógyulni.

Magduska anyai szeretete csak folyvást a gyermekei szerencsén tépelődik, nincs éjjele sem többé, fölriad, fölretten, ha azt álmodja, hogy el van a szerencse szalasztva, el van tőlük véve, rabolva a vagyon. Vádolja, feddi magát. Gyáva volt... Nem szerette a gyermekeit. Gyenge volt, hogy egy tudatlan ember szavára hallgatott. Csak rajta mult. Csak ő a hibás, hogy nem tartotta meg a gyermekeinek. Még az unokáinak az unokái is boldogok lehettek volna. Rossz anya volt. Nem érdemes az anya nevezetre.

És ekkor, - mert most már nem meri nyíltan tenni a Sándortól, el-elrejtőzik és úgy titokban sirdogál keservesen. Mint a hogy a nóta mondja: mikor más alszik csendesen.

De hát mit ér ez is; mit tehet róla most már, ha bánja is? Ha egyszer megfogadta, nem lehet azon többé változtatni, meg van az már fogadva örökre. Megfogadta a Sándornak és megesküdött annak a jó Istennek a nevére.

És ha egyszer megfogadta és ha egyszer megesküdött, meg is tartja azt, ha belehal is.

És azután, mikor ezt így a lelkére veszi, még nagyobb a fájdalma, még keservebben sir.

Óh, most már nem lehet többé segíteni a dolgon. Megtörtént fogadást, esküvést nem lehet meg nem történtté tenni.

Nem bánná, ha ott nyomban megrepedne is a szíve. - Beh jól járna, ha úgy meghalna, ha úgy temetni vennék, mint azt a jó embert, Isten tudja kit, a kinek éppen most is huzzák azokat a nagy harangokat a városban?

Mert azok a nagy harangok most is szólnak, mindig csak szólnak. Nagy, mély, mélán, szomorúan bugó zugásuk mindig hallatszik. Vagy csak ő hallja, ő képzeletben egyedül, vagy csakugyan mindig, de mindig szólnak abban a nagy városban?

Éppen, mert alkalma van rá, kérde a Sándortól.

- Ugy-e, hogy nekem is meghuzatod azokat a szomorúan bugó harangokat? Meghuzatod azt a nagyot is, ugy-e? Meg ugy-e, valamennyit?

Sándor komoran dörmög érte:

- Ne beszélj ilyen bolondokat. Soha sem tudsz már te valami okosat, kellemeset mondani!

Magda elmosolyogja magát, - s azt mondja, hogy csak tréfált.

Sándor sóhajt:

- Jól van. Csak már ezután vége is lenne egyszer a te ilyenfajta keserves tréfáidnak! Csak már azután egyszer igazi tréfát is látnék, ismét a régi jó kedvet!

Magda fájdalmasan mosolyog.

De azért egyszer csakugyan mégis nagyon vigán jön haza a városból.

Éppen vasárnap van. A templomból jön haza.

A fején új selyemkendő van, de nem kék, se nem virágos, hanem a mi most már, mint tisztesebb korú asszonyt megilleti, - fekete.

De nagyon jól illik neki, a mint úgy nekiperül, fehér arcát egészen kiemeli, megszépíti, megfiatalítja.

Egészen meg van fiatalodva, még a szemei is úgy ragyognak, akár csak tizennégy évvel ezelőtt. Csupa öröm, boldogság csillog belőlük.

Szoknyája is új, meg a nagykendője is. - És módos, takaros, eleven az a vén asszony; - azt mondja, nevetve, örülve a Sándor, - akár régen, azt mondták róla, a gyerekleány első ünneplő ruhájára, hogy majd elröpül benne.

Jól esik neki, alig fér a kedvébe, hogy azokból a rongyokból kivetközhett.

Jaj, de csak tisztességes lesz minden ember előtt.

Sándornak megköszöni, hogy odaadta neki az üsző árát. Sándor megörül, hogy olyan vig ismét, olyan boldog megint az a szegény asszony. Semmi, de semmi nem jut eszébe abból a gyötrelmes, kárhuzatos bánatból.

Nem is kell biztatni, nem is kell kérlelni, magától össze-vissza öleli, össze-vissza csókolja örömeiben, vigágában a Sándort.

A gyerekeknek pedig valamennyinek ajándékot hozott. Mert vasárnap van, hát a Pistike is, a Lidike is hazajöttek tisztát venni.

Játszik, tréfálozik, enyeleg azokkal a gyermekekkel, előbb egyikkel, azután a másikkal. Sem a szeretetben, sem ajándékban nem csalja meg egyiket sem. A kisebbnek mézeskalácsot hozott és nyalja, falja, csókolgatja őket.

Jaj de örült is a Pöszi a cifra babának s annak a véres szívnak.

De csak nem vérzik talán igazán?

Bizony vérzik az!

Haj ha az ő anyai szívéen is tükör volna, mint ennek a közepén! De csak látnák milyen nagy szeretet van benne, milyen nagyon szereti őket!... Még talán a maga életénél is jobban.

Azután megfésüli szépen a lányokat... A Lidikét meg a Sárikát... Egy-egy nagy könny pottyant le a szeméből, mint az áldás gyöngye a fejökre.

Nagyot sóhajt... Éppen így fésülte meg őket is akkor az édesanyja.

Igy ni! Most már föltehetik azt az egyforma szép kendőt, a melyet kaptak.

Bizony szép kendők azok; nem győzik nézni, bámulni, de azért egyikök sem kapott olyan szépet, mint a Pistika.

De hát meg is illeti, hiszen már majdnem legény. - Ugy sem volt még szegénynek nyakravalója egész életében, hát legyen.

Kitárja Pistának boldog, sovár szemei előtt azt az első nyakravalót.

Szép, fekete selyemkendő az. Drága is volt az bizonyosan, mert a sarkára szép virágok vannak selyemhimmal kivarrva, piros, apró szegfüvecskék, kék nefelejtsek, meg zöld levelecskék. - A sárga árvácskák pedig olyan fényesek, mintha csak aranyból lennének.

Ilyen virág van mind a négy sarkán.

A gyerek nézi, nézi, nem bír betelni vele; de azért nem tud hozzá, azt sem tudja, hogy fogjon bele.

Az édes, jó anya köti föl a legénykének az első nyakravalót. A gyerek fejét ez után a két tenyere közé veszi, nézi és gyönyörködik benne a szerető, szegény jó édesanya.

És meg is csókolja.

Megcsókolja mind sorban.

Nagy szeretettel, nagy kedvteléssel csókolja őket össze-vissza, a szemöket, a homlokukat, az ajkukat, hogy szinte könnyben usznak a szemei a nagy, forró megindulástól.

Jaj, de szereti is őket, szegény!

Nem sugja most a szíve neki: - Megcsaltad, - megraboltad, - elhagytad veszni a vagyonunkat.

Azután egyet-kettőt fordul a házban; nyugtalan, alig találja helyét; ide is néz, oda is néz; ehhez is hozzányul, ahhoz is hozzányul; itt is igazít valamit, ott is igazít valamit, s mintha még valami meglepetést tartogatna a számukra, egy mosolyt vet vissza reájok... és kionson a házból.

Várják, hogy visszajön, de nem jön.

Azután várják tovább, nyugtalanul, türelmetlenül várják, mégsem jön.

Azután keresik... Nem találják.

A szomszéd tanyában azt mondják, hogy nagy sebes lépésekkel, a Szilágyi uram féle kis tanya felé vette az útját.

Sándor utána siet.

Mintha csak meg lenne ijedve ezen a váratlan szokatlanságon vagy valami fájdalmasat, rosszat sugna a szíve, - siet lélekszakadva.

És azután megtalálja a szegény Magdát, a régi kedves Magduskát,... ott a kuton alól, ott a lapos oldalában, a kis ezüstnyárfás erdőben, a szép, puha fűben elterülve, elnyújtózva, ujdonatuj ruhájában.

Mi lelte? Aluszik?

Lehajol hozzá. - Megfogja a kezét - Azután odarogy térdre... A rémület veritéke lepi el homlokát. Reszket egész teste, - reszket térde alatt a föld... És reszket az ég boltja fölötté, mely reá borul súlyosan.

Fejéhez kap. A szívéhez kap. Az ég felé kap. Egy jó ember megy oda. - Ellöki... Gyűlöli... Utálja... Nem vétett az neki soha, - de megölné szívesen... Utál mindent, mindent a mit maga körül lát, - az egész világot.

Hogyne gyűlölné? Hogyne utálná? Hiszen a Magda meg van halva!... A Magda keze hideg... A szíve nem ver... Az arca sápadt... És gyöngypiros ajkai kékek.

Szép selyemkendője meg van tépve a kebelén. - Szép új ruhája meg van szakgatva. - Az arcán a kín. - Szemeiben meghidegült könyek.

Óh szegény, beh sokat, beh nagyon sokat szenvedhetett!

Görcsös kezeiben föltépett fűszálak, föltépett virágok. A szalmaszálak, melyekhez utoljára kapaszkodott.

Ha nem érzi is, de látja a valót.

Jó ég! Mit csinált szegény magának?

Hogy mosolygott, hogy nevetett pedig, mikor elment!

Majd leroskad, de azért haza viszi az ölében.

Másnap sejteni kezd valamit. Harmadnap azután mindent tud. Az a sok szívtelen, rossz ember a szemébe mondja, mintha csak az ő szemére hánynák a halálát.

- Lássá kend; mégis csak hiába erősködött kend; mégis csak a kend gyermekeié lett a vagyon; mert árvákra szállott és az árvák anyai jussából még az apjok sem parancsol. A jó Isten, meg a törvény fogja azoknak pártját.

Ime, ez volt hát az a lopott mosolygás, mint a pajkos gyermeké, a ki valami titkos csinre készül.

Mintha csak mondta volna:

- Ugy-e, megmondtam, akármit csinálsz, mégis csak a gyermekeimé lesz a vagyon?

Megmondtam ugy-e, hogy megmutatom?

Ha megfogadtam is, hogy nem adom a kezemvonását, - mégis megmutatom...

Nem szegtem meg a fogadásomat, nem szegtem meg az esküvésemet, és mégis megmutattam.

Megmutattam, hogy milyen nagyon szeretem a gyermekeimet.

Ugy-e, megmutattam neked, Sándor!

Ugy-e, az életemen is megváltottam.

Nem bánod ugy-e, most már, Sándor?

Rettentő gondolata támadt. Elborzasztó, rettentő gondolat.

És megszédül a feje, úgy megcsábul az esze azon a temetésen, hogy a mint zúgnak azok az irtózatok harangok, és a mint énekelnek szomorúan azok a hosszú, fekete diákok, - reá kiabál a szegény, becsületes, jóakaró prókátorukra.

Őrülden fenyegeti az öklével.

- Bizonyosan te adtad neki a gyilkos tanácsot, hogy ölje el magát...

Csak harangoznak, csak énekelnek folyvást és a szegény Magdát leteszik a földbe.

Tépi a mellét, a mint a kicsinyek hozzá csimpeszkednek.

Átkozza magát. Átkozza Szilágyi uramat ott a halóföldjében, a miért a vagyont a Magdára hagyta. Átkozza azt a vagyont, a szelid, kis fehér tanyát, a szép kis nyárfa-erdőt, a szép zöld vetéseket. Átkozza a törvényt, átkozza az egész világot.

Mindezek tették olyan szomoruvá, beteggé azt a szegény asszonyt és életöket olyan nyomorúságossá, keservessé. Ezek vitték el arcának színét, boldogságát, jó kedvét és elvitték utoljára őt magát is.

Szegény, szegény szomoru asszony!

És mégis úgy látja a lelkében, mint régen.

Látja azt a szép, szelid mosolygását.

Mintha csak azt mondaná onnan messziről, onnan nagyon messziről:

- Áldjon meg a jó Isten, Sándor!

Sir,... sir,... zokog, töri a kezét, veri a homlokát.

A Pistike, meg a Lidike fájdalmasan, csendeskén sirnak, egymás kebelén összeborulva.

- Inkább ne hagyta volna nekünk, édes jó anyánk, azt a nagy örökséget. Csak te maradtál volna meg nekünk. Hagytál volna szegényül bennünket! Mit ér nekünk minden gazdagság, ha te nem vagy közöttünk!

Vége.

CSILLÁM-BRITA

NORVÉG ELBESZÉLÉS

IRTA

HJALMAR HJORTH BOYESEN

FORDITOTTA

FÁI J. BÉLA

I.

Régi meghasonlás uralkodott a két család közt, s Blakstad Bjarne nem olyan ember volt, hogy tegyen róla, valamint Ullern Hedin sem. Így aztán sandán nézegettek egymásra, valahányszor az országuton találkoztak, s az egyiknek gondja volt rá, hogy szembe ne kerüljön a másikkal a gyaloguton. De vasárnaponként, mikor a harangszó egybehívta a községbelieket, nem igen térhettek ki az elől, hogy egymást a templom kertjében lássák; s így egyszer, sok évvel ezelőtt, úgy esván, hogy a prédikáció meghatotta a Bjarne szívét, ez odabólintott Hedinnek, mondván:

- Szép időnk van ma.

Hedin pedig viszonzta a bólintást, felelvén:

- Igaz a'.

„No, most megtettem a kötelességemet Isten és emberek előtt”, gondolá Bjarne; „ő rajta a sor, hogy a másik lépést megtegye.”

„Kényes a koma”, mondá magában Hedin; „mutatni akarja, hogy ő milyen nagylelkű. De ismerem az ordast a szőréről, ha úgy megbéget is, mint a bárány.”

Hogy mi körül forgott a viszály, azt jóformán elfeledték már mind a ketten. Mindössze csak annyit tudtak, hogy valami harminc esztendővel azelőtt civódás volt a pap meg a község népe közt a fölött, hogy szabad-e fegyvert vinni a templomba. A Bjarne apja akkor a község szószólója volt, míg a Hedin nagyapja a lelkipásztor rendületlen védelmezőjéül lépett föl. Hire járt, hogy keményen összekaptak valahol az erdőben, s hogy az egyik agyonszurta a másikat késsel. De hogy ez valóban igaz volt-e, azt senki sem tudta megmondani.

Bjarne magas volt és komor, mint szál-erdejében a viharverte jegenyék. Széles, simára borotvált képe, keskeny ajka s apró, mérges szeme volt. Ritkán nevetett, a nevetése akkor is vadabbnak tetszett, mint haragja. Hosszu haját viselt, mint apái, s öltözete kétszáz év előtti divatra vallott; nadrágját térdén nagy ezüstcsattok fogták össze, s vörös ujjasát bőrv szorítá derekához. Szeretett mindent, a mi régi volt, ruhában úgy, mint szokásban, ujságot nem tartott, s a vasutakat és gőzhajókat az ördög találmányainak tekintette. Bjarne későn nősült meg, s házasságából két leánya született: Brita és Grimhild.

Ullern Hedint csak olyan ugorkafára-kapott embernek tartották. Mindössze három nemzetséget számlálhatott hátrafelé s alig tudta maga is, hogy a nagyapja miképp szerezte azt a pénzt, a mely lehetővé tette neki, hogy jószágot vegyen s megtelepedjék a völgyben. Hedin sokat olvasott s járatos volt a napi politikában; sőt *storthingsmand*-nak, kerületi képviselőnek is emlegették s általános volt a vélemény, hogy ha Blakstad Bjarne olyan hatalmasan nem ellenzi, meg is választották volna, ő lévén az egyetlen „tanult” paraszt a völgyben.

Hedin nem volt kelletlen vendég az urinép házában sem, s sokszor látták a biróék, vagy a papék kártya-estéin. S mindezekért Blakstad Bjarne csak annál jobban gyűlölte őt. A Hedin neje, Thorgerda, szőkehaju, magas és izmos asszony volt s ő viselte gondját a gazdaságnak, míg férje a könyveit olvasgatta, s az ujságokból a politikát tanulmányozta; de a nyelve éles volt s a szomszédok féltek tőle. Egy fiuk volt, Halvard nevű.

Blakstad Brita, Bjarne idősebbik gyermeke, olyan leány volt, hogy öröm volt rá nézni. „Csillám-Britá”-nak hívták, mert nagyon szerette a gyűrűket, boglárokat, meg mindent, a mi fényes volt. Egyszer, kislánykorában, kivette a drágaságtartóból az ő családi menyasszonyi koszorút, s hordozta a fején. „Vigyázz a koszorura, gyermek”, mondá neki az apja, „s ne viseld ideje előtt. Nincs mindig áldás a menyasszonyi ékszeren.” A kis leány ámulva nézett

föl apja szemébe s azt mondá: „De mikor úgy csillámlik, apa”; s attól fogva elnevezték Csillám-Britának.

S Csillám-Brita szép, kedves leánynya serdült és a hová csak lépett, utána sereglettek a kérők. Bjarne sokszor rázta a fejét miatta, s ajkára gyakran jött korholó szó, mikor a leány mezei virágokat tűzött sárga fürtei közé; de Britának egy tekintete vagy egy mosolya teljesen lefegyverezte. Olyan vidámul tudott megtenni mindent, hogy csupa játéknak tetszett; de a munka suhogott a kezében, míg csengő nevetése végigjárta az egész házat s napsugáros jelenléte derűt árasztott a komor ősi hajlékra. Konyhájában csak úgy tündökölt a falon a rézfazekak és kivert üstök hosszú sorai, s a tisztára surolt tejes-sajták úgy állottak fönn a polcon, mint a diszben kivonult katonaság.

Bjarne gyakran elnézte órákhosszat, s ilyenkor sajátos tavaszi érzés lopózott szívébe. Apai büszkeséget érzett a leány deli természetében s pazar női szépségében. „Hej”, mondogatá magában, „tisztá vér folyik az ereiben, s a milyen igaz, hogy élek, övé lesz a gazdaság.” S azután, teljesen szokása ellenére, bele-belemerült egy kis ábrándozásba, elképzelve azt az időt, mikor ő, már mint elaggott ember, a leány kezére adta a gazdaságot, ki mint tisztos családanya ül az asztal élén, míg ő maga az unokáit lovagoltatja a térdén.

Nem csoda hát, ha jól megnézte a fiatal legényeket, a kik már kerülgetni kezdték a ház táját, s hogy gyanus szemmel méregette azokat, a kik szombat estéjét választották a látogatásukra.¹ Mikor aztán Brita betöltötte a husz esztendő, az apa úgy gondolkozott, hogy most már ideje volna választani. Sok szép derék legény akadt a völgyben, s Bjarne úgy vélekedett, hogy Britának lesz esze kiválasztani a legszebbet és legderekabbat. S így, a mint a tél elkövetkezett, egyszerre ajtót-kaput tárt a község fiatalságának, s vendégségeket kezdett tartani, régi előkelő szokás szerint fehérsörrel és méhsörrel. Sőt olykor beszélgetett is a fiatalemberekkel, biztatta őket férfias kedvtelésekre, fürge szökő-táncra, s kötötte rájuk a magafőzte italokat.

Brita úgy megtáncolt és megkacagott, hogy haja szinte röpködött a feje körül, s ezüstboglárai csillogtak-csilingeltek a kebelén. De mikor a mulatságnak vége lett s valamelyik legény hátul maradt, hogy kezét kínálja neki: Brita hirtelen megkomolyodott, azt mondta, hogy ő még nagyon fiatal, maga sem ismeri magát s még nem volt ideje ily fontos kérdésben határozni.

Ebben mult el a tél s közeledett a nyár.

Szent Iván hava közepén Brita fölment a jószággal a hodájra,² mig huga, Grimhild, otthon maradt a ház és a gazdaság körül. Brita szerette a hegyi életet; a véghetetlen magány néha elsomoritá, de ez nem volt bánatos szomorúság, inkább csak enyhe lejjebb hangolása a kebel riktó és zsibongó érzelmeinek. Ott fönn, az őserdő mélyében, úgy tetszett neki, mintha egész lényét dallamos suttogások zenéje rezegné át, a messzeség és titokzatosság réveteg bűbájával, melyet csak érzett, de megmagyarázni nem tudott. Azok a tündéri regék, melyek régebben oly nagy helyet foglaltak el minden norvég nő képzeletében, füleibe lehelék bűvös titkaikat, s a leány oly közel s oly rokonnak érzé magát a természethez, mint máskor soha.

Egy este, a mint a nap aláhanyatlott, s biboros-kék pára lebegett vékony fátyol gyanánt az erdő koronája fölött, Brita magához vette kötését s kiült a kerítés elé egy nagy mohlepte körre. Szeme végig kalandozott a tágas völgyön, mely alatta elterült, s láthatta a Blakstad-ház födelét, a mint a jegenyefák közül átvöröslött. Elgondolkozott, hogy vajjon mit csinálnak most

¹ Norvégia egyes vidékein a szombat estét „leánynéző esté”-nek tekintik.

² Hodáj (*saeter*) alatt itt az a hegyek közt levő legelő értendő, a hol a norvég paraszt a nyarat szokta tölteni barmaival. Minden nagyobb gazdaságnak megvan a maga hodája, mely egy vagy több, kövel vagy deszkával körülkerített karám-féléből áll.

otthon, elvégezte-e már Grimhild a fejést, hazajött-e már apja az usztatóról, a hova a béresekkel ki szokott menni a lovakat megfürösztetni.

Mélázásából egyszerre csak fölriasztotta valami recsegés a közel levő avar közt, s fölpillantva, egy magas, esetlen, vaskos termetű fiatalembert látott előbujni a sűrüből. Széles, de alacsony homloka, kenderszinű haja volt, mely rendetlenül csüngött le bamba, ökörfajta szemére; szája nagy volt, s a mint nyitva feledte, két sor sűrű, fehér fog villogott ki belőle. Hegyes, vörös süvege tarkóját verte s noha nyár volt, vastag gyapotmellénye nyakig be volt gombolva. Ujjasát jobbkarjára vetette s kezében kötőféket tartott.

- Jó estét, - szólt Brita, - köszönöm a multkori találkozást.³ - Pedig nem igen tudta, hogy valaha találkozott volna vele.

- Hát biz én azt a pejkcát... izé... - dadogá a legény mentegetőző hangon, s bővebb magyarázatul rázogatta a kötőféket.

- Ugy, hát eltévedt a pejköd, - mondá a leány, s nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék a legény gyámoltalanságán és ügyetlen modorán.

- El, a pejko - felelé amaz ugyanazon a félénk hangon; azután pedig, a leány mosolyától fölbátorodva, kiegyenesedett kissé, s valamivel folyékonyabban folytatá: - Sohase is lehetett bizni az erkölcsében, azóta, hogy a farkasok megkergették; mióta a csikáját elvették tőle, a teje nagyon bántotta, oszt' alig birhattunk vele.

- Nem láttam erre sehol, - mondá Brita, - messzire elmehetsz, mig nyomára akadsz.

- Biz az nagyon meglehet. Pedig már el is fáradtam.

- Nem ülnél le pihenni?

A legény elszántan letelepedett a fűre, s lassan-lassan megjött a bátorsága, hogy egyenesen a szemébe nézzen a leánynak; bamba tekintete mereven reátapadt, mesterkéletlen meglepetést és bámulatot fejezve ki. Szája lassankint mosolyra szélesbedett; de mosolyában több volt a szomorúság, mint a kedv.

Britát, az első pillanattól fogva, a mint meglátta, sajátságos pártfogói érzés szállta meg. Ugy bánt vele, mintha leány volna, vagy valami alájarendelt személy. A legény, vaskos termete mellett is, a gyöngeség benyomását tevő reá; de tetszett neki az őszinteség és nyájasság, melyet bús mosolygása, s nagy, becsületes kék szemei elárultak. Nézése az ökörére emlékeztette, de az ökörnek nemcsak a bambasága, hanem egyszerűsége és jámborsága is megvolt benne.

Elbeszélgettek egy darabig az időjárásról, a barmokról, meg az aratás reményeiről.

- Hogy hívnak? - kérdé végre a leány.

- Ullern Hedinson Halvardnak.

E név hallatára hirtelen rázkódás futott végig a leányon s a másik pillanatban sötét pír szökött arcába.

- Én meg, - mondá lassan, - Blakstad Brita, Bjarne lánya vagyok.

Rászögezte szemét, mintha lesné, milyen hatást tesznek szavai. De a Halvard arca most is csak azt a bánatos, szelid kifejezést viselte, s egyetlen vonása sem árult el akár meglepetést, akár rosszakaratot.

A leány pártfogói érzése most részvétté és szánalommal növekedett. „Vagy tökéletlen eszü, vagy nagyon boldogtalan”, gondolá, „s akkor mi jogom van zordul bánni vele?” S folytatá

³ Szokásos módja az üdvözlésnek a norvégek közt.

egyszerű, semmitmondó beszélgetését a legénnyel, mignem ez is csaknem beszédessé lett, s mosolyának bánatosságát valami olyan kezdte fölváltani, a mi szinte hasonlított a boldogsághoz. Brita észrevette a változást s örült rajta.

Végre midőn a nap leszállt a nyugati hegyek csúcsai mögé, Brita fölállott s jó éjt kívánt; a másik percben a kunyhó ajtaja bezárult mögötte, s Halvard hallotta, hogy mint reteszeli el. De ő még sokáig elült a fűben, s különös gondolatok jártak a fejében. Egészen megfeledezett a pejkról.

Másnap este, mikor a fejest elvégezték s a jószágot beterelték a karámba, Brita ismét kiült a kőre s lenézett a völgybe. Bizonyos családi rokonságot érzett az emberekkel, mikor a füstöt fölgomolyogni látta a kéményekből, s ki tudta találni, hogy mijök lesz vacsorára. A mint ott üldögélt, ismét recsegést hallott az avar közt, s Halvard ismét előtte állott, ujjásával karján s ugyanazzal a kötőfékkal kezében.

- Még se találta meg a pejkrét? - kiáltott föl a leány nevetve, - s azt gondolod, ugy-e, hogy itt lesz a szomszédságban?

- Nem tudom, - felelé Halvard, - s nem bánom, ha nincs is.

Azzal leterítette ujját a fűre, s leült ugyanarra a helyre, a hol azelőtt való este ült. Brita csodálkozva nézte s hallgatott. Nem tudta mire vélni ezt a második látogatást.

- Nagyon szép vagy, - monda egyszerre Halvard, olyan komolysággal, hogy őszinteségében nem lehetett kételkedni.

- Gondolod? - viszonzá a leány vig kacajjal. Csaknem gyermeknek nézte a legényt s eszeágában sem volt, hogy sértve érezze magát. Sőt olyasformát érzett, mintha jól esnék neki.

- Az este óta egyre csak rád gondoltam, - folytatá Halvard ugyanazon a zavartalan hangon. - S úgy gondoltam, hogy ha nem haragudnál rám, hát szeretnék még egyszer megnézni. Olyan másféle vagy te a többi népnél.

- Isten rossz néven ne vegye a bolond beszédedet, - fakadt ki Brita nevetve. - Nem; igazán nem haragszom rád; éppen úgy nem jutna eszembe rád haragudni, mint - mint arra a borjura, - tevé hozzá, más hasonlat hiányában.

- Te azt gondolod, hogy én nem sokat tudok, - dadogá Halvard. - Nem is tudok, - tevé hozzá, s a bánatos mosoly ismét arcára ült.

Az elkövetett hiba érzete lüktetve kergette a vért a leány ereiben. Látta, hogy igaztalan volt. Halvardnak nyilván több érzéke, vagy legalább finomabb ösztöne volt, semmint róla föltette.

- Halvard, - rebegé Brita, - megbántottalak. Hidd meg, hogy nem rossz szándékból tettem, s ezerszer bocsánatot kérek tőled.

- Nem bántottál meg, Brita, - viszonzá Halvard elpirulva, mint valami leány. - Te vagy az első, a ki nem érezteti velem, hogy nem vagyok olyan okos, mint más.

Brita kötelességének érezte, hogy ő is nyílt és bizalmas legyen iránta; s hogy kényesnek ne tessenek, vagyis inkább, hogy egyenlő lábon álljanak egymással, Halvard is bepillantván az ő lelkébe; a leány beszélt neki napi foglalatosságairól, az atyja házában folyt vidám vendégségekről, meg a mulatós legényekről, a kik náluk táncra gyülekeztek. Halvard figyelmesen hallgatta beszédét, komolyan nézett arcába, de világért sem szakította félbe. Azután ő is leírta neki a maga csendes, szókimondó módja szerint, hogy az apja mint szidja szüntelenül, mert nem vidám, s nem törődik a politikával, ujsággal, meg hogy az anyja mint sebzi éles nyelvével, csufot üzve belőle még cselédek és idegenek előtt is. Fogalma sem látszott lenni olyasmiről, hogy helytelen, a mit beszél vagy hogy nevetséges színben tünteti föl magát.

Modora olyan egyszerű és őszinte volt, hogy a mit Brita másban valószínűleg furcsának talált volna, ő benne egészen természetesnek találta.

Csaknem éjfél volt már, mikor elváltak. Brita alig aludt egész éjjel s szinte haragudott magára azért az érdeklődésért, a melyet ez együgyű fiu iránt táplált.

Másnap reggel feljött az atyja, hogy meglátogassa leányát, s megnézzze, mit csinál a jószág. Brita érezte, hogy veszedelmes volna egy szót is szólni neki Halvard felől mert ismerte apja természetét, s félt a következményektől, ha egyszer nyomára akadna titkának. Kerülte is az alkalmat, hogy szóba ereszkedhessenek, s annál többen foglalatostkodott a jószág és a főzés körül. Bjarne csakhamar észrevette a leány elfogódottságát, de természetesen nem is sejtette az okát. Mielőtt elment, megkérdezte tőle, hogy nem érzi-e magát nagyon egyedül a hodájon, s nem volna-e jó, ha fölküldene hozzá egy leánycselédet. Brita erősen bizonyozott, hogy ez teljességgel szükségtelen; a pásztor-gyerek, a ki ott volt, hogy segítsen neki, elegendő társaság. Estefelé Bjarne megrakta lovait bődönökkel, a melyek gomolyával és vajjal voltak tele, s lefelé indult a völgybe. Brita sokáig nézett utána, a mint alább-alább haladt a sziklás lejtőn, s nem titkolhatá maga előtt, hogy megkönnyebbülten érezte magát, mikor végre az erdő eltakarta szemei elől.

Egész nap nehéz szívvvel járt-kelt; mintha valami teher nyomta volna keblét, a melyet nem tudott lerázni. Ki volt az, a ki így közéje állott neki és atyjának? Félt-e ő valaha az atyjától, s örült-e, ha távol tudta magától? Hirtelen keserűség fogta el valóját, mert vivódásában Halvardot okolta mindenért, a mi vele történt. Leborult a föbe, s szenvedélyes, görcsös sirásra fakadt; bűnös volt, véghetetlenül nyomoru - s mind csak olyan emberért, a kit alig ismert két nap óta. Ha most ide vetődnek, megmondaná neki, hogy mivé tette őt; s kívánsága bizonyosan meghallgattatott, mert a mint szemét fölvetette, Halvard ott állt mellette, azzal a szomorú vonással szája körül, melán nézve rá azokkal a nagy, becsületes szemeivel.

Brita érzé, hogy mint lesz semmivé szándéka; Halvard olyan jónak és olyan boldogtalannak látszott. Azután megint eszébe jutott apja és saját rosszasa, s keserűsége ismét fölgerjedt.

- Eredj innen, - kiáltá, félig neheztelően, félig dacos hangon. - Eredj, ha mondom, nem akarlak többé látni!

- Elmegyek akár a világ végére is, ha úgy kívánod, - felelé Halvard, különös eltökéltséggel.

S azzal fölvette ujjasát, melyet a földre ejtett volt, lassan megfordult, még egy hosszas pillantást vetett reá, véghetetlenül szomorú és reménytelen pillantást - és elindult.

A leány keble hevesen zihált, lelki mardosás, vonzalom és gyermeki kötelesség viaskodott kétségbeesetten szívében.

- Nem, nem! - kiáltá utána, - miért még? Nem úgy gondoltam. Csak azt akartam...

Halvard megállott s épp oly eltökélten jött vissza, a mint elindult volt.

Miért irnám le az ezután következett napokat? Hogy Brita szíve miként lett egyre nyugtalanabbá; hogy mint ébredezett föl hirtelen éjente s látta azokat a nagy, kék szemeket, a mint búsan néztek reá; hogy olykor mint kárhoztatta magát és őt, s mint érezte keserű fájdalommal, hogy elpártol azoktól, a kik eddig a legközelebbek és legkedvesebbek voltak szívének. S különös, éppen ez az elszigetelődés atyjától annál kétségbeesettebb ragaszkodásra bírta ő hozzá. Ugy tetszett neki, mintha atyja valósággal eldobta volna magától. Hogy ő maga volt az, a ki az első lépést tette, az alig jutott eszébe. Hajh! keserve épp oly esztelen volt, mint szerelme. Hogy mily különös ferde okoskodások folytán gyökerezett meg lelkében ez a meggyőződés, azt nehéz volna megmondani. Elég tudni azt, hogy asszony volt és szeretett. Maga is

tudta, hogy esztelen, s éppen ez a tudat vonta annál reménytelenebbül ama labirinth tévetegeibe, a melyből nem látott menekvést.

Halvard olyan rendesen jelent meg, mint a nap. Brita tudta, hogy csak egyetlen szavába kerül, hogy örökre száműzze őt magától. S hányszor határozta el, hogy kimondja ezt a szót! De nem mondta ki soha. Olykor egy csapat legény jött fel a völgyből, vidám estét tölteni a hodájon; de Brita nem ügyelt rájuk, s ők csakhamar eltűntek.

Igy telt el a nyár muló öröm- és bánatérzetek közt. Brita régen tudta már, hogy Halvard szereti őt: s midőn végre a lassu vallomás bekövetkezett, az semmivel sem gyarapította boldogságát; csak félelmét növelte a jövőre nézve. Sokféle tervet szőttek össze azokon az estéken; de a tél egyszerre csak meglepte mindkettőjüket, a jószágot leterelték a hegyről, s ők elváltak egymástól.

Bjarne hosszasan, szorongva nézett leányára akkor reggel, mikor eljött érte, hogy hazavigye. Brita nem viselt többé gyűrűt és boglárt, s ez keltette az apában a gyanút, hogy a leánynak valami baja van. Azelőtt nem szerette, hogy sokat visel; most azon évődött, hogy egyet sem visel.

II.

A tél már jóformán elmúlt, s Brita az egész idő alatt alig látta Halvardot egyszer is. Igen, egyszer - karácsony napján volt, - át mert pillantani hozzá a templomba, s ott látta, apja mellett ülve s a semmiségbe bámulva; de a mint az ő tekintetével találkozott, elpirult s buzgón kezdett levelezni zsoltárában. Britának rosszul esett, hogy nem iparkodott vele találkozni; sok este eljárált, egyedül a folyó partján - hátha eljönne; de hiába várta. Azt kellett hinnie, hogy a Halvard apja megtudott valamit s szemmel tartja fiát. E közben a sötét felleg egyre sűrűbbre tornyosult feje fölött; mert titok rágódott szíve gyökerein. Iszonyu bizalmatlanság és szenvedés ideje volt ez - olyan, a melyet férfi sohasem ismer, olyan, a melyet csak asszony tud elviselni. Szinte megkönnyebbülés volt, mikor a felleg szétszakadt s a zivatar kitört belőle, a mint meg is történt.

Egy vasárnap, április elején, Bjarne nem jött haza a rendes időben a templomból. Leányai hiába várták az ebéddel, s végre nyugtalankodni kezdtek. Nem volt szokása rendetlenül járni haza. Éppen akkor nagy izgalom uralkodott a völgyben, kiütött az „Amerikai-kórság”. Nagy hajó álldogált künn a révben, hogy a kivándorlókat elszállítsa; s alig volt család, mely ne siratta volna egy derék fiát vagy szép, szeretett leányát. Az öregeknek persze itthon kellett maradniok; s mikor a gyermekek elmentek, mi is maradt számukra egyéb, mint lefeküdniök és meghalniok? Amerika oly messze volt nekik, mintha valami más plánétában volna. A családi érzelm különben mindenkor uralkodó volt a norvég ember szívében; gyermekeinek él s szinte újra átélni látszik életét ő bennük. Legnagyobb büszkesége, hogy föl tudja vinni véréjét egészen a Sverre- és Szent Olaf-korába, s ugyanily önbizalommal reményli nemzetsége kiterjedését a jövőben ugyanazon a talajon, a hol egykor gyökeret vert. Ekkor eljön a vihar a nyugati tengerekről, birkózik a hajthatatlan törzsszel és eltöri; s a széthulló ágak szerteüzlenek az ég mind a négy tájára. Nem csoda hát, ha miként a koronáját vesztett fa, ereje meg van törve s csak arra vár még, hogy porrá oszoljék s elhaljon.

Blakstad Bjarne, a milyen makacs vén honfi volt, mindig kiméletlenül küzdött az Amerikadüh ellen; s leányai most is azt reménylették, hogy talán azért maradt oda, hogy a nyughatatlan fiatalokat szülőföldjük iránt való kötelességeikre emlékeztesse vagy hogy megfélemlítsen valami vakmerő kivándorlási ágenst, a ki nagyon is hangosan ösztökelte a népet. De már

nyolc óra volt, s Bjarne még sem jött. Az éj sötét volt és fürgeteges; hideg daraeső verdeste az ablaktáblákat s a szél beharsogott a kéményen.

Grimhild, a fiatalabbik leány, nyugtalanul szaladgált ki s be, s csapkodta maga után az ajtókat. Brita szorosan a falhoz kuporodott a szoba legsötétebb zugában. Valahányszor a szél megrázta a házat, föl-fölriadt; azután megint leült és borzongott. Borús sejtelmek töltötték el keblét.

Végre, - az óra éppen tizet ütött, - a benyilóból nesz hallatszott. Grimhild az ajtóhoz rohant s fölrántotta. Magas, görnyedő alak lépett be; ruhájáról a leány apjára ismert.

- Szent Isten! - kiáltá, s hozzá sietett.

- Eredj tőlem, gyermek, - mormogá az apa oly hangon, mely szokatlanul barátságatlannak tetszett, s durván eltaszítá magától. Egy pillanatig merevül állott, majd az asztalhoz támolygott, s sulyos zökkenéssel egy székre roskadt. Ugy maradt ott, könyökét térdén nyugtatva s meredten nézve a földre. Hosszu haja nedves csomókban csüngött le arcára, s szája körül a redők mélyebbeknek és komorabbaknak látszottak, mint rendesen. Olykor-olykor fölsóhajtott, vagy mély hangon nyögött.

Egy idő múlva tekintete nyugtalanul kezdett kalandozni a szobában, s midőn elérte azt a zugot, a hol Brita ült, hirtelen felszökött, mintha mérges fulánk nyilamlott volna testébe, fölkapott egy égő üszköt a tüzhelyről s a leányhoz rohant.

- Mondd, hogy nem láttam! - tört ki, rekedt suttogással, karon ragadva a leányt, s egészen arcához tartva az égő üszköt. - Mondd, hogy hazugság - fekete, alávaló hazugság!

A leány lassan hozzáemelte szemét s elszántan nézett szemébe.

- Hah! - folytatá az apa, ugyanazon a rettentő hangon, - azt mondtam nekik is a templomnál - hazugság - pokoli hazugság! S vérét ontottam - vérét, mondom - a rágalmazónak. Ha, ha, ha! Milyen vígan buzogott ki belőle!

Brita arcát majd a vér, majd sápadtság borítá el. De önuralmát - különös! - mégsem veszté el. Maga is csodálkozott nyugodtságán. Óh nem tudta, hogy olyan nyugalom volt az, mely iszonytatóbb a kinnál - egy elveszett és reménytelen szív teteme.

- Gyermek! - folytatá Bjarne, s hangja természetesebb csengést öltött, - miért nem szólsz? Elrágalmaztak, gyermek, mert szép vagy; irigykedtek reád!...

S ismét, csaknem esengve folytatá:

- Nyisd föl az ajkadat, Brita, s mondd apádnak, hogy tiszta vagy - szeplőtlen, mint a leesett hó, gyermek - én édes - én szép gyermekem!

Hosszu, kínos szünet következett, melyben az égő üszök ropogása s az öreg ember nehéz lélekzése volt az egyetlen hang, mely a csöndet megtörte.

Halványan, mint márványkép, állt előtte a leány; egy mentegetőző szó, egy bocsánatot kérő hang sem hallatszott; csak ajkainak görcsös vonaglása árulá el a benne viharzó életet.

Bjarne kebeléből minden pillanat jobban-jobban ölte ki a reményt. Arcát félelmes volt látni. Rémület és kegyetlen, féktelen gyűlölet torzítá el vadul vonásait, s bozontos szemöldökei alatt parázsként égtek szemei.

- Rima, - ordítá, - rima!...

Hideg szélroham zúdult be a szobába. Az ablak megrázkódott, az ajtó fölcsapódott, mintha egy erős, láthatatlan kéz érintette volna meg - s az öreg ember egyedül állott ott, feje fölött tartva a lobogó üszköt...

Éjfél után volt; a szél már elült; de a hó egyre hullott, vastagon és nesztelenül, eltemetve nyomot és sövényt hideg és fehér leple alá. Ő csak futott tovább, tovább s egyre tovább. Hová? azt nem tudta. Hideg merevültség zsibbasztá el érzékeit, de lábai egyre vitték ellenállhatatlanul tovább. Mintha sötét áradat ragadta volna el: csak annyit érzett, hogy hányják a habok, s nem gondolt azzal: merre viszik. A dermesztő kábultság dacára is, mely ránehezedett, teste olyan könnyűnek tetszett, mint a pehely. Végre, nem tudá, hol, - tenger zajgása morajlott fülébe - kellemes melegség engesztelé föl érzékei dermedtségét, s ő derülten uszott a felhők - aranyos, verőfényben fürdő felhők közt...

Mikor szemeit fölnyitotta, kényelmes ágyban találta magát, s egy nyájas, anyai arcú asszony ült mellette. Álomnak rémlett ez is, s ő nem iparkodott magának számot adni arról, a mi olyan különösnek és megmagyarázhatatlannak tetszett.

Mint utóbb elmondták neki, egy halász úgy találta meg a tengerparton egy hófúvásban; hazavitte kunyhójába s a felesége gondviselésére bízta. Ez volt ittlétének másodnapja. A halászok tudták, hogy kicsoda, de ajtajokat zárva tartották és senkinek sem mondták meg, hogy nálok van.

Brita megindulás nélkül hallgatta a jó asszony elbeszélését; a gondolkozás elviselhetetlen erőfeszítésnek tetszett. De harmadnapra, midőn gyermeke megszületett, lelke egyszerre föl-ocsúdott révedezéséből, s ő nyugodtan érlelé terveit. A gyermekért elhatározta, hogy élni fog és dolgozni. Azon este egy kis fiu hozott neki egy csomagot. Fölbontotta; otthon maradt ruhái voltak benne, és - ékszerei. Tudta, hogy testvére küldte; tehát valaki, a ki még most is szeretettel gondolt rá. S első indulata mégis az volt, hogy visszaküldi az egészet, vagy beledobja a tengerbe. De rátekintett gyermekére és megadta magát.

Elmult egy hét, s Brita fölépült. Halvard felől nem hallott semmit. Egy éjjel, a mint félálomban szunnyadt, úgy tetszett neki, mintha egy halvány, ijedt arcot látott volna az ablaktáblához szorulva, s merően bámulva reá és gyermekére. De az pusztá álom is lehetett. Mert lázas képzelődése az utóbbi napokban gyakran áltatta ilyen látományokkal. Gyakran gondolt ő reá, de - különös - nem keserűséggel többé, hanem száналommal. Ha elég erős lett volna arra, hogy gaz legyen, gyűlölni tudta volna; de gyöngé volt, s így csak szánhatta.

Egy este azután, mikor hallotta, hogy az amerikai hajó hajnalban utrakél, karjára vevé kis fiát, gondosan betakargatá saját ruháiba, s elment a tengerpartra, egyedül. Szeszélyes alaku óriási felhők üzték egymást vadul az ég peremén s olykor-olykor kiviláglott a vékony ujhold a köztök támadt sötétkék szakadásokból. Brita taláalomra választott ki egy csolnakot, s már éppen el akará oldani, midőn egy emberi alakot látott óvatosan lépkedni a köveken s tétovázva közeledni feléje.

- Brita, hallatszott suttogó hangon a partról.

- Ki az?

- Én vagyok. Apám mindent tud. Majd hogy agyon nem vert; meg anyám is.

- Azért jöttél, hogy ezt megmondd?

- Nem, szeretnék valamivel segíteni. Az utolsó napokban mindig azon voltam, hogy találkozhassam veled.

S ezzel egészen a csolnakhoz ért.

- Köszönöm, nincs szükségem segítségedre.

- De Brita, esengett amaz, - nézd, eladtam a puskámat, meg a kutyámat, meg mindenemet, a mim volt; ezt kaptam érte.

Kinyújtá kezét és egy vörös kendőt adott oda neki, a melynek egyik sarkába valami nehéz holmi volt bekötve. Brita gépiesen nyult utána, kezébe tartá egy pillanatig, s azután messzire kihajítá a vízbe. Mély megvetés és szánsalom mosolya vonult át arcán.

- Isten áldjon meg, Halvard, - mondá nyugodtan, s vizre taszítá a csolnakot.

- De, Brita! - kiáltá Halvard kétségbeesetten, - hát mit kívántál volna, hogy tegyek?

Brita fölemelé a gyermeket karjaiba, s a maga mellett levő üres helyre mutatott. Halvard megértette a jelt s egy pillanatig habozva állt ott. Azután hirtelen arcához kapta kezét s könyekre fakadt...

Brita félóra múlva a hajóhoz ért, s midőn a hajnal első pirja földerengett az ég alján, a szél kidagasztá a vitorlákat s a hajó nyugat felé sikamlott, amaz ország felé, a hol otthont találhatnak azok, a kiket szerelem és balsors számkivetett.

Hosszu, fáradságos ut volt. A hajón volt egy öreg angol pap, a ki ritkaságokat gyűjtött. Brita eladta neki a gyűrűit és boglárait, s több pénzt kapott értök, mint a mennyi az utazásra kellett. Alig szólt másnak, mint a gyermeknek. A községbeliek, a kik ismerték, elhuzódtak tőle, s ő hálás volt irántok, hogy így tettek. Reggeltől estig ott ült egy sarokban, a teher-csomagok közt s nézegette öleiben nyugvó kis fiát. Minden reményét, jövőjét, életét a gyermekbe helyezte. Magának már nem remélt semmit.

- Nem adhatok neked hazát, gyermekem, így beszélgetett hozzá. - Soha sem fogod megtudni annak a nevét, ki életedet adta. Együtt fogunk küzdeni ketten, s a milyen igaz, hogy Isten van az égben, a ki lát bennünket, nem fogja megengedni, hogy egyikünk is elvesszen. Ne bolygassuk, gyermek, a multakat. Föl fogsz nőni és erős léssz, s anyádnak veled együtt kell erősödni.

Az utazás harmadik hetében az angol pap megkeresztelte a gyermeket; anyja Tamásnak nevezte, ama napról, a melyen világra jött. Ne tudja meg soha, hogy Norvégia volt anyja hazája; azért nem adott neki olyan nevet, a mely nemzetiségére vallana.

Egy reggel, június elején, földet értek s előttük volt a nagy Ujvilág.

III.

Minek szóljak a szünetlen gondról, szenvedésről, és terhes munkáról, mely Brita életének ez új földön töltött első néhány hónapját csak folytonos létért való küzdelemmé tevő? Ismeri e sorsot minden kivándorló, a ki bátor szívvél és üres zsebbel jött ide. Legyen elég csak annyit mondanom, hogy a második hónap végén sikerült szolgálatot kapnia, mint fejő-leány egy családnál New-York szomszédságában. Népének sajátos nyelvtehetségével csakhamar megtanult s jól beszélt angolul. Földiitől olyan távol maradt, a mennyire csak lehetett; nem magáért, hanem fia érdekében; mert a gyermeknek erőssé és nagygyá kellett nőnie, s születésének tudomása megrendíthetné erejét s megtörhetné bátorságát. Ugyanez okból cserélte is föl festői norvég öltözetét az idevaló népviselettel, Mrs. Britának szólitotta mindenki, mely név, angolosan ejtve, Mrs. Brightnak hangzott, s végre is csak erről a névről ismerték a környéken.

Igy mult el öt év; nagy kivándorlási mozgalom indult meg ekkor a távol Nyugat felé s Brita sokadmagával együtt, elment Csikágóba. 1852-ben érkezett oda s egy ir özvegyasszonyhoz költözött, ki egy kis kunyhóban lakott az akkor ugynevezett külső városszélen. A kik akkor látták kijárni a favágó helyekre s férfimunkát végezni: alig ismertek volna benne a pajzán

Csillám-Britára, a ki régente olyan vigan lejtette a szökő-táncot a Blakstad-ház kivilágított csarnokaiban. S valóban szomoruan elváltozott!

Vonásai élesebbek lettek, s szája körül a merev vonalak szigorúságot, csaknem ridegséget fejeztek ki. Világos kék szemei mintha megnagyobbodtak volna, s fényök titkolózást, örökké éber gondot árult el. Csak sárga haja állott ellent az idő és bú bántalmának; most is csak olyan dús és hullámos fürtökben gyűrűzött alá sima fehér homlokára. Szinte röstellte is ezt, s nagy ügygyel-bajjal iparkodott beleszorítani valami józan, tisztos főkötőbe. Csak éjente, mikor egyedül ült, fiával beszélgetve, bocsátotta ki bőrtőnéből; s ilyenkor a fiu nevetgélt s játszadozott anyja hajával, s gyermekesen elcsodálkozott azon az ellentétén, mely e komoly arc s ez ifjui, leányos fürtök közt volt.

A kis Tamás nagyon különös gyermek volt. Igazi norvég izlése volt a mesés és fantasztikus dolgok iránt, s bár sohasem hallott egyetlen regét is a *Neckenről* vagy *Hulderről*, gyakran meglepte anyját a képzelte események legszeszélyesebb összehordásával és még merészebb személyesítésekkel, a minők valaha Norvégia regés földjéből fakadtak. Az anya mindig fékezni iparkodott őt, valahányszor e képzelmi szárnyalásokban kalandozott, s a fiu végre úgy tekinté ezeket, mint helytelen és vétke dolgokat. A gyermek, a mint nőtön-nőt, gyakran meglepően emlékezteté az anyját saját atyjára, - inkább az ő, mint a Halvard fajára ütén. Csak világos szőke haja, kissé vaskos termete vallhatott arra, hogy az utóbbinak a fia. Heves természete volt, s gyakran szomorítá anyját nyakasságával, azután pedig a megbánás nagy kitörései következtek, a mi még jobban szomorítá az anyját. Mert attól félt, hogy ez gyöngejele.

- Pedig erősnek kell lennie, - mondá magában. - Elég erősnek arra, hogy legyőzzön minden akadályt s nagy nevet szerezzen magának; elég erősnek arra, hogy áldja azt az anyát, ki névtelenül szülte a világra.

Különös, hogy Brita, a mennyire szerette e gyermeket, oly ritkán kényeztette anyai cirógatással. Vezeklés volt ez, melyet magára szabott, hogy büneért megszervejden. Csak néha, mikor sokáig fönn virrasztott, s tekintete, szinte véletlenül, ráesett arra a kis orcára ott a vánkoston, az álmom édes öntudatlansága lágy, láthatatlan fátyolként nyugodván rajta - borult reá hirtelen, csókolgatta s sugdosott gyöngéd neveket fülébe, mig könnyei forrón és rohamosan omlottak sárga hajára és rózsás arcára. A gyermek ilyenkor azt álmodta, hogy fönn uszik a magasban, sugárzó erdők fölött, s anyja hervadt ifjúságának egész bájában tündökölvé, repül előtte, arany virágokat hintve utjára.

Ezek voltak legboldogabb pillanatai Brita örömtelen életének, s ezek sem voltak keserűség híján; mert örömezetébe mindig beférközött egy félénk, aggályos gondolat, mely annál rettentőbb volt, mert olyan lopva jött, olyan nesztelenül, olyan hivatlanul. Nem vétke büntetéseül adatott-e neki ez a gyermek? Volt-e hát joga az Isten csapását áldássá változtatni? Megadta-e ő az Istennek „azt, a mi az Istené”, a mióta minden gondolata, minden reménye, egész valója ez egyetlen földi dolog körül, fia, szenvedésének gyermeke körül forgott? De Brita nem olyan természetű volt, hogy nehéz kérdésektől visszariadt volna; nem; bátran szembeállott velök, s ha leverettek, a vértanu buzgóságával kelt ismét föl, megújítani a harcot. Hiszen az Isten maga küldte reá ezt a tépelődő kétséget, s kötelesség elviselni a rámért terhet. Így okoskodik Brita.

E közben az évek tovasuhantak, s nagy változások mentek végbe körülte.

Azt a néhány száz dollárt, melyet a Csikágóban töltött első három év alatt megtakaríthatott, egy darab földbe fektette bele. Időközben a város nagyot terjedt, s 1895-ben ötezer dollárt kínáltak földéért; elfogadta az ajánlatot s ismét vett egy darabka földet, a várostól nem messzire. A fiu nyolc éves kora óta a községi iskolába járt s meglepő előmenetelt tett. Iskola

után mindennap ott várta az anya az ajtó előtt, kézen fogta s úgy vezette haza. Ha a többi fiuk közül valamelyik csufolkodni merészelt anyjára vagy ő vele incselkedett anyássága miatt, az a fiu bizonyosan kék folttal ment haza. Tamás csakhamar megállapította tekintélyét iskolatársai közt s mindig kész oltalmazni és védelmezni a gyöngét és védtelent.

Mikor Bright Tamás (mert ezen a néven ismerték) tizenöt éves volt, irlendi állomást ajánlottak neki egy faüzletben; s ő anyja beleegyezésével elfogadta az ajánlatot. Szép fiu volt már, szálas és izmos, tiszta és komoly arcu. Esténként könyveket hozott haza olvasni, s minthogy Brita mindig érdeklődött az iránt, a mi őt érdekelt, csakhamar együtt tanulmányozott és vitatott vele oly dolgokat, a melyek régebben messze tulestek volt fogalmai körén. Fia unszolására abban kellett hagyni munkáját a fűrészelő vállalatnál, s most otthon tölté napjait, varrással, olvasással s egyéb olyan dolgokkal foglalkozva, a melyekkel az asszonyok üres óráikat tölteni tudják.

Egy este, mikor már Tamás tizenkilencedik évében járt, komolyabb arccal jött haza az irodából, mint máskor. Az anya éles szeme rögtön meglátta, hogy bántja valami, de nem szólt.

- Anyám, szólt végre a fiu, - ki az én apám? Él-e még, vagy meghalt?

- Az Isten a te atyád, fiam, - felelé az anya reszketve. - Ha szeretsz, ne kérdezz többet.

- Szeretlek, anyám, - mondá a fiu komoly tekintettel, melyben az anya a gyöngédség és szemrehányás vegyülékét vélte látni. - Ugy lesz, a mint mondád.

Most történt először, hogy pirulni volt oka fia előtt, s ez az érzés csaknem lesujtotta. De nagy erőfeszítéssel mégis legyőzte s külsőleg nyugodt maradt. Tamás föl s alá kezdett járni a szobában, lehorgasztott fővel s hátrakulcsolt kezekkel. Az anyának egyszerre csak eszébe jutott, hogy fia már felnőtt férfi, s hogy ő többé nem lehet már neki az, a mije eddig volt, gyámola és oltalmazója.

- Ah! - gondolá, - csak azt engedje meg az ég, hogy anyja maradhassak; imádni és áldani fogom érte.

Ez a tárgy ezuttal merült föl először s számos kételyt és számos kérdést támasztott a szorongó anya lelkében. Helyesen cselekedett-e, midőn eltakarta előtte azt, a mit jogosan követelhet megtudni? Mi oka volt arra, hogy származását és szülőföldjét homályban tartsa előtte? Azt óhajtotta volt, hogy férfiúvá erősödjék, bünt nem ismerve, hogy fönnen hordhassa a fejét és félelmetlenül nézhessen szemébe a világnak. Igen, de nem rejlett-e mindezekben egy lapangó önös gondolat, a félelem, hogy elveszti szeretetét, a vágy, hogy tisztán és szeplőtlenül álljon fia előtt?

Brita alig mert felelni ezen kérdésekre, mert nem tudta, hogy legtisztább indokai is csak szegényesen állják meg a kutató vizsgálódást. Azt kezdé gyanítani, hogy fiával való egész bánása helytelen volt, elejétől kezdve. Miért nem vallotta meg neki a rideg valót, ha megvetné is érte, ha piruló bünösként kellene is előtte állnia? Gyakran, a mint a benyilóban lépteit hallá, mikor munkájából hazajött, megkeményíté szívét s ajkán lebegett a szó: „Fiam, törvénytelen vér vagy, bűn szülöttje, anyád pedig számüzött bujdosója a föld kerekiségének.” De mikor fiának nyugodt, kék szemeivel találkozott, s látta azt a gyanutlan nyíltságot modorában, s azt a reményteliséget, mellyel a jövőbe nézett: asszonyi szíve visszariadt kötelességétől, kisietett a szobából, s leborult az ágyára és sirt. Küzködött még az Istennel is imájában, mig nem azt hívé, hogy már ez is elhagyta.

Igy multak el hónapok és évek s a szünetlen gond és szorongás megtámadta egészségét. Halvány lett és ideges s bántotta a legcsekélyebb zaj is. Fiával való bánásmódja föltűnően elváltozott s az csakhamar észrevette ezt, de nem szólt. Az anya gondosan örködött fia kényel-

me fölött, szinte aggályosan előzte meg kívánságait, s örökké éber figyelmességet tanusított iránta, mintha nem fia, hanem ura és parancsolója lett volna.

Mikor Tamás a husz évet betöltötte, társ lett addigi főnöke üzletében, s szerencséje évről-évre gyarapodott. Anyja birtokának eladása által csinos kis vagyonhoz jutott s ebből szép, kényelmes házat építhetett a város egyik legszebb részében. Anyagi körülményeik ekként nagyon megjavultak s kényelem és fényűzés több kínálkozott Britának, mint a mennyit valaha kívánt; de egészsége meg volt törve s az orvosok kijelentették, hogy egy évi külföldi utazás s Olaszországban való hosszabb tartózkodás talán helyreállíthatná. Tamás maga is sürgetni kezdte anyját, míg végre engedett.

Egy derült májusi reggelen indultak el ketten New-Yorkba, s három nappal utóbb Európa felé vitorláztak. Hogy mely országokat fogják meglátogatni, azt még alig határozták el, de rövid ideig tartózkodván Angliában, ismét egy gőzösön találjuk őket, Norvégia felé igyekezve.

IV.

Szent Iván hava, a milyen enyhe és meleg, gyakran egy óriás erejével és hangjával látogat el Norvégia fjord-völgyeibe. A jéghegyek tántorognak és mormognak, mintha mérgelődnének saját gyöngeségükön s roppant kő- és jég-görgetegeket zudítanak alá a völgyekbe. A folyók megdagadnak és zsörtölődő harsogással rohannak ki a hegyoldalakból s ezernyi apró-cseprő patak tódítja az általános zajgást s lármás csevegéssel lejt tova a moh-lepte nyirgyökerek fölött, De később, mikor a harcnak már vége, s Szent Iván győzedelmesen elfoglalá trónusát, a természet hangjai változatosabban halkabbá lesznek s nyugtot és kiejelmet nyújtanak a fülnek és a háborgó kebelnek. A hónap ez utóbbi hangulatában érkezett meg Brita fiával, ismét abba a völgybe, a melyből huszonöt évvel azelőtt elmenekedtek.

Sok különös, viharzó érzelem kavargott az anya keblében, midőn ujra látta a hősüveges hegyeket s ezek hatalmas karjai közt oly kiesén nyugodva: a zöld völgyet, gyermekkorá otthonát. Még Tamásnak is homályosan rokonérzetű lüktetéssel dagadozott keble, mikor ez a csodás táj előtte föltárult. Csakhamar sikerült kibérelniök egy zsellér-házat, félóránnyira a Blakstad-tanyától, s Brita kívánsága szerint megtelepedtek benne nyárára. Jól ismerte ő itt az embereket, mikor még fiatal volt, de senkinek sem jutott eszébe egynek nézni őt azzal a vidám leánnyal, a ki egykor úgy meglepte hirtelen szökésével a községet; s Brita, jóllehet örömet tárt volna föl előttök szívét, egy szót sem ejtett el kiléte felől. Lelkiismerete vádoló, hogy hamis játékot üz, de fia kedvéért néma maradt.

Egy napon aztán - odajövetelük után való második vasárnap - Brita korán reggel kelt föl s kérte fiát, hogy kísérje el egy kis sétára a völgybe. Ünnepe volt még a levegőben is; a nyár enyhe fuvallata, friss levelek és mezei virágok illatával terhelten, lágyan lengedezett arcukba. A napsugár csillogott a harmatos fűben, a tücskök ciripelése messziről rémlett hozzájuk s a lég szinte láthatónak tetszett s rezgő hullámmzással imbolygott előttük az ösvényen. Brita, fia karjára támaszkodva, lassan lépdelt fölfelé a viruló réteken keresztül; alig tudta, merre viszik lábai, de szíve hevesen dobogott s sokszor volt kénytelen megállani s kezét keblére szorítani, mintha le akarná csillapítani zajongó érzelmeit.

- Rosszul vagy, anyám? - szólt Tamás. - Oktalanság volt tőlem megengedni, hogy így fáraszd magad.

- Ülünk le erre a kőre, mindjárt jobban leszek. Ne nézz rám olyan aggódva. Igazán nem vagyok beteg.

Tamás leteríté könnyü nyári kabátját a kőre s gondosan ráülteté anyját. Brita félrevoná fátyolát s fölemelé szemét ahhoz a nagy vörösfüvelű házhoz, melynek sötét körvonalai homályosan rajzolódtak a fenyőerdő borus háttérére. Él-e még - az, a kinek élete reményét ő semmivé tette - az, a ki egykor kiüzte őt az éjszakába átokkal ajakán? Miképp fogadná, ha visszatérne hozzá? Ah, Brita ismerte őt, s remegett csak arra a gondolatra is, hogy találkozzék vele. Elhagyhatja-e ezt a völgyet, meghalhat-e békében, a nélkül, hogy lábaihoz borulna, hogy bocsánataért esedeznék? S ime ott, a völgy tulsó oldalán van otthona annak, a ki egész nyomorának okozója volt. Mi sors érte, s vajjon emlékszik-e még azokra a hosszú, boldog nyári napokra, a melyek - óh! - olyan réges-régen voltak?

Nem mert volna kérdéseket intézni a közelében lakó emberekhez; de most hirtelen gyöngeség vett rajta erőt s érzé, hogy a mai napon sorsának el kell dőlnie; tovább nem viselhetette a bizonytalanság e kínszenvedését. Tamás mellette állott, s aggódva s csodálkozva nézett reá. Tudta, hogy anyja sokat eltitkolt előtte, de bárminő okai lehettek is erre, hitte, hogy azok helyesek és fontosak. Azt nem tehette, hogy kérdezősködjék tőle olyasmi felől, a mit tudnia nincs joga. Ugy érzé, mintha sohasem szeretne volna anyját úgy, mint ebben a pillanatban, midőn ennek a legnagyobb szüksége van reá, s ellenállhatatlan gyöngédség fogá el szívét. Egyszerre lehajolt hozzá, két kezébe fogta halvány, keskeny orcáját s megcsókolta. A sokáig elzárt érzelmek könnyáporban tört elő; az anya ölébe temeté arcát s sokáig és némán sirt. A templom harangjai most leszóltak a völgybe, s a lassu, hatalmas hang nyugodtan s ünneptélyesen rezgett el hozzájuk. Mennyi rég elfeledett gyermekkori és ifjúkori emléket nem ébresztett föl keblében ez a harangszó - emlékeit annak az időnek, mikor a vidám Csillám-Brita, ragyogó bogláraival fölékesítve, tarkaruhás legények és leányok közt mendegélt föl a templomba!

Fehérdereku nyirfák csoportja veté árnyékát arra a kőre, melyen a bünbánó anya ült, s az ösvény két felén magasra nőtt fű csaknem elrejté őt a szem elől. Most jönni kezdtek a templombamenők, s Brita fölemelé a fejét s arcára voná a fátyolt. Senki sem haladt el úgy, hogy ne köszöntötte volna az idegeneket, s az asszonyok és leányok ősi szokás szerint megállottak és bókoltak. Végre egy agg, fehérhaju férfi közeledett, egy éltes nő karjára támaszkodva. Teste előre volt görnyedve, s gyakran megállott nehezen föllihegve.

- Óh, igen, igen, - mondá rekedt, törött hangon, a mint előttük elhaladt, - az öregség mind jobban erőt vesz rajtam. Nem tudok már úgy járni, mint valamikor. De ma el kell mennem a templomba. Isten oltalmaz! Sok rosszat tettem s bocsánatért kell könyörögnöm.

- Talán jó volna, ha leülne pihenni, apám, - mondá az asszony. - Itt van egy kő, s ez az uri asszonyság bizonyosan meg fogja engedni, hogy egy gyöngé öreg ember melléje üljön.

Tamás fölállott s helyével kínálta az öreg embert.

- Óh, igen, igen, - mormogott emez tovább, mintha magamagával beszélne. - Sok rosszat - sok bocsánat. Isten oltalmazzon mindnyájunkat - szegény bünösöket. Ő, a ki nem gyűlöl sem apát, sem anyát - sem leányt - nem vagyok hozzá méltó. Ugy van, úgy, - Isten, ne hagyj el. Segits föl, Grimhild. Azt hiszem, már megint tovább mehetek.

Tamás természetesen egy szót sem értett beszédéből, de látván, hogy föl akar állni, készségesen nyújtott neki segítséget, megfogta karját s fölemelte.

- Köszönöm, fiatal ur, - mondá az öreg, - az Isten fizesse meg a jóságát.

S az apa és leánya tovább mentek, lassan, fáradságosan, mint a hogy jöttek volt. Tamás követte őket szemével, mig nem halk, félig elnyomott jajszó hirtelen anyja mellé hívá. Brita egész testében reszketett.

- Anyám, anyám! - könyörgött a fiu, föléje hajolva, - mi történt? miért változtál úgy el?

- Óh, fiam, nem birom tovább, - zokogott az anya. - Isten bocsássa meg bűnömet, meg kell tudnod mindent.

Tamás leült anyja mellé s szorosan magához vonta, míg ez keblére rejté arcát. Hosszu csend következett, melyet csak a tücskök hangos ciripelése tört meg.

- Fiam, - kezdé végre az anya, egyre elrejtve arcát, - te bűn születtje vagy.

- Az nem volt titok előttem, anyám, - felelé Tamás, komolyan és gyöngéden, - a mióta elég idős lettem arra, hogy tudjam, mi a bűn.

Az anyja gyorsan emelé föl fejét s a bámulat, örömteli meglepetés tekintete fénylett keresztül a könyeken, melyek szemeit elfátyolozák. Semmit, csak fiui szeretetet és bizalmat tudott kiolvasni azokból a komoly, férfias vonásokból, s e pillanatban látta, hogy minden eddigi kétsége alaptalan, s hosszas imával teljes küzdelme fölösleges volt.

- Névtelenül születek e világra, - suttogá, - s nincs ellenem szemrehányó szavad?

- Isten segítségével elég erős vagyok arra, anyám, hogy magam szerezzek magamnak nevet.

Hiszen éppen az ő titkos óhajának szavai voltak ezek, s fia ajkán áldott biztosításul hangzottak, csodás beteljesülése gyanánt anyai könnyörgéseinek!

- Még egyet, gyermekem, - folytatá bizalmasabb hangon. - Ez az én szülőföldem; s az az öreg ember, ki az imént itt ült mellettem, az az atyám volt.

S ott, a nyírfák árnyában, amaz óra nyári csöndjében elmondá neki szerelmének, menekvésének, s ama hosszú, fáradságos huszonöt év keservének történetét.

Britát és fiát későn délután látták visszatérni a zsellér-házba. Nyugodt, csöndes boldogság sugárzott az anya arcáról; ismét megbékélt a világgal és önmagával s szíve olyan könnyű volt, mint zsengekora napjaiban. De testi ereje kifogyott s lábai alig bírták. Idegeinek megfeszítése s a szüntelen erőlködés képessé tette eddig arra, hogy fentartsa magát; de most, midőn a feszesség ellazult, a kimerült természet követelé jogait. Másnap nem tudott fölkelni ágyából s óráról-órára lankadt az ereje. Orvost hívtak. Nem adott orvosságot, de reményt sem. Komolyan rázta fejét, a mint elment s az anya és fia mindketten tudták, hogy az mit jelent.

Estefelé elhívták Blakstad Bjarnet, ki rögtön odajött. Tamás kiment a szobából, a mint az öreg ember belépett, s hogy abban az órában mi történt az apa és leánya közt, annak csak Isten a megmondhatója. Mikor az ajtó ismét megnyílt, Brita szemei különös fényben ragyogtak s Bjarne az ágy előtt térdelt, görcsösen szorongatva két kezébe leánya kezét.

- Ez a fiam, atyám, - mondá Brita, olyan nyelven, melyet Tamás nem értett; s az anyai büszkeség és boldogság mosolya suhant át halvány vonásain. - Odaadnám neked cserébe azért, a mit elvesztettél, de az Isten más országba tette le az ő szerencsáját.

Bjarne fölállott, megfogá unokája kezét, s megszorítá; és két öreg könnycsepp gördült végig barázdás orcáján.

- Óh, fiam, - mormolá, - hogy nekünk így kellett találkozunk!

Ugy álltak ott ketten, egybekapcsolva a vérség köteléke által, de, óh, egy egész világ volt közöttük.

Egész éjjel együtt ültek a haldokló ágya mellett. Egy szót sem szóltak. Reggel felé, a mint a nap belopózott az elsötétített szobába, Brita neveiket rebegé, s ők kezébe tevék kezüket.

- Dicsértessék az Isten, - suttogá a haldokló alig hallhatóan, - fölhaláltam mindkettőt - atyámat, fiamat.

Mély sápadtság borítá el arcát. Meghalt.

Két nappal utóbb, mikor a holttestet kiterítették, Tamás egyedül volt a szobában. Az ablakok fehér függönyökkel voltak eltakarva, s gyöngye világosság derengett a halvány, élettelen arcon. A halál szeliden bánt vele; ifjabbnak látszott, mint azelőtt; s világos, hullámos haja puhán omlott fehér homlokára.

Ekkor egy éltes ember, bambaszemű, széles homloku, lépett be, s félénken közeledett a magános gyászolóhoz. Lábujjhegyen lépdelt s teste sulyosan görbedett. Sokáig elnézte a holttestet, aztán letérdelt a koporsó lábánál, s keservesen zokogott. Végre ismét fölkel, két lépést tett a fiatalember felé, majd megállott, szótlánul, a mint jött, távozott.

Halvard volt.

Tőszomszédságában a vörösre festett kis templom falának ásták meg a sirt; s egy héttel utóbb az apát is letették örök nyugalomra leánya mellé.

De az Atlantis fölött üde szelek fujdogáltak s tovaszólították a fiut a tettek mezejére, oda, a jövő nagy országába.

VÉGE.